

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ORTAÇAĞ TARİHİ) ANABİLİM DALI

MEMLÛK SULTANLARININ ALAYLARI
(1250-1517)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Hatice GÜLER (ÖZKARA)

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Kâzım Yaşar KOPRAMAN

Ankara-2009

ONAY

Hatice GÜLER tarafından hazırlanan "*Memlûk Sultanlarının Alayları (1250-1517)*" başlıklı bu çalışma *29-12-2009* tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Tarih (Ortaçağ Tarihi)* Anabilim dalında *Yüksek Lisans Tezi* olarak kabul edilmiştir.

[İmza]

[Ünvanı, Adı ve Soyadı] (aşkan)

Prof. Dr. Kazım Yaşar Kırıman

[İmza]

[Ünvanı, Adı ve Soyadı]

Prof. Dr. Bekir Tuncer

[İmza]

[Ünvanı, Adı ve Soyadı]

Doç. Dr. Altan Çetin

ÖNSÖZ

Mısır, Suriye ve Hicaz'da 267 yıl müddetle hüküm sürmüş olan Memlûk Devleti'nin teşkilât ve teşrifâtı Memlûk Tarihi'nin önemli bir konusunu teşkil eder. Bu meyanda en yüksek devlet görevlisinden alelâde insanlara varıncaya kadar herkesin gözünde devletin hürmet ve itibârını pekiştirmek bakımından Memlûk Sultanları'nın Mevkibleri (Alayları) ayrı bir ehemmiyet arzeder. Çeşitli vesilelerle Memlûk Sultanları'nın düzenledikleri alaylar bugüne kadar ülkemizde özel bir çalışmaya konu olmamıştır. Biz bu çalışmamızda özellikle bu konuyu işlemeye çalıştık.

Kaynakların verdiği bilgiler nisbetinde, yalnız Memlûk Tarihi'ni değil Osmanlı Tarihi'ni de yakından ilgilendirmesi sebebiyle, yapmış olduğumuz çalışmanın Türk devlet teşkilâtı ve teşrifâtı konusuna katkı sağlayacağına inanıyoruz.

Çalışmamız 1250-1517 yılları arasında hüküm süren Memlûk Devleti'nin Sultanları'nın Alayları'nın niteliği ve uygulaması üzerinde yoğunlaşan bir araştırma oldu. Bu araştırma ile Memlûk Sultanları'nın Alayları (1250-1517), çeşitli boyutları ile incelenmeye çalışılmıştır.

Türk Devlet Teşkilâtı'nın gelişmiş bir örneğini teşkil eden Memlûkler'de, Sultanlar hangi vesilelerle alaylar tertip ediyorlardı? Selçuklular'da ve Osmanlılar'da ciddi bir şekilde uygulamasını gördüğümüz "Alay Merâsimleri"nin Memlûkler'de ne şekilde yapıldığı ve bundan siyâsî, hukûki, iktisâdî ve sosyal vb. ne gibi sonuçlar beklendiği konusu bizim için önemlidir. Çalışmamızda Memlûk Sultanları'nın başta cülûs merâsimleri olmak üzere muhtelif vesilelerle düzenledikleri alaylar bütün yönleri ile incelenmiştir.

"Memlûk Sultanları'nın Alayları (1250-1517)" adını taşımakta olan tezimiz çerçevesinde önce Türk İslâm Devletleri açısından alay merâsimleri hakkında nazarî bilgi verilmiş ve daha sonra cülûs merâsimleri, asker teftişi, av, bayramlar, elçi kabûlü, oyunlar, vesâir vesilelerle düzenlenen alaylar

işlenmiştir. Memlûk dönemi kaynakları taranmak sûretiyle bu dönemdeki alay uygulamaları tespit edilmiştir. Bu yapılırken muhtelif kaynaklar mukâyeseli olarak kullanılmış, tek kaynağa bağlı kalınmamıştır. Daha sonra bu bilgilerin tercüme ve tasnifi yapılmış ve nihâi olarak tezin yazımına geçilmiştir. Araştırmamız sırasında tarihî hadiselerle yalnızca tespit biçiminde yaklaşılmayarak, olayların özünü anlamak için tenkîdî bir yaklaşımla sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde yorumlar yapılmıştır.

Bu çalışmada XIII-XVI. yüzyıllar, Memlûk tarihçilerinin kaynaklarından neşredilmiş olanları kullanmaya gayret ettik. Başta el-Kalkaşandi, Halil bin Şahin, İbn-i Hâcer, el-Makrîzî, el-‘Aynî, İbn Tanrıverdî ve İbn İyas’ın eserleri olmak üzere birinci elden kronikler ve teşkilâta dâir eserlerden yararlandık ve bunun için başta Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi olmak üzere Ankara Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Kütüphanesi ve özel kütüphanelerdeki eserlerden istifâde ettik.

Ayrıca konumuzu yakından ilgilendiren Türkçe ve yabancı dillerdeki araştırmalardan da faydalanılmıştır. Türkçe neşriyât için müstakil monoğraflerin yanısıra özellikle Belleten, Türkiyât Mecmuası, İslâm Ansiklopedisi, Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İslâmî Araştırmalar Dergisi, Türk Dünyası Tarih Dergisi ve Tarih İncelemeleri dergilerinde yayınlanan çalışmalardan yararlanılmıştır. Bütün bunlarda verilen bilgiler, kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilerle mukâyeseli bir şekilde kullanılarak bir terkîbe gidilmiştir.

Çalışmamız giriş ve üç bölüm halinde tertip edilmiştir.

Girişte, konuyu araştırırken başvurduğumuz kaynaklar ve tedkikler hakkında bilgi verilmiştir.

I.Bölüm’de “**alay**” hakkında nazârî bilgi verilerek Türk-İslâm Devletleri’ndeki alaylar mevzû bahis edilmiştir.

II.Bölüm’de saltanat alâmetleri konusunda bilgi verilerek Memlûk Sultanları’nın muhtelif vesilelerle düzenlemiş oldukları alaylarda kullandıkları Saltanat Alâmetleri (Şi’âru’s-Saltana) ayrı ayrı konu edilmiştir.

III.Bölüm ise Memlûk Sultanları’nın Alay Merâsimleri’nin siyâsî, iktisâdî ve sosyal bakımdan değerlendirilmesine tahsis edilmiştir.

Kaynak veya araştırma olarak kullandığımız eselerin tedârikinde Türk Tarih Kurumu ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi görevlilerinin azamî yardımları oldu. Hocam Prof. Dr. Kâzım Yaşar **KOPRAMAN**’ın yönlendirmeleri, değerlendirmeleri ve yapıcı tenkîdleri bu çalışmanın tamamlanmasında büyük kolaylık sağladı. Bu vesile ile kendilerine şükranlarımı ifade ediyorum.

Hatice **GÜLER (ÖZKARA)**

2009

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ: KAYNAKLARA DAİR.....	1
I.BÖLÜM.....	14
ALAY HAKKINDA NAZARÎ BİLGİ.....	14
A- Alayın Tanımı.....	14
B- Türk Devletlerinde Alay.....	17
C- İslâm Devletlerinde Alay.....	23
II. BÖLÜM.....	33
MEMLÛK SULTANLARININ ALAYLARI.....	33
A-SALTANAT ALÂMETLERİ.....	33
1-Mânevî Alâmetler.....	33
a-Ünvân ve Lakâblar.....	35
b-Hutbe.....	36
2-Maddî Alâmetler.....	37
a-Taht.....	37
b-Sikke.....	37
c-Tuğra.....	37
d-Tâc.....	38
e-Çetr.....	38
f-Tiraz.....	38
g-Bayrak ve Tuğ.....	39
h-Nevbet.....	39
ı-Gâşiye.....	39
i-Rakabe.....	40
j-Çifte.....	40
k-Otağ (Saray).....	40

B-MEMLÜK SULTANLARININ ALAY MERASİMLERİ.....	41
C- MUHTELİF VESİLELERLE DÜZENLENEN ALAYLAR.....	43
1- Cülûs Merâsimi Alayı.....	43
2- Dîvân-ı Mezâlim (Dîvân-ı Adl) Toplantısı.....	63
3- Küre (Çevgân;Polo) Oyunu ile Gezinti (Serha;tenezzüh).....	56
4-Askerin Teftişi ve Sefere Gidiş-Dönüş Merâsimi.....	68
5- Dinî Bayramlar ile Nikâh ve Sünnet Merâsimleri.....	78
6- Ava Gidiş-Dönüş Merâsimi.....	83
7-.Seddlerin Kırılması.....	86
8- Elçi Kabûlü.....	91
 III.BÖLÜM.....	97
MEMLÛK SULTANLARININ ALAY MERÂSİMLERİNİN SİYÂSÎ, İDÂRÎ, İKTİSÂDÎ,	
SOSYAL BAKIMDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	97
SONUÇ.....	101
KAYNAKÇA.....	103
EKLER.....	113
ÖZET.....	116
ABSTRACT.....	117

KISALTMALAR

A.Ü.D.T.C.F.D.	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
Atatürk Ü.İ.F.D.	: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
b.	: bin (oğlu)
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: çeviren
D.G.B.İ.T.	:Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
D.İ.A.	: Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
D.T.C.F.Y.	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları
Ege Ü.E.F.T.İ.D.	: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi
Ege Ü.E.F.Y.	:Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
‘İkd el-Cümân	: ‘İkd el-Cumân fî Tarih Ehl ez- Zaman
Haz.	: Hazırlayan
İ.A.	: İslâm Ansiklopedisi
el-‘İber	: Kitab el-‘İber Dîvân el-Mübtedâ ve el-Haber fî Eyyâm el-Arab ve el-Acem ve el-Berber ve men Asârahüm min Zev es-Sultân el-Ekber
‘İnbâ’	: ‘İnbâ el-Gumr bi-Ebnâ el-Umr
İ.Ü.E.F.Y.	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
İ.Ü.E.F.T.D.	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
K.B.Y.	: Kültür Bakanlığı Yayınları
Ktp.	: Kütüphane
M.Ü.İ.F.D.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı

M.E.B.Y.	: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
Medhal	: Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal
nr.	: numara
nşr.	: neşreden
en-Nücûm	: en-Nücûm ez-Zâhire fî Mûlûk Mısır ve el-Kâhire
öl.	: ölümü
S.	: Sayı
s.	: sayfa
es-Sülûk	: Kitâb es-Sülûk li-Ma'rifet Düvel el-Mülûk
T.D.K.Y.	: Türk Dil Kurumu Yayınları
T.K.A.D.	: Türk Kültürünü Araştırma Dergisi
T.D.V.Y.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
trc.	: tercüme
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
vs.	: ve sâire

GİRİŞ: KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALARA DÂİR

I- KAYNAKLAR

Memlûkler devrinde **Suriye** ve **Mısır**'da çok sayıda Türkçe kitap telif ve tercüme edilmiştir. Türkçenin İslâm dünyasında Arapça ve Farsça'dan sonra üçüncü kültür dili olarak ortaya çıkışından sonra ortaçağlarda en çok Türkçe eser bu devirde ortaya konmuştur. Memlûk Devleti'nin resmî dili Arapça olmasına rağmen, devlete hakim olan ve orduyu oluşturan unsurun Türk asıllı olması sebebiyle sarayda ve orduda Türkçe konuşulmuştur. Memlûk Tarihi mevzû bahis olunca Türkçe bir kaynağa sahip olmadığımızı belirtmeliyiz. Bununla birlikte başta Türk dili sahasında olmak üzere çeşitli sahalarda Türkçe eserler telif ve tercüme edilmiştir.¹

Memlûkler dönemi, İslâm tarihçiliği açısından parlak bir dönem olarak karşımıza çıkar.² İslâm tarihinin hiçbir safhası, yetiştirdiği büyük tarihçilerin çokluğu ve kaynak zenginliği bakımından bu dönemle kıyaslanamaz³. Memlûkler Devri tarih yazıcılığının doruğa ulaştığı bir devirdir.⁴ XV. Yüzyılın

¹ Orhan Yavuz, *Kansu Gavri'nin Türkçe Divânı* (Metin-İnceleme- Tıpkıbasım), Konya, 2002, s.21

² Bkz. Donald Presgrave Little, *An Introduction to Mamluk Historiography*, Wiesbaden, 1970, s.8-22

³ İsmail Yiğit, "Aynî'yi Yetiştiren Memlûkler Dönemi İlmî Hareketine Genel Bir Bakış", *M.Ü.İ.F.D.*, 11-12, İstanbul, 1997, s. 43.

⁴ **Rükneddin Baybars ed-Devedâr el-Mansûrî** (öl. 1324-25), *Zübdetü el-Fikre fî Tarih el- Hiğre* ve diğer eseri *et-Tuhfe el-Mülûkiya fî ed-Daula et-Türkiya*, el-Melik en-Nâsir zamanında yaşayan **Ebûbekir Seyfeddin ibn Abdullah ibn Aybek ed-Devedârî**'nin eserleri *Kenz ed-Dürer ve Câmi' el-Gurer* ile *ed-Dürr el-Fâhir fî Sirat el-Melik en-Nâsir Muhammed b. Kalavun*, **Şehâbeddin Ahmed ibn Abdülvehhâb en-Nüveyrî**'nin (öl. 1331-32), *Nihâyet el-Ereb fî Fünûn el-Edeb* adlı eseri, **Mufaddal ibn Ebî el-Fadâil**'in *en-Nehc es-Sedîd ve ed-Dürr el-Ferîd fî mâ ba'd Tarih ibn el-Amîd* adlı eseri, **el-Hasan ibn Ebî Muhammed Abdullah el-Hâşimî es-Safâdî**'nin *Nuzhat el-mâlik ve el-Memlûk fî Muhtasar Sirat men Vâliya Mısır min el-Mülûk* ile *et-Tadkira et-Kâmiliya fî es-Siyâsa el-Mülûkiya* adlı eserleri, 1320-21 senesinde ölen **Ahmed ibn Muhammed ibn Ali el-Mukrî el-Fayyûmî**'nin *Natr al-Gumân fî Tarâğim el-A 'yân* adlı eseri, 1274 senesinde ölen **Ebu'l-Fidâ'nin el-Muhtasar fî Târih el-Beşer adlı eseri **Alâmüddin el-Kâsım ibn Muhammed ibn Yusuf el-Birzâlî**'nin (1266-67/1338-39) *el-Muktafâ li-Târih eş-Şeyh Şihâbeddin Ebû Şâme* adlı eseri, 1338-39'da ölen **Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed ibn Mağdeddin Ebî İshak İbrahim Ebî Bekir İbrahim ibn Abdülaziz el-Cezerî**'nin *Havâdit ez-Zamân ve Enbâ'uhû ve Vefeyât el-Ekâbir ve el-A'yân min Ebnâ'ihî*, 1325-26 senesinde öldüğü bilinen **Kutbeddin Musa ibn Muhammed ibn Ahmed ibn Kutbeddin el-Yûnînî el-Ba'labakkî el-Hanbelî**'nin **Sibt İbn el-Cevzî'nin** *Mirâtü'z-Zamân* adlı eserine yazdığı *Zeylû Mirâtu'z-Zamân*, 1347-48 senesinde ölen **Şemseddin Muhammed ibn Ahmed ibn Ahmed ibn Osman ez-Zehabî** tarafından Cezerî'nin eserine zeyl olarak yazılan *Târih el-İslâm ile Kitâb Düvel el-İslâm* adlı eserleri ve 1362-63 senesinde ölen **Muhammed ibn Şâkir ibn Ahmed el-Kutubî** tarafından kaleme alınan *Uyûn et-Tevârih* adlı eseri bu dönem İslâm**

başında vefat eden İbn el-Furat (öl. 1405), İbn-i Haldun (öl. 1406), İbn-i Dokmak (öl. 1406/7) gibi tarihçilerden sonra el-Kalkaşandî, Halil b. Şahin, el-Makrîzî, İbn-i Hacer, el-Aynî, İbn-i Tanrıverdi, es-Sehâvî, es-Suyûtî, İbn-i İyas gibi dev tarihçiler hep bu asırda yaşamış ve eserlerini vermişlerdir. Bütün bu müellifler hakkında umûmî vekâyinâmelerde ve tabakât ve terâcim kitaplarında bilgiler vardır. Konumuz bakımından kullandığımız eserleri şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

A- Umûmî Vekâyinâmeler

1-İslâm âleminde tarih felsefesi ve sosyoloji ilminin ilk büyük temsilcisi sayılan **Velîyuddîn Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun**⁵ 1332'de **Tunus**'ta doğmuştur. **Sultan Berkuk** döneminde Malikî Baş Kâdılığı'na getirilen müellifimiz, **Ferec** döneminde de bu görevine devam etmiştir. Kasım 1400 tarihinde Sultan Ferec ile birlikte seferle Dimaşk'a gitti. Bu sırada muhasara edilen şehirde kaldı ve şehrin eman ile teslim olmasında önemli rol oynadı. **Timur** ile müzâkereler yaptı⁶ ve ona Mağrib'in tavsifi hakkında bir risâle takdim etti. Sonra **Kâhire**'ye döndü. Burada 6. kez kâdılığa tayin edildi. 17 Mart 1406 yılında **Kâhire**'de vefat etti.

Her çeşit ilim ve fenle ilgilenmiş, kültür meselelerinin çoğunu incelemiş, ictimâî ve medenî müesseseleri tetkik ve tahlil etmiş ve bu konularda çok sayıda eser yazmış olan müellifin en kıymetli eseri *Kitâb el-İber ve Divân el-Mübtedâ ve el-Haber fî-Eyyâm el-Arab ve el-Acem ve el-Berber ve Men Âsarahum Min Zev es-Sultan el-Ekber* isimli yedi büyük ciltlik umûmî tarihidir. İbn Hâldun, bu eserini bir *mukaddime* ve üç kitap şeklinde telif etmiştir. İbn

tarihçiliğinin hangi aşamada olduğunu ve kaynak zenginliğini kanıtlayan eserlerdendir. Bkz. Detaylı bilgi için Presgrave, *a.g.e.*, s.8-30

⁵ Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih ve Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul, 1998, s. 217-219; Şemseddin Günaltay, *Târih ve Müverrihler*, İstanbul, 1991, s.349; Muhammed Mustafa Ziyâde, (çev. Cüneyt Kanat), "el-Makrîzî ve Çağdaşları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 8, 1990, s. 259-263; İ. Yiğit, *a.g.m.*, s. 27-28.

⁶ Muhammed Mustafa Ziyade, *a.g.m.*, s. 220.

Haldun, *el-İber* adıyla yazdığı umûmî tarihinde izlediği metodu anlatmak için bu esere bir “Giriş” yani *Mukaddime*’yi yazmış ve burada hâdiselerin sosyal ve siyasi yönden bir izâhını yaparken sebep-sonuç ilişkileri üzerinde durmuştur. O zaman için oldukça ileri bir görüş ve yorumları içeren *el-Mukaddime* bu özelliği ile bütün dünyanın dikkatini çekmiş ve eserin esâsından daha meşhûr olmuştur.

Eserin *Giriş*’i olan *el-Mukaddime*’de umumî konular ile sosyal müesseseler ve değerler yer almaktadır. Umûmî konular, beşer tarihinin, sosyal hâdiselerin incelenmesinde usûl, cemiyet-iklim-insan-fizikî muhit ilişkisi, beşerî medeniyetin menşei, cemiyet tipleri, cemiyetlerde görülen değişme ve gelişmeler (sosyal morfoloji), nüfus meselesi (demografi), şehir ve şehirlileşme (urbanizm)’dir. Sosyal müesseseler ve değerler ise, din, aile, ahlâk, hukuk, siyâset, iktisat, sanayi, devlet, ilim ve estetikdir.

İbn Hâldun’un *el-Mukaddime*’si, tarih felsefesinin bugün de değerini koruyan yüksek ilkelerini içermektedir”.⁷

Büyük bir tarihçimize göre; “İbn Hâldun, tarihi, nakilcilikten, hükümdarların hayat hikâyelerini, maceralarını ve sergüzeştlerini anlatmaktan ibaret görmemiş, tarihi böyle görenleri tenkit etmiş, tarihî hâdiselerin doğuşuna ve gelişmesine tesir eden âmilleri tesbit etmiştir. Bir tarih felsefecisi sıfatıyla bu işi yaparken şu iki esasa riayet etmiştir: Tarihî kaynakları tenkit ve hâdiseler arasındaki sebep-sonuç münasebetini tesbit.”⁸

el-Mukaddime pek çok kere basılmış olup, en önemli iki baskısı, **Mısır** ve **Paris** baskılarıdır. Bunlardan Hûrinî (Bulak) baskısı 1857 yılında **Mısır**’da **Şeyh Nasr el-Hûrinî** nezaretinde yapılmıştır. Bu baskıdan kısa bir süre sonra **Etienne Quatremère**, *Mukaddime*’yi 1858’de Paris’te Arapça metin olarak neşretti. 1958 yılında **Ali Abdolvâhid Vâfî** tarafından dört cilt olarak

⁷ Günaltay, **a.g.m.**, s. 13.

⁸ Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usûl*, İstanbul, 1969, s. 157.

neşredilen *el-Mukaddime*, neşirlerin en güzel ve en doğrusu olup, geniş araştırma ve incelemelere dayanmaktadır.

el-Mukaddime, yabancı dillere tercüme edilen uluslararası kitaplar arasında da yerini almıştır. İlk önce Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Başta tarihçi **Naimâ** olmak üzere pek çok Osmanlı ulemâsının dikkatini çekmiştir. Bunun üzerine **Şeyhülislâm Pîrîzâde** tarafından baştan beşinci faslın sonuna kadar olan kısım tercüme edilmiş, 1860 yılında da **Cevdet Paşa** altıncı faslın tercümesini tamamlamıştır.⁹

Mukaddime'nin, **De Slane** tarafından yapılan Fransızca tercümesi, 1858 yılında Paris'te yayınlanmıştır. **Franz Rosenthal**, İngilizce tercümesini 1958 ve 1967 yıllarında Newyork'ta yayınlamıştır. Farsça tercümesi, **Muhammed Pervin Gonabadî** tarafından Tahran'da 1950 yılında yayınlanmıştır. Bunların dışında *el-Mukaddime*, Portekizce, Hintçe, Orduca ve İbranice'ye tercüme edilmiştir.

1954 yılında **Zâkir Kadîrî Ugan**, *el-Mukaddime*'yi yeniden Türkçe'ye tercüme etmiştir. Bu tercümede bölüm ve paragraf eksikleri, kelime ve irap hataları bulunmaktadır. Z. K. Ugan'dan sonra **Turan Dursun** tarafından III. Babın 13. faslına kadar yapılan tercüme 1977'de yayınlanmıştır. Yapılan tercüme *el-Mukaddime* metninin dörtte birinden fazla, üçte birinden azdır. Son olarak **Süleyman Uludağ** tarafından yapılan tercüme 1982, 1988 ve 2004 yıllarında 2 cilt halinde, üç defa yayınlanmıştır.

Tezimizde *Mukaddime*'nin birinci ve ikinci cildinden yararlanılmıştır.

2- 1365 yılında **Kâhire**'de doğmuş ve önemli görevlerde bulunduktan sonra 1442 yılında **Kâhire**'de vefat etmiş olan **Takiyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî**¹⁰, genel olarak **Mısır-Kâhire** tarihine, İslâm tarihine, kültür tarihine ve bazı özel konulara, çeşitli ülkelerin etnografisine, tarih konusunda bazı

⁹ **İ.A.** "İbn Hâldun" maddesi

¹⁰ Şeşen, **a.g.m.**, s. 208-212; Günaltay, **a.g.m.**, s. 352.

meselere âit eserler kaleme almıştır.¹¹ XV. Asrın ilk yarısında Mısırlı tarih bilginlerinin en ileri geleni olduğu şüphesiz olan¹² **el-Makrîzî**'nin en önemli eseri **Kitâb el-Mevâiz ve el-İtibâr fî Zikr el-Hitât ve el-Âsâr**'dır. Kısaca **el-Hitât** da denir. **Mısır-Kâhire** tarihinin esas alındığı bu eserde yazar, **Mısır**'ın şehirlerinden, kurumlarından, topoğrafyasından, **Kâhire**'nin mahallelerinden, sokaklarından, caddelerinden, çarşılarından, câmilerinden, medreselerinden, tersanelerinden, bahçelerinden, kanallarından, kalelerinden, saraylarından, medreselerinden, tersanelerinden bahseder. İkinci büyük eseri **Mısır**'ın Eyyûbîler ve Memlûkler dönemi tarihi için esas olan¹³ ve **Mısır** tarihi hakkındaki eserlerinin sonuncusu olmak üzere yazmış olduğu **Kitâb es-Sulûk li Ma'rifet Düvel el-Mulûk**'tur. **el-Makrîzî** orta çağlarda doğulu tarihçiler arasında şâyii olan yıllar sırası ile olayları tespit etmek usûlü üzerine yazdığı eserinde her yılın tarihini ayrı ayrı tespit ederek bir yılı diğerine bağlamayı kesinlikle düşünmemiştir.¹⁴ 1181 yılı olayları ile başlayan eser 1436 yılına kadar gelir. **el-Makrîzî** bu kitabını yazarken **el-Kâzî'l-Fâzıl**'ın **Müteceddidât**'ından, **Abdullatif el-Bağdadî**'nin eserlerinden, **İbn el-Esîr**, **İbn el-Fırat**, **İbn ed-Devâdârî**, **Baybars el-Mansûrî**, **en-Nüveyrî**, **el-Cezerî**, **el-Birzâlî**, **İbn Vâsıl**, **İbn Abdizzâhir**'in eserlerinden faydalanmıştır. Kitap kültür tarihine, iktisat tarihine, kronolojiye dâir son derece önemli bilgiler vermektedir. Erken devirde araştırmacıların dikkatini çekmiş, ilk olarak **Quatremère** tarafından *Histoire des Sultans Mamlouks de l'Egypte par Taki ed-Din Ahmed-el-Makrîzî* adı ile 1837-1845 yıllarında 2 cilt halinde Paris'te yayınlanmıştır. Bundan sonra **Muhammed Mustafa Ziyâde** edisyon kritikli neşre başlamış, 1934 yılında birinci cildini, 1941 yılında ikinci cildini **Kâhire**'de yayınlamıştır.¹⁵ **Mısır Üniversitesi Edebiyat Fakültesi** müderrislerinden Dr. Muhammed Mustafa Ziyâde'nin tashihi ile **Mısır Devleti** te'lif ve tercüme dairesi tarafından mezkûr doktor tarafından esere hâşiyeler

¹¹ Şeşen, a.g.m., s. 209.

¹² Taki ed-Din Ahmed b. Ali, el-Makrizî, (Ter: Zâkir Kadîrî Ugan), **Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifet Düvel el-Mülûk**, I, Basılmamış, T.T.K. Kütüphânesi, Ktp. terc. nr. 61, s. 5.

¹³ Şeşen, a.g.m., s. 209.

¹⁴ **Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi**, s. 5.

¹⁵ Şeşen, a.g.m., s. 209.

yazılmak ve önemli tashihler yapılmak sûretiyle basılmıştır.¹⁶ **Saîd Abdulfettah Âşûr**, M. M. Ziyâde'nin bu çalışmasının devamı niteliğinde eserin üçüncü ve dördüncü ciltlerini 1970-1972 yıllarında Kâhire'de neşretmiştir. En son olarak **Muhammed Abdulkadir Ata**'nın 1997 yılı Lübnan basımı bir cildi Fihrist olmak üzere toplam 8 ciltlik basımıdır. Eser, **E. Blochet** tarafından "*Histoire d'Egypte el-Makrîzî*" adıyla Fransızca'ya tercüme edilmiş ve 1898, 1900-1901, 1902 yıllarında Revue de l'Orient Latin'de yayınlanmıştır.

Tercümesini bazı tenkitlerle kabul ve telakki ederek Blochet'in çevirisinden faydalanmak sûretiyle yapan Zâkir Kâdirî Ugan'ın tercümesinin iki cildinden tez konumla ilgili azâmî ölçüde yararlandım.

Müellifin, *Kitâb es-Sülûk li-Ma'rifeti Düvel el-Mülûk* adlı eseri Eyyûbîler ile birinci ve ikinci tabaka Memlûklerin bütün tarihi için esas olan bir kitaptır¹⁷.

3- **İbn Hâcer, Şihabeddin Ahmed b. Ali el-Askalanî**¹⁸ 1361 yılında Kâhire'de doğdu ve 1449 yılında burada vefat etti. İbn Hacer'in yaşadığı dönemin edebî ve tarihî olaylarından bahseden *İnbâ el-Gumr fî Ebnâ' el-Omr* adlı eseri müellifin dinî mahiyetteki eserleri istisnâ edilecek olursa, en mühüm eseridir. Müellif bu eserinde okuyucuyu perde arkasına götürüyor ve devletin genel siyasetiyle ilgili yazılmış olan diğer kitaplarda anlaşılmayan yanları açığa çıkarıyordu¹⁹. İbn Hacer, 1371 ve 1446 yılları arasında kapsayan eserinde, bu yıllar arasında bir çoğuna bizzât kendisinin şahit olduğu olaylar ile çeşitli vakıflar ve kuruluşlar hakkındaki bilgileri genellikle yıl, ay ve gün sırasıyla anlatmakta ve her yılın sonundaki vefeyât kısmında da o yıl vefat etmiş olan meşhur kişilerin biyografisini vermektedir. Eserin mukaddimesinde, eserini **İbn el-Kesîr**'in *el-Bidâye ve en-Nihâye*'si ile **İbn Râfi**'nin *Vefeyât*'ına zeyl olarak kaleme aldığını, 1371 yılından itibaren zamanının hâdiselerini yazdığını ve özellikle de kendileriyle görüşmüş olduğu

¹⁶ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, s. 5.

¹⁷ M. M. Ziyade, *a.g.m.*, s. 225.

¹⁸ R. Şeşen, *a.g.m.*, s. 213-215; Ş. Günaltay, *a.g.m.*, s. 358.

¹⁹ Ziyâde, *a.g.m.*, s. 18.

ve kendisine icâzet vermiş olan büyüklerinin hayatlarını bir araya getirdiğini söyleyen İbn Hacer, nakletmiş olduğu bilgileri, bizzât kendi gördükleri veya kendilerine başvurmuş olduğu kişilerin anlattıkları ya da güvenilir şeyhleri ile arkadaşlarının eserlerinden aldığını belirtmektedir. Görüştüğü kişilere örnek olarak **İbn el-Furât** (1334-1405) ve **İbn Dokmak**'ı (1349-1407) veren müellif ayrıca **İbn Hicci**, **Takîyuddin el-Fâsî**, **el-Makrîzî**, **Salâhaddin el-Akfahsî** ve **el-'Aynî**'nin eserlerini okuduğunu da bildirmektedir. Bu esere **Burhaneddin el-Bikâî** ve **es-Suyûtî** zeyiller yazmışlardır.

İnbâ el-Gumr bi-Ebnâ' el-Omr ilk olarak **Muhammed Abdulmuîd Han**'ın kontrolünde **Seyyid Abdullah b. Ahmed el-Alevî** tarafından 1967 yılında Haydarabad'da 9 cilt halinde neşredilmiş, daha sonra da **Hasan Habeşî** tarafından 1969-1972 yıllarında **Kâhire**'de yayınlanmıştır. **M. A. Dehman** tarafından, **Abdülbasit b. Halil el-Hanefî**'nin ilâveleriyle 1979'da **Şam**'da yeniden yayınlanmıştır. Hasan Habeşî tarafından 4 cilt halinde **Kâhire**'de yayınlanmış olan diğer bir baskısı daha mevcuttur. Bu baskının 1998 yılında yayınlanan I. cildi, 1371-1397 yılları hadiselerini anlatır. 1994 yılında yayınlanan II. cilt 1398-1413 yıllarını içine alır. 1994 yılında yayınlanan III. cilt, 1414-1435 yıllarını kapsarken 1998 yılında yayınlanmış olan IV. cilt ise 1436-1446 yıllarını içermektedir. Eserin vefeyât kısmı ile **Suriye** olaylarının anlatıldığı kısmı diğer kaynaklara göre daha kapsamlıdır. Eserin, tezimizin konusuyla ilgili kısmı II. cildir.

4- 1361'de Ayıntab'da doğan **Bedreddin Mahmud b. Ahmed el-Aynî**²⁰, **Mısır**'a gelişinden itibaren mühim görevlerde bulunmuş ve 1451 yılında **Kâhire**'de vefatına kadar çok sayıda eser telif etmiştir. 'Aynî'nin aslen Türk olması, Türkçeyi iyi bilmesi onu sultanlar katında önemli bir mevkîe çıkarmıştı. el-'Aynî'yi bizim için önemli kılan özelliği onun sultanlara çok yakın olup, çağdaşlarının ulaşamadıkları önemli bilgilere ulaşma imkânına sahip olması ve bilhassa XV. yüzyıla dair yazdığı olayların çoğunun görgü şâhidi olmasıdır.

²⁰ Şeşen, **a.g.m.**, s. 229; İ. Yiğit, **a.g.m.**, s. 27-28.

el-Aynî'nin çalışmamız için ana kaynak olan eseri '*İkd el-Cumân fi Târihi Ehl ez-Zamân*', yaratılıştan başlayarak 1447 yılı olaylarına kadar gelen bir umûmî vekâyinâmedir. Bu eser dünyanın yaradılışından başlayarak 1446/47 yılına kadar gelmektedir. Tamamı 19 cilt olup, müellif hattı ile olan son cildi **Topkapı Sarayı III. Ahmed Kütüphanesi**'nde 2911/19 numarada kayıtlıdır. Bu eseri el-'Aynî, kardeşi **Şihâbeddin Ahmed** ile birlikte 8 ciltte özetlemiştir. Eserin mufasssalı, el-'Aynî'nin lâkabına nisbetle *Târih el-Bedrî* adı ile bilinmiş, muhtasarı ise, çalışmanın çoğu kardeşine âit olduğu için *Târih eş-Şihâbi* ünvânı ile tanınmıştır. el-'Aynî bu büyük eserini, bir kere daha ihtisar etmiş ve ona *Târih el-Bedr fi Evsâf Ehl el-Asr* adını vermiştir. Bu muhtasar eserlerde mufasssalda bulunmayan bazı önemli bilgiler vardır.

el-'Aynî bu eserini yazarken **İbn Kesîr**'in *el-Bidâye ve en-Nihâye*'sini esas olarak almıştır. İbn Kesîr'den sonra ise esas kaynağı **İbn Dokmak** olmuştur. Bu arada el-'Aynî, Türklere dair bilgi verirken **Kaşgarlı Mahmud**'un *Divân Lügât et-Türk*'ünden yararlanan yegâne müverrihtir. Ayrıca Selçuklular tarihi için bugün elimizde olmayan **el-Hemedânî**'nin *Unvân es-Siyer* adlı eserinden de nakiller yapmıştır.

el-'Aynî bu eserini yazarken **Kâhire**'de idi ve bu dönemde **Kâhire**'de Memlûkler hüküm sürmekte idi. Kitabında kendi zamanından önceki devirlere âit kısımları, daha önce gelen tarihçilerin eserlerinden olduğu gibi nakiller yaparak meydana getirmiş olmakla beraber yaşadığı devri ve bu dönemdeki birebir görüşmüş olduğu Memlûk Sultanları hakkında son derece önemli bilgiler vermiştir.

el-'Aynî, olayları anlatırken genellikle tarafsız davranmış, kendi fikrini beyan etmemiştir. Müellif sadece Eyyûbîler, Memlûkler, İlhanlılar gibi siyasi tarihi değil aynı zamanda kıtlık, veba, güneş ve ay tutulması, Nil Nehri'nin taşması gibi olayları ayrıntılı bilgiler vererek anlatmıştır.

'*İkd el-Cumân*', Lâle Devri'nde Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bu tercümenin çeşitli nüshaları vardır. **Abdurrezzak et-Tantâvi el-Karmut** ve

M.el-Emin taraflarından **Kâhire**'de 1982, 1989 yıllarında iki cildi yayınlanmıştır.²¹ 'İkd el-Cumân'daki Osmanlılar ile ilgili verilen bilgiler **Âdile Âbidin** tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.²² Anadolu tarihi ile ilgili kayıtların Türkçe tercümesi ve değerlendirmesi **Kâzım Yaşar Koprman** tarafından doktora çalışması olarak yapılmıştır²³. Karamanoğulları'na dâir kayıtları da daha sonra ayrıca yayınlamıştır.²⁴

5- **İbn Tanrıverdi Ebû el-Mehâsin Cemâleddin Yusuf**²⁵, 1409–1410 yılında **Kâhire**'de doğdu ve 1470 yılında yine burada vefat etti. Tezimizde İbn Tanrıverdi'nin **en-Nücûm ez-Zâhire fî Mûlûk Mısır ve el-Kâhire** adlı eseri kullanılmıştır. Eser, **Mısır**'ın fethiyle başlar, 1467 yılına kadar gelir. Umûmî vekâyinâme tarzındaki eser, hükümdarların devirlerine ve her hükümdarın devri de yıllara ayrılmak sûretiyle **el-Makrîzî**'nin usûlüne göre yazılmıştır.

İbn Tanrıverdi, tarihe dair günümüze ulaşmayan diğer eserlerden kendi kaynaklarında ismen söz etmektedir. Müellif, eserlerinde çağdaşı olmadığı kısımlar için **el-Makrîzî** ve **el-'Aynî** gibi hocalarının da yaptığı gibi eski zamanlara ait bilgi verirken önceki eserlerden istifâde etmiştir. Bunların dışında eserlerinin en önemli kaynaklarından biri de babasının memlûkleridir. İbn Tanrıverdi'nin, muâsırlarından hiçbir müellifin eserinde rastlanmayan orijinal bilgileri bu canlı kaynaklardan aldığına şüphe yoktur. Elbette eserlerinin en kıymetli kısımları bu sebepten dolayı kendi zamanına ait olan bölümleridir. Müellifin **Havâdis ed-Duhûr** adlı târihinde ise **en-Nücûm**'dan farklı hiçbirşey bulunmamaktadır.

el-Makrîzî ve çağdaşlarını tanıyan ve bunlardan ders alan, tarihçilik hususunda da onun yolunda giden halefi İbn Tanrıverdi, **el-Makrîzî** ile ilgili

²¹ Şeşen, **a.g.m.**, s. 218.

²² Âdile Abidin, "el-Aynî'nin İkdü'l-Cumân fî Târih-i Ehli'z-Zemân Adlı Tarihinde (Eserinde) Osmanlılara Ait Verilen Mâlûmâtın Tedkiki", İ.Ü.E.F.Y., **Tarih Semineri Dergisi**, II, İstanbul, 1938.

²³ Kâzım Yaşar Koprman, **el-Aynî'nin 'İkdü'l Cumân'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi İle İlgili Kayıtlar**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1971.

²⁴ Kâzım Yaşar Koprman, "'İkd el-Cumân'da Karaman-oğullarına Dâir Kayıtlar", **İsmail Aka Armağanı**, İzmir, 1999.

²⁵ R. Şeşen, **a.g.m.**, s. 219-221; Ş. Günaltay, **a.g.m.**, s. 390-392.

olarak düşüncelerini *en-Nücûm*'da şöyle dile getirir: “**el-Makrîzî** kendi döneminde yaşamış olan bildiğimiz tarih âlimleri içerisinde ve genel olarak bizim tarih ilminde gördüğümüz en büyük örnektir. Çünkü onlar arasında bâriz bir fark vardır ve bu noktada taraflı davranmanın bir faydası olmadığını da belirtirim.”²⁶

6- **Zeyneddin Muhammed b. Ahmed İyas**²⁷ Türk asıllı olan müellif 1448 yılında **Kâhire**'de doğdu. Eserlerinde halk dilini kullanması Arapça'yı iyi bilmediğini göstermektedir. 1523 yılında **Kâhire**'de vefat etti. **Bedâyi' ez-Zuhûr fî Vekâyi' ed-Duhûr**, adlı eseri 1522 yılına kadar Mısır Tarihi'ni anlatır. Memlûk Devleti'nin ilk dönemlerine dair kısa bilgiler veren eserin son bölümlerinde **Mısır**'daki günlük hayat, fiyatlar, memlûk sarayı ve ülkenin Osmanlılar'a geçişine dair ayrıntılı bilgiler verilir. Ayrıca ülkenin kötü yönetimi ve ekonomik sıkıntılardan duyulan endişe bu eserde işlenen konulardandır.

B- Teşkilâta Dâir Eserler

1- **el-Ömerî, İbn Fazlullah Ahmed b. Yahyâ**, 1301 yılında **Dimaşk**'ta doğdu. Dimaşk, Kâhire, İskenderiye, Mekke'de babasından ve çeşitli âlimlerden dersler aldı. (Bunlardan en önemlisi, Filistin coğrafyası ile ilgili geniş bilgiler veren **Burhaneddîn Ferkâh**'dır.) Babası **Muhyiddin Yahyâ b. Fazlullah** önce Dimaşk Dîvânı'nda, 1329'dan sonra ise Kâhire Dîvân el-İnşâ'sı'nda sır kâtibi olarak çalıştı. **el-Makrîzî**'ye göre onun sülalesi **Mısır**'da yaklaşık bir yüz yıl İnşâ Dîvânı'nda görev almıştır ve bu sülâlenin devlet kademesinde yüksek bir mevkî işgal eden ilk üyesi **Abdulvehhâb b. Fazlullah**'dır . Üç ansiklopedik eseri vardır. Bunların en meşhuru **Mesâlik el-Ebsâr fî Memâlik el-Emsâr** adlı 27 ciltlik eseridir. Kitap; coğrafya, tarih, devlet teşkilâtı, idârecilik bakımından önemlidir. Biyografi bakımından çok değerlidir. Zamanındaki Memlûkler, Anadolu Beylikleri, Moğollar, Celâyirliler

²⁶ Muhammed Mustafa Ziyade, **a.g.m.**, s. 227.

²⁷ R. Şeşen, **a.g.m.**, s. 231-232.

tarihleri hakkında en önemli kaynaklarından. Müellif, bir inşâ kâtibi için gerekli her türlü bilgiyi bu eserde vermek istiyordu. Kitap başlıca iki kısma ayrılır: Yer; yani coğrafya ve yeryüzünde oturanlar. Yeryüzünde oturanları nâtık (konuşanlar) olanlar, nâtık olmayanlar olmak üzere ikiye ayırır. Bunun için birinci kısımda coğrafyadan, tabiat tarihinden, mesâlikten, rüzgârlardan, denizlerdeki ve karalardaki acâyip şeylerden, meşhur şehirlerin yerlerinden, bilhassa Şam, Mısır, Hicaz'dan bahseder. Doğuda ve batıda bulunan ülkelerden, bu ülkelerde yaşamış olan tabiblerden, fakihlerden, mûsikîşinâslardan, tarihçilerden, coğrafyacılardan, ediblerden, siyâsetten, idâreden sözeder. Sonra cemâdat, hayavanât, nebâtâtтан bahsettikten sonra tarihe girer.

İkinci önemli eseri ***el-Ta'rif bi el-Mustalah el-Şerif***'tir. Kitap Dîvân el-İnşâ'daki yazışmanın kurallarından ve örneklerinden meydana gelir. Yedi kısma ayrılır. Birinci kısımda yazışmaların derecelerinden, ikinci kısımda ahidler, taklidler, tefvîzler, tevkîler, mersûmlar ve menşûrlardan, üçüncü kısımda yeminlerden, dördüncü kısımda emanlardan, antlaşmalardan, fesihlerden, beşinci kısımda her memleketin genişliğinden, şehirlerinden, kalelerinden, nâhiyelerinden, altıncı kısımda posta merkezlerinden, güvercinlerinden, develerinden, denizde yolculuk yapan gemilerden, harp gemilerinden, yedinci kısımda bazı meselelerden bahsedilir ve örnekler verilir. Eserde Türkiye Tarihi'ne ait Beyliklerle ilgili malûmâta da tesâdüf edilmektedir.²⁸ *Subh el-A'şâ*'ya çok benzer. Zamanımıza kadar gelmiş ve 1894 yılında **Mısır**'da, 1992 yılında Kerek'te basılmıştır.²⁹

2- **Halîl b. Şahin ez-ZÂHİRÎ, Garsüddîn** 1410 yılında **Kudûs**'te doğdu. **İbn Şâhîn** olarak bilinir. Memlûk Sultanı **el-Melik ez-Zâhir Seyfeddin Berkuk**'a nisbetle **ez-Zâhirî** diye tanınır. Müellif 1453 yılında tamamladığı iki ciltlik ***Keşf el-Memâlik ve Beyân et-Turûk ve el-Mesâlik*** adlı çalışmasını, olayların şahitlerinden, güveniler râvilerden ve daha önce yazılmış eserlerden

²⁸ Kâzım Yaşar KOPRAMAN, "Memlûk Kaynaklarına Göre XV. yy. da Kastamonu ve Çevresi", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu*, 19-21 Ekim 1988, Kastamonu, s. 31

²⁹ Şeşen, a.g.m., s. 190-191

faydalanarak kırk bölüm (bab) halinde kaleme almış³⁰, daha sonra hacimli ve uzun bulduğu için özetlemiştir.³¹ On iki bölüm olarak düzenlenen *Zübdet Keşf el-Memâlik*'te müellif **Mısır**'ın mâbed ve ziyaretgâhları, şehir ve kaleleri mimarî eserleri sebebiyle başka ülkelerden daha üstün olduğunu söyler ve **Mısır**'ın sınırlarını da etraflıca tarif eder. Eser, Memlûkler döneminde **Mısır**'ın siyâsî ve içtimâî tarihi, teşkilât ve idaresi hakkında yazılan en önemli kaynaklardan biridir.

3- **Şihabeddin el-Abbâs Ahmed b. Abdullah el-Kalkaşandi**³²; 1355 yılında **Kâhire**'nin kuzeyinde Kalkaşande Kasabası'nda doğdu. **Sultan Berkuk** döneminde İnşâ Divânı'nda Sır Kâtibi'nin yanında dest kâtibi olarak çalıştı. Burada Dîvân el-İnşâ ve İnşâ sanatı hakkında araştırmalar yaptı. Fıkıh, edebiyat ve tarih konularında eserler yazdı. 1418 yılında **Kâhire**'de vefat etti. İnşâ sanatı, Dîvân el-İnşâ ve diğer idarî konularda bilgiler veren **Subh el-Aşâ fî-Sinâ'at el-İnşâ** adlı eseri, inşâ sanatının pek çok örneğinin bulunduğu dev bir ansiklopedik eserdir. Eserde bir mukaddime ve on makale yer almaktadır. Eser Memlûk Devleti teşkilâtı bakımından çok önemli olup diğerleri gibi henüz dilimize kazandırılmamıştır. Tezimizde merhum **Uzunçarşılı**'nın bu esere dayanan mühim çalışması vasıtasıyla yararlanılmıştır.³³

³⁰ Ziyade, **a.g.m.**, s. 24

³¹ Ziyade, **a.g.m.**, s. 24

³² Şeşen, **a.g.m.**, s. 205-206.

³³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, T.T.K., Ankara, 1988

C- Araştırmalar

Türkiye’de Memlûk tarihi ile ilgili ilk çalışma merhum **İsmail Hakkı Uzunçarşılı** ile başlamıştır. Onu, **şehâbeddin Tekindağ**, **Kâzım Yaşar Koprman**, **Samira Kortantamer** ve diğerklerinin çalışmaları takip etmiştir. şehabeddin Tekindağ’ın 1961 yılında yayınlanan eseri Memlûk tarihinin ikinci devrine dair tafsilatlı bilgiler vermektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın eseri ise Memlûk devlet teşkilatını müstakil olarak ele alan önemli bir çalışmadır. Teşkilat ile ilgili kısımda İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın eseri ana kaynağımız olmuş, ayrıca konu ile ilgili bazı başlıkların bulunduğu makaleler de tezimizde kullanılmıştır. Kâzım Yaşar Koprman’ın biyografi alanında yaptığı çalışma, erkes Memlûklerinin üçüncü Sultanı’nın hayatı ve faaliyetlerine hasrettiğı monoğrafisi, faydalandığımız diğerk bir eserdir. Faydalandığımız diğerk bir eser de **Cüneyt Kanat**’ın Memlûk-Timurlu münasebetlerinin anlatıldığı doktora çalışmasıdır. Bu alışmada Timur’un Suriye’yi istilâsı ayrıntılı olarak incelenmiştir. **Said Abdulfettah Aşur**’un *Memlûk Sultanları ağı’nda Mısır Toplumu* adlı çalışmasından da faydalandığımızı belirtmek isteriz. Son yıllarda Memlûkler konusunda yapılan akademik çalışmalar, yıllarca ihmal edilmiş bulunan bu alan ile ilgili eksiklerin giderilmesine yönelik çalışmalardır. Memlûk tarihi ile ilgili olarak adından söz etmemiz gereken diğerk bir önemli isim **David Ayalon**’dur. Özellikle makalelerinden faydalandığımız tarihçi, bize memlûk sistemi hakkında önemli bilgiler vermektedir.

I.BÖLÜM

ALAY HAKKINDA NAZARÎ BİLGİ

A- Alayın Tanımı

Alay kelimesi, (Arapça: **mevkîb** موكب; çoğulu: **mevâkib** مواكب) Türkçe’de kalabalık bir zümreye, bir cemâate; Osmanlı Saltanatı devrindeki ıstılâha göre ise askerî ve mülkî merâsim nizâmına, tabur ve livâ arasındaki askerî bir kıtaya³⁴, Memlûk saltanatı devrindeki ıstılaha göre ise resmî alaylarda şehirden geçerken sultanın debdebesinin tavsîfine³⁵ verilen ad olmuştur.

Bizans’ın Osmanlı İmparatorluğu’na tesirini göstermek için daima zikr edilen delillerden biri “**alay**” kelimesidir.³⁶ Bizans’ın Osmanlı Devleti ile değil hatta Selçuklularla temasından çok önce Bizans’ta mevcûd olan “**allagion**” kelimesi başlangıçta, seferde imparatorun mâiyetindeki askere verilen bir isim olarak biliniyordu. XIII. Yüzyılda ise, ordunun bir birliğine bu ismin verildiği görülmektedir. **Ernest Stein** de “**alay**”ı ordunun bir birliğine verilen ad olarak kabûl etmektedir.³⁷

Başına ve sonuna bazı eklemeler yapmak suretiyle birçok şekilde terimler oluşturulmuştur.

Alay-ı Hümâyûn, Osmanlı Padişahı’nın sefere gidişi ve seferden dönüşü esnasında veya sefere giden ve seferden dönen orduyu karşılama esnasında, saraydan Davutpaşa’ya kadar düzenlenen alaydır.³⁸

Mevlûd Alayı, **Hz. Muhammed**’in doğumu münâsebeti ile, Rebî’u’l-Evvel ayının 12.günü padişahın mevlûd dinlemek üzere, merâsimle önceleri **Sultan**

³⁴ *İslam Ansiklopedisi (İ.A)*, “Alay” maddesi, C.II, MEB Yayınları, İstanbul, 1960

³⁵ Kalkaşandî, *Subh el-Aşâ fî-Smâ’at el-İnşâ*, c.IV, s.335

³⁶ M:F:Köprülü, “Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri”, *Türk Hukuk Tarihi Mecmuası I*, İstanbul, 1931, s.277

³⁷ Köprülü, *a.g.m*, s.277

³⁸ *İ.A.*, “Alay” mad.

Ahmed Câmîi'ne, sonraları ise diğer câmiilere gitmesi ve yine aynı merâsimle saraya dönmesi esnasında düzenlenen alaydır.³⁹

Sürre⁴⁰ Alayı, Mekke ve Medine halkına Osmanlı sultanı tarafından gönderilen para dolayısı ile Saray'ın avlusunda düzenlenen alaydı ki; üzerinde “**sürre**” bulunan devenin hükümdarın huzurunda dolaştırılması usûldendi.⁴¹ Sürre çıkarılırken yapılan merâsimde çadır mehterlerinin rolleri büyüktü. Bundan dolayı birkaç gün evvel Yazıcı Efendi bunu Mehterhâne-i Âmire'ye bildirir; Mehterhâne-i Hıyambaşı, Dîvânîhâne-i Hümâyûn ve diğer yerler için icâbeden döşeme ve çadırları getirir, hazırlardı.⁴²

Kılıç Alayı, tahta çıkan yeni hükümdarın cülûsundan bir müddet sonra, bazen deniz yolu ile gidilip karadan ve bazen kara yolu ile gidilip denizden dönmek suretiyle, kılıç kuşanmak için, **Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî Türbesi**'nde düzenlenen alaydır.⁴³

Bayram Alayları, Ramazan ve Kurban bayramlarının birinci günleri Osmanlı padişahının, bayram namazını kılmak üzere kendisinin seçtiği bir câmiye gidip gelmesi esnasında düzenlenen alaylardır.⁴⁴

Alay Kanunu, alay-ı hümâyûnlarda, seferlerde hükümdar huzuru ile yapılan büyük geçit resimlerinde, hükümet tarafından tesbit edilmiş olan diğer

³⁹ *İ.A.*, “Alay” mad.

⁴⁰ **Surre** lügatte “ akçe kesesi, para çıkını ve haremeyn-i muhteremeyne cânib-i saltanat-ı seniyyeden her sene ihdâ buyurulan akçe vesâiredir. Bununla birlikte Osmanlılar tarafından her sene surre emini vasıtasıyla Mekke ve Medine halkına, şeriflere gönderilen malûmiyelere de surre denilirdi.

⁴¹ *İ.A.*, “Alay” mad.

⁴² Dündar Alıkcı, “Osmanlı Saray Teşrifatı ve Törenleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, 2002, s.879

⁴³ *İ.A.*, “Alay” mad.

⁴⁴ *İ.A.*, “Alay” mad.

merâsim ve alaylarda, vezir⁴⁵, ulemâ, devlet ricâli, ocak erkânı vesâirenin tertîb ve kıyafetlerine dâir, mer'î olan kanundur.

Debdebe ve gösterişle yapılan tören, geçit resmi⁴⁶ demek olan kelimenin Osmanlı Teşkilat Tarihi dahilinde kullanılış şekilleri bu şekildedir. Bunun haricinde ayrıca bir de kitap ve dergilerin ciltleri bozuk, kağıtları kopuk, sayfaları eksik olanlarının toptan satışları hakkında sahaflar arasında kullanılan bir anlamı daha vardır.⁴⁷

⁴⁵ İslâm âleminde mühim bir mevkî ihrâz eden el-vizârât, Memlûkler Devri'nde ehemmiyetini kaybetmiş olduğundan, tanmamıyla bir idare memurluğu mahiyetini almıştır. Nitekim, **el-Melik en-Nâsir Muhammed** tarafından lağvedilerek vazifeleri nâzırı'l-mâl, nâzırı'l-hass ve kâtib-i sırr arasında taksim edilen el-vizârât, bilâhere yeniden teşkil olunmasına rağmen, önemi daha da azalarak, selâhiyetleri nâib es-saltanaya verilmiştir. **Berkuk Devri**'nde vezîrû'd-devle olarak da tavsîf edilen bu vazife sahibinin erbâbu's-suyûftan seçilip üstâddâra tâbi olması yanında, umûmiyetle erbâb el-aklâm arasında temâyüz edip es-Sâhib ünvânını hâiz olduğu görülmektedir. Bununla beraber vazifesi nazar, tenfîz ve muhasebeye inhisâr etmiş bulunan bu vazife sahibinin , seferlere iştirâk etmesi sebebiyle vezîr es-sohbe de tesmiye edildiği görülmektedir. XIV. asrın sonunda vazifesi malî tevkîleri yazmaya inhisâr edip **Kal'atü'l-Cebel**'de kâ'atü es-sâhib denilen mevkî işgal eden el-Vizârât'ın varlığından şüphe edilecek ehemmiyetsiz bir mevkî haline getirildiği bilinmektedir; Şehabeddin Tekindağ, **Berkuk Devri'nde Memlûk Sultanlığı**, (XIV. Yy Mısır Tarihi'ne Dair Araştırmalar), İstanbul, 1961, s. 29

⁴⁶ **Resimli Kâmus-ı Osmanî**, C.I, 1330

⁴⁷ M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB, İstanbul, 1993, s. 44-45

B- Türk Devletlerinde Alay

Türkler teşrifâta son derece riâyet ederlerdi. Düğün, cenaze, dîvân, hep merâsimle yapılırdı. O derecede ki ekâbirin verecekleri ziyâfetlerde bile teşrifâta riâyet etmek usûldendi. Divânda ayrıca teşrifât defterleri vardı. Bir elçi huzura kabul olunacağı, elçiye ziyâfet verileceği zaman teşrifât memurları hazır bulunurlar, meclise ilk evvel kimin geldiğini, hükümdarın ve sadrazamın ne tarafa oturduğunu, ziyâfetin nasıl devam ettiğini, ziyâfette neler konuşulduğunu, ziyâfetin sonunda vezirlere, ağalara samur, kakım, zerdevâ cinsinden ne kürkler verildiğini yazarlar, gününü, saatini bile tesbit ederlerdi.⁴⁸

Kurultay'da hakan seçilen kişi, artık ülkenin meşrû hakanı oluyordu. Tanrı, Kut'u ona nasip etmişti. Hakan seçildikten sonra cülûs merâsimi düzenleniyordu. Göğе çıkar gibi tahta çıkma töreni denilen bu tören şu şekilde cereyan ediyordu:

Hakan keçe üzerine oturtuluyor ve dokuz defa döndürülüyor, her dönüşte halkı selamlıyor, sonuçta dokuzuncu semadaki Tanrı'nın yanına ulaştığına inanılıyordu. Muhtemelen bu törenin devamı olarak beyler, vezirlerle bir araya gelip saray ortasına bir keçe döşeyip hakanı getirip keçenin üzerine oturtuyorlardı. Beyaz elbise içindeki beyler yeni hakana bağlılıklarını ***“Yukarıda güneşe bak, bâki olan Tanrı'yı itiraf eyle. Sen onun gölgesisin. Kendi tedbirini murâdına uydur. Aksi halde sana sadece bu siyah gece kalır.”*** şeklinde bildiriyordu, sonra kırmızı elbiseler giyip başlarına birer sorguç (kotuz) takıyor ve hakana tâc giydiriyorlardı.⁴⁹

Bunun ardından hakana yemin ettirdiklerini görüyoruz. Buna göre, seçilen hakanın boynu ipek bir kaytanla sıkılıyor ve kaç yıl kağan olarak

⁴⁸ Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, s. 117

⁴⁹ Osman Kaşıkçı, “Eski Türklerde Devlet Başkanlığı-Hakanlık”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, 2002, s.891

kalacağı soruluyordu. Bu bir nevi hizmet isteme andı olarak değerlendirilmektedir.⁵⁰

Asya Hun Devletleri'nde her yılın birinci, beşinci ve dokuzuncu aylarında toplantılar düzenlenirdi. Bunlardan birinci toplantı dinî nitelikteydi. İkinci toplantı daha çok bayram ve festival türünden bir toplantıydı. Asıl büyük ve kapsamlı toplantı ise dokuzuncu ayda Şan-si bölgesindeki “**Tai-lim**” adı verilen bir sahada yapılmaktaydı. Tai-lim'deki bu büyük toplantıya başta Hakan olmak üzere tiginler, yüksek dereceli memurlar birlikteliğiyle ordu komutanları tâbi boylar ve topluluklar katılmaktaydı. Toplantıya katılmak, devlete ve hükümdara bağlılık sayılmakta aksi durum ise itaatsizlik ve isyan anlamına gelmekteydi. Bu toplantıda ordu teftiş edilmekte, insan ve hayvan sayımı yapılmakta memleket meseleleri üzerinde görüşmeler yapılmakta, devlet politikaları görüşülüp karara bağlanmakta, idareye geniş yetkiler verilmekte ve hükümdarın meşrûiyeti tekrar onaylanmakta idi.⁵¹

Eski Türk devletinin başında, tanınmış bir aileye veya boya mensup bir hükümdar bulunuyordu. Her hükümdar belli hükümdarlık ve hâkimiyet sembolleri almakta ve kullanmaktaydı. Böylece hükümdar hem içerde hem dışarda bu semboller vasıtasıyla tanınmaktaydı. Bunlar **ünvân** (tanhu veya şan-yü, kağan, hakan, yabgu, il-teber), **otağ** (kurvı çuvaç= hükümdar çadırı), **taht** (örgin, ornag, orunluk), **tuğ**, **bayrak**, **davul** (köpürge, kövrüg), **kotuz** (sorguç), **kemer** (kur), **kılıç**, **yay**, **kama**, **kamçı** (bege) gibi unsurlardı. Özellikle hükümdarın oturduğu yer, yani devletin merkezi olan **ordu** da (=çadırkent) hükümdarlık ve hâkimiyet sembolü idi. Ayrıca hükümdarın çeşitli vesilelerle verdiği halka açık toylar da hükümdarlık sembolü sayılmaktaydı. Bu toylar Türk devlet başkanının iktidârı ve maddi gücünü sergilediği bir yer olmaktaydı. Daha doğrusu Türk hükümdarı bu toylar vasıtasıyla beyler ve halk için ne kadar büyük fedakarlıklar yapabileceğini göstermekteydi. Bundan

⁵⁰ Kaşıkçı, a.g.m, s.892

⁵¹ Kaşıkçı, a.g.m, s.892

dolayı bu toylara herkesin özellikle beylerin mutlaka katılması lâzım geliyordu.⁵²

Göktürk Devleti'nde kağanın devletine karşı sorumlu olduğunu gösteren bir başka delil de Çin kaynaklarında kaydedilmiş olan tahta çıkma törenidir. Buna göre tören sırasında kağanın boynu bir ipekle sarılır, sonra sıkılıp bırakılarak kaç sene kağanlık yapacağı sorulur. Kağan zor durumda kalarak, kızarır, bozarır, söylediği sözler millet tarafından dikkatlice dinlenir, tasdik ve tahkik edilirdi. Aslında bundan önce devlet adamları onu bir keçe üzerinde oturturlar. Güneş yönünde doğudan batıya doğru çevirirlerdi. Her çevirişte halkın hepsi onu eğilerek selamlardı.⁵³

Daha boy aşamasında olan Göktürkler, kendi aralarında şeflerini seçmek için ağaçlık bir yerde yükseğe sıçrama yarışması düzenlemiştir. Neticede en yükseğe sıçrayan şef olarak seçilmiştir. Böylece meclis, takdirini en lâıyk olan lehine kullanmıştır.⁵⁴

Diğer taraftan halkın tahta çıkma töreninde kağanın bir keçe üzerine konularak havaya kaldırması kağanın seçimine halkın iştirâki olarak düşünülmüştür.⁵⁵

Uygur hakanının otağ önünde, at üzerinde, hatunu ve kızlarıyla, nasıl elçi kabul ettiğine dâir şu cümleler önemlidir: “Uygur hakanı, yabancı elçileri kendi otağının önünde kabul ederdi. Ata binmiş olarak, otağın önünde yer alan hakanın akrabaları ile maiyeti, sağ ve solunda sıralanırdı. Bu kabûl töreninde, hakanın hatunu ile kızları da, at üzerinde yer alırlardı”. Hakan, Çin elçisini, kendi sarayında tahtında oturarak, kabûl etmişti. Bu nevi askerî törenle kabul edilen elçi, hakanın hatunu ile kızlarının bile, askerî düzenle bu törende yer aldıklarını açık olarak görmüştü. Savaştan önce, **“otağ” ve “tuğlar”** dikilir ve davullar vurulurdu. İki ordu karşılaşıncı, eski Türklerin

⁵² Kaşıkçı, **a.g.m.**, s.894

⁵³ Kaşıkçı, **a.g.m.**, s.894

⁵⁴ Kaşıkçı, **a.g.m.**, s.895

⁵⁵ Kaşıkçı, **a.g.m.**, s.895

yaptıkları ilk iş, “**hanlık otağı**”nı kurmaları olurdu. Çinlilerin “**Ya**” dedikleri, “**kağan veya komutan çadırları**”, Türk ordularının en önemli savaş sembolleri idiler. Hakan çadırı kurulduktan sonra, “**tuğlar ve bayraklar**” dikilir ve davullar çalınırdı.⁵⁶

Göçebe bir devrin devamı olarak, av merâsim ve eğlenceleri, av etleri tedârîki Selçuklular’da mühim bir yer işgal ettiği için daima bu işlere bakan bir makam ve bu makamda bir emîr bulunurdu. Selçuklu sultanları boş zamanlarında askerî spor ve manevralar yapmak, cirid, top, satranç oynamak ve avlanmakla vakit geçirirlerdi. Avdan dönüş, av etlerinden hazırlanmış büyük ziyâfetlerle sona erer, içki, raks, mûsikî bu ziyâfetlerin revnakını artırırdu. Yemeklerde av eti eksik olmazdı. Şiddetli bir kış esnasında ava çıkılamadığı cihetle mutbah nâzırının (müşrif) saray için keklik başına avcılara altmış ve yetmiş dirhem ödemek mecbûriyetinde kaldığı rivâyet edilir. Büyük bir askerî merâsim ve bayram tebrikinden sonra hazırlanan ziyâfette **I.Alâeddin Keykubâd** yediği kuş etinden zehirlenerek ölmüştü. Karahanlı hükümdarları gibi ilk büyük Selçuk Sultanları da bu millî anâneye devam ettiler. **Tuğrul Bey** askerleriyle birlikte ava çıkar ve bu esnada da büyük ziyâfetler verirdi.⁵⁷

Eski Türkler’den intikâl eden av anâne ve merâsimlerinin İlhanîler’de, Anadolu Beylikleri’nde ve Osmanlılar’da bütün teşkilâtıyla muhafaza edildiğini biliyoruz. Selçuklular’da avcılığın bir merâsim, bir askerî spor ve manevra mahiyetinde devam etmesi, av merâsimlerinden sonra hükümdarların umûmî ziyâfet ve eğlence tertip etmeleri eski Türkler’in dînî ayinlerinin İslâm devrine, dini mahiyetini kaybederek, intikâl etmesinden başka bir şey değildir. Türklerin totem devresinde bulunduğu zamanlarda bu av merâsimlerinin dinî bir hüviyet taşıdığı görülmektedir. **Reşidüddin** yirmi dört oğuz boyundan her birinin mübarek tanıdığı bir hayvanı olup buna “**ongun**” denildiğini, her boyun kendi ongununu bildiğini, ona tecavüz etmediğini ve etini yemediğini,

⁵⁶ Bahaedin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, TDAV, İstanbul, 1988, s.674

⁵⁷ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, T.T.K Basımevi, 1958, s.28

yalnız toy yapıldığı ve yemek tevzî edildiği zaman herkes etinden muayyen olan hissesinden aldığını yazar ki, bu av merâsimini müteakip hazırlanan dinî merâsim ve ziyâfet esnasında vukûbulurdu.⁵⁸

Büyük Seçuklu hükümdârları, hergün saraylarında yemek yedirirlerdi. Şâyet hükümdar, sarayının hâricinde ise, yine bulunduğu yerde yemek tertip etmek usûldendi. İranlılar'ın “**hân-ı yağma**” dedikleri bu ziyâfetleri tertip etmemek hoşnutsuzluğa ve hatta isyanlara bile sebep olabiliyordu.⁵⁹

Selçuklu sultanlarının birçok Türk geleneğini korumakta gösterdikleri titizliğe bakılırsa, Fars kültürünün saray hayatı üzerindeki etkisinin de şekli olmaktan öte bir anlamının bulunmadığı anlaşılmaktadır. Meselâ Selçuklu sultanları, Türk devlet anlayışının bir gereği olarak sık sık halka açık toy veriyorlar ve bu ziyâfetlerin sonunda da yemek takımlarını yağmalattırıyorlardı.⁶⁰

Selçuklularda devlet daha önce kurulmuş olan Türk hakimiyetlerinde olduğu gibi hanedanın müşterek mes'uliyeti altında idi. Devleti idare eden hükümdarın, hanedan mensubu olması şart idi. Hükümdarın aile efrâdı ise devlete iştirak hakları dolayısıyla ülkenin muhtelif yerlerinde geniş arazi ve mâlikânelere sahip olur ve buraların idare işine katılırlardı. **Tuğrul Bey** ve **Sultan Alparslan**'ın Oğuz aşireti ananelerine, kurultaylarına ve diğer merâsimlere bağlı kaldıklarını görüyoruz. **Tuğrul Bey** halifenin yanında tahta oturmadan evvel halifenin huzûrunda yeri öper sonra takbîl eylerdi.⁶¹ Fakat **Sultan Melikşah** döneminde bu hususlar büyük ölçüde terkedilmiş, yerine bir kısım eski İran teşkilât ve teşrifât kâideleri yerleşmiştir.⁶²

⁵⁸ Eski Türk devletlerinde hükümdârın teb'ası üzerinde pederâne velâyeti olması sebebiyle onları iâşe edip, toylar ve şöenler tertip etmesi âdet ve hattâ kânundu. B.k.z, Osman Turan, *a.g.e.*, s.28

⁵⁹ Turan, *a.g.m.*, s. 33

⁶⁰ Salim Koca, “İlk Müslüman Türk Devletlerinde Teşkilat”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, 2002, s.149-150

⁶¹ Mélanges Gaudetroy Demombynes, *Memlûkler Devrinde Suriye*, Basılmamış, TTK, Ktp. *terc.* nr. 15, s. 7.

⁶² *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, “Büyük Selçuklular” maddesi

Hükümdar, özellikle törenlerde tahta oturur ve tâc giyerdi. Bu törenlerin ilki tahta çıkış (cülûs) törenidir. Bunu hükümdarın kabûl törenleri takip ediyordu. Hükümdarlar tâbileri olan hükümdarları, yabancı elçileri ve devlet büyüklerini genellikle başlarında tâcıyla tahta oturmuş bir şekilde kabul etmekteydiler. Bunun için onlar, sefer ve savaşlarda bile taht ve tâclarını yanlarına almayı hiçbir zaman ihmal etmiyorlardı. Meselâ **Alparslan**, esir aldığı Bizans İmparatoru **Romanos Diogenes**'i otağında kurulmuş tahtında oturur ve başında tâcı bulunduğu halde kabul etmiştir.⁶³

Selçuklu sultanlarının muharebelerde veya herhangi bir gezide hâkimiyet alâmeti olarak başlarının üstünde atlastan veya altın işlemeli kadifeden yapılmış bir çetr tutulur, daima yanında hazır bulunan askerî mızıka takımı (nevbet), günde beş defa, namaz vakitlerinde nevbet çalarlardı. Bu husus, devletin değişik eyaletlerindeki melikler için günde üç vakit idi.⁶⁴

Nevbet sadece barış zamanlarında hâkimiyet ve hükümdarlık sembolü olarak çalınmıyor, aynı zamanda sevinçli durumlarda ve özellikle savaşlarda kesin sonuç alınmak istendiği zaman, hücûma geçen askeri coşturmak için de nevbet vurduruluyordu.⁶⁵

⁶³ Koca, **a.g.m**, s.153

⁶⁴ **D.G.B.İ.T**, “Büyük Selçuklular” maddesi, s.193

⁶⁵ Koca, **a.g.m**, s.154

C- İslâm Devletlerinde Alay

Harezmşah Sultanı **Tekiş**'in, Hemedan civarında Dezec ve Kasımabad arasında bir ayda inşâ ve ikmâl ettirdiği av köşkünde muazzam bir kabul töreni tertip ettirdiği, herkesin dertlerini dinleyip Hemedan imamlarını ve ileri gelenlerini teşriflerle lûtûflandırdığına⁶⁶ bakılacak olursa Harezmşahlar'ın da teşrifât konusunda diğer Türkler ve İslâm devletlerinden eksik kalmadığını anlarız.

Dönemin mefhumuna göre herhangi bir sultanın bir bölgenin hakiminden adına hutbe okutulmasını isteyebileceği gibi kendini zayıf hisseden bir devlet de sultana mürâaatla hutbeyi onun adına okutmayı teklif edebiliyordu. Yabancı ve vassal hükümdarların kabullerinde yapılan görkemli ve debdebeli dekoru oluşturmaktan kasıt Harezmşahların kuvvetli ve kudretli olduğunu başka devletlere inandırmaktı. Devletini henüz kurduğu sıralarda vassal olmalarını teklif ettiği hükümdarlar, sultana yapmaları lüzûmlu protokol kâidelerini yerine getirmekten imtinâ ediyordu. **Celâleddin**, Hindistan'dan İran'a döndüğü sırada **Fars Atabeyi Sa'd b. Zengi**, onu istikbâle çıkmamış ve oğlunu göndermekle kifâyet etmiştir. Bununla beraber O, Sultan'a merâsim elbiseleri, günlük elbiseler, kâseler, dinarlar ile dolu keseler, pekçok at, katır, deve, askerî teçhizat, yemek takımı, Türk ve Habeşî köleler takdim etmiştir⁶⁷

Hükümdarın savaşlarda ve gezilerde başı üzerinde çetr tutulur ve daima beraberinde bulunan müzika takımı (nevbet) günde 5 namaz vaktinde nöbet çalardı. Melikler ancak 3 nevbet çaldırabilirdi. Yalnız imparatorluğun çok genişlediği devirde kendisinin İskender-i Sâni diye anılmasını münâsip gören **Harezmşah Sultanı Alâeddin Muhammed**, beş nevbeti meliklere ve tâbi

⁶⁶ Aydın Taneri, *Harezmşahlar*, T.D.V.Y., Ankara, 1993, s.96-97

⁶⁷ Taneri,, *a.g.m*, s.103

hükümdarlara tahsis ederek şahsı için günde iki defa (güneş doğarken ve batarken) çalınmak üzere “**Zülkarneyn nöbeti**” ihdâs etmişti.⁶⁸

Sultan Alâeddin Muhammed, Belh ve Herat mıntıkalarında bulunurken ahâli sevinçlerini göstermiş, her memleketin eşrâfı ve ileri gelenleri, sultanı karşılamaya gelmiş, halk şehirleri süslemek, caddeleri, meydanları, çarşıları, tezyîn etmekle meşgul olmuştur. 1206 Aralık’ında sultan misilsiz bir heybet ve haşmetle **Herat**’a girmiştir.⁶⁹

4 Eylül 1264’te techiz edilmiş muzaffer orduyu gören Altınordu elçileri, saraya davet edilmişler ve top oyunlarına katılmışlardı.⁷⁰ Bu şu şekilde olmuştu:

Bayram sabahı Han, çok sayıdaki askerleriyle atlı olarak geldi; hanımları da kendi mâiyetleri ile araba üzerinde geldiler. **Özbek Hanı**’nın kızı da arabasında, gerçek kraliçe olarak başındaki tâcı ile bu merâsime katıldı. Hükümdarın oğulları da muhafızları ile birilte atlı olarak geldiler. **Başkadı Şihâbeddin es-Sâilî** de kadıların ve şehylerin refâkatinde bayram yerine geldi. **Kadı Hamza** ve şeriflerin hepsi at üzerindeydi. Onlarla birlikte taht varisi **Tini Bey** de görüldü, onun konvoyuna davullar ve bayraklar eşlik ediyordu. **Başkadı Şihâbeddin** bayram namazını kıldırdı ve çok güzel bir hutbe okudu.⁷¹

En sonunda Han, atına binerek kök adı verilen tahta kuleye kadar geldi. Orada hanımları ile birlikte attan indi. Biraz kenarda duran ikinci kulede hanın kızı yer aldı. Sağlı sollu duran iki kulede ise hanın oğulları ve akrabaları yer aldılar. Beyler ve prensler için ise kulenin sağ ve solunda sandalya adı verilen koltuklar konulmuştu. Herkes kendine ayrılan yere oturdu. Bundan sonra her on bin kişinin komutanı (general) için ayrı ayrı ok hedefleri konuldu.

⁶⁸ İbrahim Kafesoğlu, “İslami Türk Devletlerinde Kültür ve Teşkilat”, *Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Ankara, 1992, s.359

⁶⁹ Taneri, **a.g.m.**, s. 135

⁷⁰ **D.G.B.İ.T.**, “Altınordu” maddesi, s.131

⁷¹ **D.G.B.İ.T.**, “Altınordu” maddesi, s.131

Bu komutanların toplam sayısı on yedi idi. Başka bir ifade ile yüz yetmiş bin kişilik bir askerî gücü temsil ediyorlardı. Fakat ordunun toplam sayısı bundan fazladır. Her general, yüksekçe bir yerde oturmakta ve ordusunda bir saat kadar süren yarışmayı izlemekteydi. Bundan sonra ise her komutana bir şeref hil'atı⁷² giydirildi. Bunu giyen komutan Han'ın yanına giderek ona hürmetlerini sunuyor, bunu yaparken de bir dizini toprağa koyuyordu. Yemek yenerek camide namaz kılındıktan sonra Han resmî kabul çadırına dönmüş, ikinci namazına kadar bu durumda kalmıştı.⁷³

Han'ın huzuruna kabûl merâsimi, kurallara bağlı olup bu kurallar elçiye iyice öğretilirdi. Elçi bilhassa Han'ın yanına çadıra⁷⁴ girerken eşiğe basmamaya dikkat etmeliydi. Çünkü böyle bir davranış kötüye yorumlanırdı. Osmanlı Sarayı'nda XVIII. asra kadar uygulana gelen yabancı elçiye Türk kıyafeti giydirilmesi adeti, Altınordu Sarayı'nda da vardı. Ayrıca elçinin üstü aranarak silahsız olmasına dikkat edlirdi.⁷⁵

Han'ın kabul çadırı beyaz keçeden, çadırın içi kıymetli taşlar ve incilerle bezenmiş olurdu. Çadır beş yüz kişiyi içine alabilecek büyüklükte idi. Elçi diz çökmüş vaziyette Han'la görüşmek zorundaydı. Sözü Han'ın başlatması gerekirdi. Resmî kabulden sonra elçi, yerinden kalkar ve kendisi için ayrılan eve dönerdi. Altınordu'da elçiler sık sık Han'ın huzuruna davet edlirdi. Elçiler Han'dan ayrı olarak karılarını ve Han'ın annesini ziyaret etmek zorunda idiler. Elçiler genelde birkaç ay kalırlar, bazen bu ziyaretlerin bir yıl kadar uzadığı olurdu. Elçiler Han'a vermek üzere değerli hediyeler getirirlerdi. Bu hediyeler, ekseri süslü elbiseler, şapkalar, altın kemerler, altından özensengiler veya altınla işlenmiş alâmetler olabilirdi. 1287 yılında Mısır Hükümdârı, silah da yollamıştı. 1263 yılında **Baybars**, Saray'a Altınordu'da tanınmayan fil,

⁷² Bu elbisenin içerisi kırmızı atlastandır ve tıraz ile işlenmiş, sincap derisi ile kürklenmiştir. Dışındaki kumaştan pervazları vardır. Altında sarı atlastan bir kaba, sırma tellerle işlenmiş bir serpûş (kallûte), ince bir nikâb (şas), buna beyaz ipekten iki uc ilâve olunmuştur. Üzerine muhtelif renkte ipeklerle güzel resimler yapılmıştır. Detaylı bilgi için bkz., M.G.Demombynes, **a.g.m.**, s.106

⁷³ **D.G.B.İ.T** "Altınordu" maddesi, s.132

⁷⁴ XI. yüzyıldan sonraki Türk kaynakları, büyük hakan çadırlarına "**kurvî kuvaç**" adını verirlerdi. Bu deyim hakan çadırlarının "**yuvarlak ve kubbeli**" oluşları ile bir ilgisi olmalı idi. Barthold, **a.g.m.**, s. 684

⁷⁵ **D.G.B.İ.T**, "Altınordu" maddesi, s.124

maymun, zebra gibi hayvanlarla, mücevherâtla işlenmiş elbiseler, altın şamdanlar, halılar, porselen vazolar, taş ve kesme şekiller yollamıştı.⁷⁶

Kâhire'ye gelen Atın Ordu elçileri, kendilerine tahsis edilen bir köşkte kalırlar ikâmetleri süresince para ve yiyecek verilir ve sık sık saraydaki eğlencelere davet edilirlerdi. **Mısır**'da da Altınordu'da olduğu gibi veda merâsiminde elçiye hil'at giydirilirdi.⁷⁷

Cülûs törenlerinde bütün devlet erkânının Sultan'ın elini öpmesi kanun olduğu, hatta bazı devlet erkânına Sultan'ın ayağa kalkmasının da bir tören kuralı olduğu belirtilirdi. Ve hükümdarlığa geçen bir şehzâde, cülûsunu müteâkip tıraş olur ve sakal salıverirdi.⁷⁸ Sokaklara çıkarılan münâdîlerle ve atılan toplanla cülûs halka duyurulur, komşu devletlere haber gönderilirdi.⁷⁹

Osmanlı padişahlarının cülûsları merâsimle yapılır ve hiç vakit geçirilmeden yeni padişaha hemen o gün bi'ât olunurdu; eğer padişah gece vefat etmiş ise tabi olarak merâsim sabah erkenden yapılırdı. Padişahın genel biatı için tahta oturmasından evvel sadr-ı âzam ile Şeyhü'l-İslâm'ın kendisine başlangıçta bi'at eylemelerinin adet olmasına binâen bunlar derhal hırka-i saâdet dairesine gidip, orada bi'at ederler, bunları müteâkib dâru's-sâade ağası ile, enderun ricâli bi'at eylerlerdi.⁸⁰

Yeni padişahın cülûsu, gün ve saati teşrifâtçı tarafından merâsime iştirak edecek olanlara bildirilir, sadr-ı azam ile Şeyhü'l-İslâmın hırka-i şerif odasında ilk bi'at ile vazifelerinde ibkâ edildiklerine alâmet olan kürkleri giydirildikten sonra Bâbu's-Saâde ağası padişaha intizarda bulunulduğunu bildirir, bu haber gelince padişah bir koltuğunda Daru's-Saâde ağası ve diğer koltuğunda bir zamanlar Babu's-Saâde ağası daha sonraları silahdar ağa

⁷⁶ *D.G.B.İ.T*, "Altınordu" maddesi, s.126

⁷⁷ *D.G.B.İ.T*, "Altınordu" maddesi, s.126

⁷⁸ Yeni hükümdarın cülûsundan sonra sakal salıvermesi adet olup buna "**tesrîh-i lihye**" denilirdi. Detaylı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde Saray Teşkilâtı*, TTK Basimevi, Ankara, 1988, s.184

⁷⁹ Alikılıç, *a.g.m*, s.876

⁸⁰ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s.189

olduğu halde bi‘at mahalline gelip iki defa selam vererek müneccim başının tayin ettiği “**saat-i muhtar**” denilen uğurlu bir anda tahta otururdu.⁸¹

Kanun üzere yeni padişaha ilk önce nakîbü’l-eşraf bi‘at ile dua eder, sonra bayram tebriklerinde olduğu gibi Kırım hanzâdesi, rikâb-ı hümâyûn ağaları bi‘at edip kapıcı başı ağalar bittikten sonra kubbe altında bulunan Şeyhü’l-İslâma haber verilir, gelip bir kısa duadan sonra bi‘at eder, sonra sadr-ı azam ve diğer vezirler, kazaskerler, devlet erkânı, ocak ağaları bi‘at ve tebrik edip merâsimin bittiği teşrifâtçı efendinin en son etek öpmesiyle anlaşılaraq yeni hükümdar kalkıp hazır bulunanları selamlayıp selefi olan hükümdarın cenaze namazını kıldıktan sonra Enderun’a dönerlerdi.⁸²

Padişahın tahta oturuşunda vezîr-i azam, Şeyhü’l-İslâm ve vezirlerle kazaskerlere tebrik esnasında ayağa kalkışlarında ve merâsimin sonunda Enderûn-ı Hümâyûn’a avdetle Dîvân-ı Hümâyûn çavuşları tarafından alkış yapılırdı.

Osmanlılarda, Divân-ı Hümâyûn toplantılarında herkes yerine oturduktan sonra sadrazam, iki tarafına bakarak “**Sabahlarınız hayır olsun.**” der, Dîvân ehli doğrularak bu selamı alırlardı. Bundan sonra kubbealtı yanında **Fetih Sûresi** okunurken muhzırağa akide şekeri getirerek Dîvân’da sadr-ı azamdan başlayarak sırasıyla dağıtırdı. Sûrenin bitiminden sonra kapıcılar kethüdâsı, yeniçerilerin olduğu tarafa bakarak selam verir; bunun üzerine yeniçeriler çorbalarını alırlardı. Fetih Sûresi bittikten sonra Reîsü’l-Küttâb Dîvânihâne’ye girer sol taraftan sadrazama yaklaşıp, etek öperek, selam verir ve sol tarafına geçip telhîs kesesini bırakırdı. Bütün merâsim bittikten sonra vezirler dış kapıda selam için beklerler, daha sonra dağılırlardı. Dîvân teşrifâtına çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdâsı, ellerinde gümüş âsâlar olduğu halde hizmet ederlerdi.⁸³

⁸¹ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s.185

⁸² Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s.15

⁸³ Alikılıç, *a.g.m.*, s.878

Padişahların çıktıkları seferlerde yüzlerce aşçıları, kilerciler, şarabdârlar, sofracılar alaya katılır ve meşin sandıklar içinde altın ve gümüş yemek sahanları ve takımları beraber taşınırdı.⁸⁴

1667'de İstanbul'a gelen bir Avusturya elçisi padişahın huzurunda mûtaad derecede eğilmediği cihetle arkasında bulunan görevli, elçinin ensesinden öyle şiddetli bastırmıştı ki; alını yere sürterek zedelenmişti. Elçinin yanında bulunan tercümanın korkudan dili tutulmuş, konuşamayınca, sadâret kaymakamı elçi ile tercümanı tokatlayarak dışarı çıkarmıştı.⁸⁵

Sultan III. Murad, bir defasında av bahanesiyle İstanbul'dan dışarı çıkmıştı. Asıl maksat dönüş münâsebetiyle saltanat gösterisi yapmaktır. Padişah her zaman yanında bulunanlardan başka 12000 yeniçeri askeri ile şehre girmiş ve dokuz gün sonra **Tokmak Han**'ı huzuruna kabul etmişti. Daha sonra vezirler sırayla ziyâfetler vermişlerdi. İbriklere, leğenlere, nalınlara varıncaya kadar her şeyin altınlı, mücevherli olmasına itina gösterilmişti.⁸⁶

Padişahların sefere çıkma niyeti hâsıl olduktan bir ay kadar önce sefer tuğlarının iki kıtasının Bâbu's-Saâde önüne dikilmesi için vezîr-i azam, rikâb-ı hümayûn ağalarını bilgilendirir, sabah namazından sonra sarayda toplanmaları için ferman çıkartırdı. Toplantıda herkes yerine oturduğunda hassa müezzinleri ayak üzere **Sûre-i Fetih** okurlardı. Tamamlandığında içeriden "*Tuğ-ı hümayûn hazırdır.*" diye haber geldikde ferman sâdır olup, içeriden tuğlar arz odası önüne getirilip hazır olan vezirler ve ağalar tuğları alıp Bâbu's-Saâde önüne bırakırlar. Bu esnada Şeyhü'l-İslâm veya nakîbü'l-eşraf efendi dua ederler. Daha sonra padişah sancağı sadrazama verirdi. Padişah hareket edince solaklar ve peykler padişahın etrafında yürürdü. Eğer mevsim müsait ise padişah beyaz elbise giyerdi. Ordugâhta otağ-ı hümayun

⁸⁴ Ali Seydi Bey, **a.g.e.**, s.136

⁸⁵ Ali Seydi Bey, **a.g.e.**, s.140

⁸⁶ Ali Seydi Bey, **a.g.e.**, s.144

önünde nevbet çalınırken başlarına tel takılı çavuşlar el kavuşturup dururlardı. Göz kamaştırıcı muhteşem bir alayla saraydan çıkılırdı.⁸⁷

Padişahların saltanat makamına oturmaları üzerine hükümdarlık şîârından olarak kılıç kuşanmaları bir takım İslâm devletlerinde olduğu gibi Osmanlılar'da da kanun olduğundan bu adet ve anâne saltanatlarının sonuna kadar devam etmiştir. Padişahların kılıncı kuşanmalarına eski vesîka ve eserlerde “**taklîd-i seyf**” denilmektedir. Osmanlılardaki kılıç kuşanma usûlü kralların tâc giyme merâsimine muâdildir.⁸⁸

Tahta çıkan her yeni hükümdar cülûsundan bir kaç gün sonra büyük bir alayla bazen karadan ve bazen de deniz yoluyla Eyüp'e gider ve orada türbede kılıç kuşandıktan sonra kara yoluyla gitmişse denizden ve deniz yoluyla gitmişse karadan sarayına döner ve yolda ecdâdının türbelerini de ziyaret eylerdi.⁸⁹

Çok zaman padişahlar tahta oturduklarının ikinci ile yedinci günü arasında teberrüken **Hz. Halid bin Zeyd'in Türbesi**'nde kılıncı kuşanmaları kanun olduğundan buraya hareket ve dönüş esnasında alay yapılır ve buna kılıncı alayı denilirdi. Bunun için gönderilen tezkireler üzerine davetliler sabahleyin erkenden resmî serpuş ve elbiseleriyle saraya gelirler ve bu arada kapıkulu ocaklarının gelmeleri de emrolunurdu; evvelâ top arabacıları, sonra sırasıyla topçu, cebeci ve yeniçeri ocakları iki keçeli dizilip padişahın geçmesini beklerlerdi.

Padişahın avdeti kara yoluyla olurdu. Edinekapı, Fatih, Dîvân yolundan geçilerek saraya gelinirdi. Atla Bâbu's-Saâde'ye kadar giren padişah orada yeniçeri ağası tarafından atından indirilerek içeri girer ve merâsim de sona ererdi.⁹⁰

⁸⁷ Ali Seydi Bey, **a.g.e**, s.144

⁸⁸ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 212-230

⁸⁹ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s.214

⁹⁰ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s.215

Osmanlı Sarayı'nda cülûs tebrikinden sonra en ehemmiyetli merâsim Ramazan ('İyd-i Fitr) ve Kurban bayramlarında yapılan tebrikler idi; buna “**mu'âyede**” denilirdi. Arefe günü öğle namazından sonra çavuş başı ile divân-ı hümayûn çavuşları, “**Alay Meydanı**” denilen sarayın ikinci avlusunda dîvân elbiseleri ve asalarıyla “**Adil Köşkü**” denilen padişahın makamına karşı saf teşkil edip dururlar ve mehterhâne denilen bando takımı da yine yüzleri Adil Köşkü'ne karşı gelmek üzere yerlerini alırlardı. İkinci ezanından sonra bir fâtiha ile merâsime başlanırdı; mehterhâne çalar ve çavuşlar da arada bir alkış yaparlardı. Muayyen bir müddet devam eden bu ahenkten sonra dîvân çavuşlarından olan duacı çavuş, bir dua eder, çavuşlar âmin derler ve en sonunda bir fatiha ile bu arefe merâsimi biterdi.⁹¹

Padişah tebrikten sonra içeri girip, elbise değiştirmesini müteâkib bayram namazına gitmek üzere dışarı çıkar, etrafında özengi ağaları olduğu halde büyük mirahurun çektiği mürassâ eğerli ata biner, maiyyeti ağaları padişah orta kapıdan çıkıncaya kadar yaya yürürler, padişahın arkasında ata binmiş olduğu halde silahdârla çuhadâr gelip, kapı ağası da orta kapıda onlara katılırdı. Padişah orta kapıdan çıkar çıkmaz çavuşlar alkış yaparlar, sadr-ı azam temennâ eder ve hemen oradan padişah yedeklerinin önündeki yerine giderdi. Alay, ekseriyetle **Sultan Ahmed** ve bazen **Ayasofya Câmiisi**'ne yapıldığından bayram alayı o tarafa doğru hareket ederdi. Padişah daha câmiye varmadan evvel hazinedâr başı câmiye gidip, padişahın namaz kılacağı yeri hazırlar, seccâdesini yere serer ve mahfel-i hümayûnda buhur yakardı. Padişah câmiye varınca çizmeleri ayağından çekilerek papuç giyer, sadr-ı azam yaya olarak burada padişahı karşılar, yer öper, çavuşlar alkış yaparlar ve koltuğuna girip padişahı seccâdesine kadar götürür sonra dönerek câmiide kendi seccâdesinin serildiği yere giderdi. Namazdan sonra gidişte de, câmiye geliş merâsiminin aynı yapılırdı; padişah

⁹¹ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s.217

orta kapıdan içeri girerken sadr-ı azam kendisini orada da selamladıktan sonra kubbe altına gelir ve yemekten sonra Paşa Kapısı'na dönerdi.⁹²

Hükümdarları alkışlamak ve bunu bir usûl ve kâide tahtında yapmak bütün Türk devletlerinde vardı. Büyük Selçuklular ile Anadolu Selçukluları'nda da **“serhenk”**⁹³ denilen çavuşların alkış yaptıklarını görüyoruz.⁹⁴

Alkış padişahın ata binip inmesinde, cenge hazırlanmasında, merâsim esnasında tahta oturması ve bunun sonunda tahtından inmesinde, Kırım Hanı ve vezir-i âzamin, Şeyhü'l-İslâmın, padişah hocalarının, vezirlerin, kazaskerlerin, nakîbü'l-eşrâfın ve diğer bazılarının tebriklerinde yapılırdı. Bayramlaşma yani padişahı bayram münâsebetiyle tebrik esnasında **“Aleyke avnullah, uğurun açık olsun, ikbâlin füzûn, padişahım devletinle bin yaşa!”** diye hep bir ağızdan ve muayyen bir ahenk ile dua olunurdu.⁹⁵

II. Abdülhamid araba veya atla ve tabi merâsimle Cuma namazı kılmak için selamlık yaptığı zaman saray kapısından çıkıp araba veya ata binerken:⁹⁶ **“Uğurun hayır ola, yaşın uzun ola, hak teâlâ efendimize ömürler vere, devletinle çok yaşa!”** diye alkış yapılır ve câmiye inince de: **“Yardımcın Allah ola, yaşın uzun ola...!”** sözleriyle alkışlanırdı.

Ramazan ve Kurban bayramlarında saray kapısından çıkarken dua yapılır, padişah rikâbın gerisinde yani padişahın önünde sadr-ı azam ve rikâbın en önünde de tophâne müşiri bulunur, sadr-ı azamdan sonra serasker gelirdi. Bayramlaşmak için saray salonunda iki taraflı mabeyin erkânı yâver ve hademe-i hümayûna varıncaya kadar dizilirlerdi, salonun yukarı kısmında da müzika bulunurdu. Tahtın önüne gelen padişah oturmayarak ayakta dururdu. Tahtın iki tarafındaki saçaklardan sağdakini mâbeyin müşürü veya

⁹² Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s.217

⁹³ Koca, **a.g.m.**, s.156

⁹⁴ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s.218

⁹⁵ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s.218

⁹⁶ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s.219

hünkârın arem ettiği biri tutardı. Ayakta duran padişah hafifçe sağa teveccüh ettiği vakit muâyede yani bayram tebriki başlardı. Sağdaki saçak bâlâ rütbesinde bulunan zevâta kadar öptürülürdü.⁹⁷

Şeyhü'l-İslâm ve kazaskerlerden sonra Bâb-ı Âlî teşrifâtçıları gelirler ve saçak öperler ve mabeyin teşrifâtçısının bir temennâsıyla muâyedenin birinci kısmının ikinci safhası da bitmiş olurdu. Padişah dönerken yine **“Yardımcın Allah ola...!”** alkışı yapılırdı. Hükümdar, bir saat kadar istirahat ettikten sonra tekrar muâyede salonuna avdet eder ve derhal duayla beraber alkış yapılırdı.

İstanbul hükümdarlarının sarayındaki muhtelif ve mûtaad eğlencelerden biri olan at üzerinde top oynamaya sporların en mümtâzı nazarı ile bakılırdı. Bu spora bu eğlenceye sırf prenslerle en mümtâz büyük ricâl iştirâk ederlerdi.⁹⁸

⁹⁷ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s.219

⁹⁸ E.Quatremere, (çev: A. Ş.Bizer,), *Mısır Memâlike Sultanlarının Tarihi*, I.cilt, Basılmamış, terc..no. 40/91, T.T.K, s. 37

II. BÖLÜM : MEMLÛK SULTANLARININ ALAYLARI

A-Saltanat Alâmetleri ⁹⁹ (Belgeleri¹⁰⁰)

Memlûk devlet teşkilâtı bütünüyle askerî bir hiyerarşiye dayanmaktadır. Devlet merkezinde ve nâibliklerdeki tüm sistem bu devletin asker-devlet olduğunun izlerini taşımaktadır. Memlûk Devleti, bu açıdan diğer devletlerden farklılık gösterse de teşkilât bakımından Büyük Selçuklular, Moğollar, Fâtımîler ve Eyyûbîlerin devlet teşkilâtlarının sentezini yapmış ve bu sentezi kendi bünyesinde kullanmışlardır¹⁰¹. **“Halk, hükümdarların dîni (âdeti, töresi) üzerine bulunur.”** atasözünde de belirtildiği gibi; hükümdarlar ve devlet adamları, devlete ve devlet işlerine hâkim oldukları zaman mutlaka kendilerinden evvelkilerin (devlet ve siyasî hayatla ilgili örf, anane vs.) âdetlerine sınırlar ve bunların çoğunu alırlar¹⁰². Türklerde **“Türk Kağanı, göğün altındaki bütün ülkelerin tek bir hükümdarı”** gibi düşünülüyordu. Yeryüzünün hükümdarı sayılan Türk Kağanları **“Tanrı’nın yarlığı”** ile dünyanın bütün ülkelerini idare ederlerdi. Bu nedenle Türk Devletleri **“Cihan Şumûl Devlet”** deyiimiyle nitelendirilmişlerdir¹⁰³. Bu tarz bir hâkimiyet anlayışı Cengiz ile birlikte Moğol devletlerinde de görülmektedir. Bu anlamda benzerlik gösteren hâkimiyet anlayışı hükümdar olma yetkisinde kendini göstermiştir. Cengiz Yasası’nda **“Kendini han ilân edecek kişi ancak Kurultay’ın kararıyla ve tasvibiyle han olabilir.”** denilmektedir¹⁰⁴.

⁹⁹ Samira Kortantamer, “Memlûklerde Devlet Yönetimi ve Bürokrasi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, II, (1984), s. 29; Kalkaşandî, Saltanat şîârını; taht, maksûre (hünkar mahfili), Tıraz, gâşiye (at haşası, yani altın kaplı bir eğer örtüsü), mizalle veya çetr, rakabe (hükümdar atının kulakları altından atın boyun saçlarının sonuna kadar uzanan sarı atlas üzerine sıрма işleme, boyunluk), çifte denilen yedek at ve seyislerle bayrakları, Tabilhâne ve çadırı olarak belirtmiştir. Bkz. Subh el-Aşâ’dan naklen *Medhal*, s. 308; Ayrıca Memlûk Sultanları bir yere çıktıkları zaman önlerinde “tarakû” yani yol verin diye bağırان hizmetliler ve resmi yürüyüşlerde hükümdarın önü sıra yürüyüp tegannî eden kişiler vardı ki bunların sayısı dört olup isimleri “çavuş” idi. Bunlar da saltanat alametlerinden sayılmıştır. Bkz. *Medhal*, s. 307.

¹⁰⁰ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I, böl.II s.160

¹⁰¹ W, Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1977, s. 124.

¹⁰² İbn Haldun, *Mukaddime*, I, Maarif Basımevi, İstanbul, 1954, s. 191.

¹⁰³ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, II, İstanbul, 1972, s. 54.

¹⁰⁴ Mustafa Rahmi, *Timur ve Tüzûkâtı, Nihayetinde Cengiz Yasası*, İstanbul, 1339, s. 105.

İlk Memlûk Sultanı **Aybek**, emîrlerin ve Bahrîlerin kararıyla tahta çıkarılmıştı. Daha sonra **Kalavunlar**'ın sürdürdüğü hanedanlık sistemi üç asır boyunca devam etti. Çerkes Memlûkleri'nde ise belki de bu sistemin devam etmesi arzulanarak verâset sistemi uygulanmıştır. Ancak Sultanın tayin ettiği veliaht tahta geçtikten kısa bir süre sonra muhalif guruplar tarafından hal' edilerek bir başkası iktidârı ele almıştır. Böylece bu devlette genel bir kâide olarak ırsî bir saltanattan söz edilememektedir. Memlûk Devleti'nde askerî idare, en büyük yetkili sultandan en küçük askere kadar memlûklerin elindeydi. Aslen memlûk olan sultanı tahta çıkaranlar da yine memlûk idi. Sultanlarının cülûs veya hal'inde söz sahibi olacak kadar güçlü olan bir grubun devlet idaresinden de uzak olması beklenemezdi. Bu durum Memlûk Devleti'nin yapısının merkezinde bir çelişki doğurmuştur. Yani, biçim bakımından mutlak bir monarşi, pratikte ise çoğu zaman büyük emîrlerin etkin olduğu oligarşik bir düzen söz konusudur¹⁰⁵. Dışarıdan gelebilecek tehlikelerin yanısıra memlûklerin kendi içinde de sürekli olarak siyasî karışıklıklar yaşamaları devletin mukadderâtını olumsuz yönde etkilemiştir. Sultanın nüfûzu ve kudreti emîrlerin müdahaleleri ile sınırlandırılabilirdi. Sultanın saltanatta ırsî bir hakkı olmadığından ümerâ ve memlûkler gerektiğinde onu tahtından indirebilirlerdi. Ancak bu durum saltanat makamına karşı değil yalnızca sultanın şahsına ve idaresizliğine karşı yapılmış bir hareket idi. Yani Memlûk Sultanları asil olmadıkları için güçlerini kendilerinden almak zorundaydılar¹⁰⁶. Memlûk Devleti'nin en büyük sıkıntısı kendi içerisinde olmuştur. Özellikle XV. yüzyıldan itibaren istikrarsızlığın getirdiği bunalımlar neticesinde devlet müesseselerinin giderek zaafa uğradığını görmekteyiz.

¹⁰⁵ P. M. Holt, (çev. Samira Kortantamer), "Memlûk Sultanlığında Devlet Yapısı", *Belleten*, **LII/202–203**, 1988, s. 230.

¹⁰⁶ A. Aktan, "Memlûklerde Saltanat Değişikliği Usulü", *Atatürk Ü.İ.F.D.*, S.9, Erzurum, 1990, s. 272.

Saltanat belgelerinden maksat; saltanat alayı ve Nil'in suyu artarak muayyen bir derecede yükseldiğinde halici açma töreni ve iki 'ıyd (bayram) ve merâsimlerde sultanın giydiği giyimler ve kullandığı esbâb ve tertiplerdir.

Hükümdar hâkimiyet sembolü olan unsurlar çeşitlidir. Bunlar manevî ve maddî olarak ikiye ayrılabilir. Manevî unsurlar ünvânlar ve hutbedir. Maddî unsurlar ise taht, sikke, tuğra, tâc, çetr, tıraz, bayrak ve tuğ, nevbet, gâşiye, rakabe, çifte ve otağdır.¹⁰⁷

1- Manevî Alâmetler¹⁰⁸

a- **Ünvân ve Lakâblar**¹⁰⁹: Memlûk Sultanları tahta cülûs ettiklerinde, kendileriyle birlikte anılacak ünvânlar ile birlikte zikrolunmuşlardır. Sultanlar genellikle **“Memlûk”** ibaresini ve **“Sultân el-İslâm ve el-Müslimîn, Kasîmu Emîr el-Mü'minîn”** gibi çeşitli lakâblar kullanmışlardır¹¹⁰. Bu ibare ve ünvânlar Memlûk Sultanlarının nereden ne şekilde geldiklerini asla inkâr etmediklerini, aksine bununla gurur duyduklarını ve Kâhire halifeliğinin de etkisiyle İslâm dünyasının hâmîsi olduklarını göstermektedir. Sultan, imparatorluk ricalinden birine mektup yazdığı zaman **“Sultan”** yerine **“Memlûk”** ibaresini kullanırdı. Elbette yeni Sultan kendine bundan sonra kendisiyle tanınacağı **“el-Melik en-Nâsır”** gibi bir lakâb alırdı ki bu gelenek Eyyûbîler vasıtasıyla Selçuklulardan intikal etmiştir¹¹¹.

Ayrıca Memlûk Sultanları selefleri olan Eyyûbîler gibi **“Melik”** ünvânını da kullanmışlardır. Ancak Eyyûbîlerde bu ünvân sülaleden olan kişiler tarafından da kullanılırken Memlûklerde yalnızca Sultana mahsus kalmıştır. Sultanlar kendileriyle aynı derecede olan Müslüman bir hükümdara mektup yazacak olurlarsa **“Kalem-i Tomar”** denilen ve sırf hükümdara mahsus

¹⁰⁷ Taneri, **a.g.m.**, s.98

¹⁰⁸ Reşat Genç, **Karahanlı Devlet Teşkilatı**, Ankara, 2002, s. 78.

¹⁰⁹ R. Genç, **a.g.e.**, s. 78-79; S. Koca, “Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus’un Aldığı ve Kullandığı Hâkimiyet Sembolleri”, **Belleten**, LIX/224, 1995, s.56-57; P. M. Holt, **a.g.m.**, s. 230.

¹¹⁰ K. Y. Koprman, “Memlûkler Döneminde Mısır’da Sosyal Hayat”, **D.G.B.İ.T.**, VII, İstanbul, 1992, s.18.

¹¹¹ P. M. Holt, **a.g.m.**, 230.

bulunan kalın bir yazı ile kendi isimlerinden sonra, “**Ehûhu**” (Kardeşimiz) hitabını eklerlerdi. Eğer kendilerinden daha aşağı gördükleri bir hükümdar ise bu hitap “**Vâliduhu**” (Pederiniz) şeklinde değişirdi. Şayet daha da aşağı görülen bir hükümdar ise hiçbir hitap şekli kullanılmazdı.

Sultan Baybars’ın lakâbı, Kutuz’u öldürüp 1260’da tahta cülûs ettiğinde başlangıçta **el-Melik el-Kâhir Rükneddin Baybars es-Sâlihi** iken bu lakâbda bir uğursuzluk olduğunun işitilmesi üzerine **el-Melik ez-Zâhir**’e çevrilmiştir.¹¹²

1412’de Halife tarafından **Sultan el-Melik el-Müeyyed Şeyh**’e ümerâ ve devlet erkânının da bulunduğu halde hiç kimse ile danışıp konuşmadan istediğini tâyin ve azletme yetkisi verilerek, kendisine “**Nizâmü’l-mülk**” lakâbı verildi.¹¹³

Sultanın resmî ünvânlarından birisi olan “**muhiyy el-adl fi’l-âlemîn**” alemlerde hakkâniyetin muhyîsidir.¹¹⁴

b- **Hutbe**: Hutbe, hükümdarın hâkim olduğu bölgelerin camilerinde Cuma ve Bayram namazları sırasında kendi ad, ünvân ve elkâbının hatip tarafından zikredilmesi ve kendisine dua edilmesidir¹¹⁵. İslâm devletlerinde hükümdarlığın halife tarafından tasdik edilmesi meşrû‘iyyetin şartı olarak kabul edilirdi. Bunun icaplarından ilki de halifenin adına hutbe okunmasıydı. Halifenin adının arkasından hükümdarın adının zikredilmesi ise bağımsızlık alâmeti sayılırdı¹¹⁶. Memlûklerde halifenin denetim altında tutulması nedeniyle yalnızca bu hususta adet üzere davranılmıştır¹¹⁷. Ayrıca “**Beytü’l-Maksûre**” yani hünkâr mahfili de sultanı namaz kılarken diğer cemaatten ayırmak için tasarlanmıştır.

¹¹² Yaltkaya, *Baybars Tarihi*, s.XV

¹¹³ Koprıman, *a.g.e*, s.112

¹¹⁴ M.G.Demombynes, *a.g.e*, s.118

¹¹⁵ S. Koca, *a.g.m.*, s. 58.

¹¹⁶ R. Genç, *a.g.m.*, s. 87.

¹¹⁷ *Medhal*, 320.

2- Maddî Alâmetler:

a. **Taht**¹¹⁸: Sultanın, “**taht-ı mülk ve serîr-i mülk**” adı verilen iki tahtı vardı. Bunlardan ilki resmî zamanlarda, diğer günlerde ise ikincisi kullanılırdı. **Taht-ı Mülk**, Sultanın kabul salonu olan Eyvan¹¹⁹’ın baş tarafında olup mermerden yapılmıştı. Sultan, minbere benzeyen bu taht’a sefirlerin kabulü ve cülûs törenlerinde merâsimle otururdu. **Serîr-i Mülk** ise üzeri ipek kumaş ile örtülü ağaçtan yapılmış bir taht idi.

b. **Sikke**¹²⁰: Hükümdarın isminin, darp tarihinin ve diğer yüzünde de Kelime-i Tevhid’in bulunduğu altın sikke, sultanın tahta cülûsunun işaretlerinden biridir. Para, bir cephesiyle manevi, öteki cephesiyle maddi bir hâkimiyet sembolüdür. Onun vasıtasıyla hükümdarın hem ünvân ve elkâbını, hem ekonomik durumunu hem de siyasî statüsünü öğrenmek mümkündür¹²¹. Bahrî Memlûkleri ilk zamanlarda sikkenin bir yüzünde Mısır Halifelerinin ismini hakkettirmişlerdi. Ancak daha sonra Selçuklularda olduğu gibi “**Kasîmu Emîr el-Mü’minîn**” ünvânını kullanmışlar ancak **el-Melik el-Eşref Şaban**’ın (1290–1293) saltanatı sırasında bunu da kaldırarak yalnızca kendi isimlerini bırakmışlardı¹²².

c. **Tuğrâ**: Memlûk Sultanlarının verdikleri menşûr ve beratlarla isimlerini hâvî tuğraları konurdu. Dîvân-ı inşâda kâtib-i destlerin bir vazîfesi de müstakil şekilde olan kağıtların üzerlerine bu Tuğraları çekip hazırlamaktı. Kâtipler bu tuğralı kağıtları menşûr ve beratların yukarısındaki Tuğraya mahsûs olan boş yere ve besmelenin üst tarafına yapıştırırlardı. Memlûk Tuğrası, sultanın bir satır üzerine yazılmış isim ve elkâbından ibâretti ve besmele ile “**turre**” yani kağıdın üst kenarının arasına çekilirdi.¹²³

Sultan el-Melik en-Nâsır Muhammed’in Subh el-Aşâ’daki bir tuğrası:

¹¹⁸ *Medhal*, s. 303.

¹¹⁹ Eyvan’da davalara bakıldığı için burası “**Dâru’l-Adl**” olarak da adlandırılırdı. Bkz. S. Kortantamer, “Memlûklerde Devlet Yönetimi ve Bürokrasi”, s. 30.

¹²⁰ Makrîzî, (çev. İbrahim Hakkı Konyalı), *Eski ve İslami Paralar*, İstanbul, 1946, s. 50–68; aynı müellif, (çev. İbrahim Artuk), “en-Nukûdu’l-Kadîme ve’l-İslâmiye”, *Belleten*, XVII/67, 1953, s. 383; “Memlûk sikkeleri zaman zaman değişmesine rağmen bir dinar altın genelde 4.23 gramdır.”

¹²¹ S. Koca, *a.g.m.*, s. 58.

¹²² *Medhal*, s. 323.

¹²³ *Medhal*, 312

السلطان الملك الناصر رناصر الدين محمد ابن

السلطان الشهيد الملك المنصور سيف الدين قلاوون

d. **Tâc**¹²⁴: Memlûk sultanları, **el-Melik el-Eşref** Halil (1290–1293) zamanına kadar başlarına sarıksız, sarı “**Kallûte**”¹²⁵ adı verilen büyük bir kısmı kırmızı Malatya yününden yapılmış, içi pamuklu ve köşeli bir külah (serpûş) giymişlerdir. **Sultan Halil** ile birlikte bu külahın etrafına muslin denilen bir kumaştan yapılan “**Şâş**”¹²⁶ adı verilen bir sarık kullanılmıştır. **Sultan Berkuk**’un ihdas ettiği, Burcî Memlûk Sultanlarının resmi taçları “**Külûtât-ı Çerkesiye**” ise ilk dönem Memlûklerinden farklı olarak büyük bir kavuğun üstüne 60–70 zira¹²⁷ uzunluğunda büyük bir tülbendin sarılır, bu tülbentler uygun yerlerden bükülerek kavuğun etrafında altı tane boynuz tabir edilen sivri şekiller oluşturulurdu. Burcî Sultanları bu tacı merâsimlerde ve **Dâru’l-Adl**’de giyerlerdi.

e. **Çetr**¹²⁸: Bir mızrak üzerinde havada küçük bir kubbe şeklinde açılan saltanat şemisiyesidir.¹²⁹ Memlûk Sultanları bayram gibi törenler nedeniyle dışarı çıktıkları zaman başları üzerinde “**Kubbetü ve’t-Tayr, Mizalle veya Çetr**” denilen şemsiye özellikle iki bayramda sultanın başı üzerinde taşınırdı.¹³⁰ Çetr, altın işlemeli sarı ipekten yapılmış bir şemsiye olup tepesinde gümüş yıldızlı kanatları açık bir kuş figürü vardı.

f. **Tıraz**¹³¹: Hükümdarın ismi ünvan ve lakâbları ile kendilerine has alâmetleri özel bir kumaşa işlenirdi. Bu kumaşa “**Tıraz**” ve bunların yapıldığı imalathanelere de “**Tırazhâne**” adı verilirdi. Hanedanlığın talep ettiği ve ihtiyaç duyduğu Tıraz, halis altından ve ipekten olmak üzere bu işin sanatkârları tarafından dokunmaktadır. Hükümdar ve hükümdarın teveccühüne mazhar olanların giydikleri “**Tıraz**”lı elbiseler özellikle

¹²⁴ *Medhal*, 308–309.

¹²⁵ M.G.Demombynes, *a.g.e.*, s.105

¹²⁶ M.G.Demombynes, *a.g.e.*, s.105

¹²⁷ 1 zira = 0,65 cm.’dir. Bkz. Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300–1600)*, İstanbul, 2003, s. 254,248,249.

¹²⁸ *Medhal*, 307.

¹²⁹ *D.G.B.İ.T.*, “Büyük Selçuklular” maddesi

¹³⁰ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I, böl.II s.160

¹³¹ *Medhal*, s. 309.

İskenderiye'deki “**Dâru't-Tiraz**”da işlenirdi. Bu tirazın nakşına ise “**zer-keş**” denirdi¹³². Bu kumaştan dikilen elbisenin ismi ise hil'at olarak adlandırılırdı.

g. **Bayrak**¹³³ ve **Tuğ**: Sultana mahsus birkaç çeşit bayrak vardı. Bunların en büyüğü “**el-'isâbe/asabe**¹³⁴” ya da kumaşına binaen “**Şatfa**¹³⁵” adında sarı ipekten yapılmış ve altınla işlenmiş olup üzerinde Sultanın ünvânı ile ismi yazılı olurdu. Bunun haricinde Sultan ve emîrlerin “**Renk, Cem'i, Rûnûk**” adıyla arma ve sancakları vardır.

Bununla birlikte “**Çâliš**”¹³⁶ adıyla “**Tuğ**”ları vardı. Bu tuğ, sırığın tepesindeki bir tutam kıldan ibaretti. Sultan sefere hazırlanırken hareketinden kırk gün önce tuğ, Tabılhâne binasına asılır ve Sultan askere geçit resmi yaptırdıktan sonra hareket ederdi. Yani Çâliš'in asılması sefere çıkılacağına duyurulması ve bunun için hazırlık yapılması gerektiği anlamına geliyordu. Buna “**Çâliš-i Sefer**” denirdi. Çâliš, öncü yani Tuğ gibi askerlerin önünde yer almasından dolayı pîşdâr askeri anlamına da gelir.

h. **Nevbet**¹³⁷: Tabılhâne, mehterhane ya da bando takımı anlamına gelir. Memlûk sarayında kırk parça zil, dört adet davul ve zurna, yirmi askerden oluşan bir Tabılhâne vardı. Bandonun şefine de “**Mihtâr-ı Tabılhâne**” denirdi. Bu takım kös ile çeşitli davul, zurna, zil “**Kûsat veya Sunûcât**” ve kamış düdüklerden oluşmaktaydı. **Kal'atü'l-Cebel**'de her gün yatsıdan sonra ve sabah namazından önce olmak üzere iki kez nevbet vurulurdu.

i. **Gâşiye**¹³⁸: Bakan ve görenin tamamen altından yapıldığını sandığı “**gâşiye**”, altın ile dikilmiş ve işlenmiş sahtiyândan yapılır. Büyük törenlerde

¹³² *Mukaddime*, I, s. 522.

¹³³ *Medhal*, 313–314.

¹³⁴ M.G.Demombynes, *a.g.e.*, s.73

¹³⁵ *Mukaddime*, I, s. 511, M.G.Demombynes, *a.g.e.*, s.73

¹³⁶ *Mukaddime*'de Çâliš kelimesi Şâliš olarak geçmektedir. Bkz. *Mukaddime*, I, s. 511; Çâliš'e Moğollardan alınan bir tabir olan “Yezek” de denilmiştir. Bkz. *Medhal*, s. 432,315.

¹³⁷ *Medhal*, s. 316.

¹³⁸ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifeti Düvel el-Mülûk*, III, nşr. Said Abdülfettah Âşur, Kahire, 1971, s. 476.

merâsimi güzelleştirmek maksadıyla rikabdârlar tarafından sağa sola sallanmak sûretiyle sultanın önünde götürülen bu örtü, Mısır'a mahsûstur.¹³⁹

j. **Rakabe**¹⁴⁰: Ramazan ve Kurban 'iydleri'nde (bayramlarında) ve merâsimlerde sultanın bindiği atın iki kulağından tâ kuyruğuna kadar geçirilen Mısır'a mahsûs örtüdür.

k. **Çifte**: Sultanın ahırında çalışan ve yaşları birbirine yakın olan, gümüş ile işlenmiş sencefli sarı abalar giyen ve başlarında gümüşle dokunmuş atlastan yapılmış kalpak olan iki uşak olan çifte, rakabe giydirilmiş kır ata binerlerdi. Bu çifte Sultan top oynamak üzere büyük meydana ya da başka yere gitmek üzere atına bindiği zaman sultanın önünden yürürdü.¹⁴¹

l. **Otağ**¹⁴² (**Saray**): Sultan çadırına Türklerdeki “otağ”dan biraz farklı bir yapıda olarak “**Vutâku's-Sultan**” denir. Çadırların bulunduğu karargâha ise “**Dehliz**” adı verilirdi.

Hükümdarlar ve devletler bu alâmetleri kullanmak husûsunda birbirlerine benzemezler. Devletin genişliğine göre bazı devletlerin alâmetleri çok bazılarının az olur.¹⁴³

Her törenin kendisine mahsûs bir tertîbi vardı. Meselâ iki bayramda kullanılan alâmetlerden bazısı diğer merâsimlerde kullanılmazdı.¹⁴⁴

¹³⁹ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I, böl.II s.160

¹⁴⁰ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I, böl.II s.160

¹⁴¹ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I, böl.II s.160

¹⁴² *Medhal*, s. 315.

¹⁴³ *Mukaddime*, II, s.5

¹⁴⁴ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I, böl.II s.160

B-Memlûk Sultanları'nın Alay Merâsimleri

Memlûk Devleti¹⁴⁵ sarayındaki resmî hayata gelince, karmaşık bir yapı göstermekte olup değişik saygı ve yüceltme şekilleriyle çevrilidir. Hatta bazı çağdaş tarihçiler bu hayatın çağımızdaki en büyük sarayın protokol kurallarına ihtiyaç duyduğunu söylemişlerdir¹⁴⁶. Sarayın başında sultan bulunurdu. Onun, burada sayılması zor olan, çok sayıda ünvân ve lakâbı vardı¹⁴⁷. Sultanın etrafında, her birisinin rütbesi, lakâbı, belli bir konumu ve görevi olan pek çok emîr (kumandan) ve saray görevlisi bulunurdu. Meselâ **Emîr-i Candâr** denilen görevli, kumandanların sultanın huzuruna girmeleri işini organize eder, onların önünde Dîvân'a girerdi¹⁴⁸. Emîr-i Candâr'ın bir görevi de sefer sırasında, sultanın koruması için, sabah ve akşam devriye çıkarmak da bulunuyordu¹⁴⁹. **Üstadâr (İstadâr)**'ın görevi mutfak, şaraphâne vs. gibi saray bölümlerindeki işleri düzenlemektir. Emîr-i Silah, silahdarların başı olup, sultana ait silahların taşınmasından sorumluydu. **Devâdâr**'ın görevi sultanın yazdığı mektupları gerekli mercilere ulaştırmak ve meydana gelen olayları ve diğer bütün işleri ona bildirmektir¹⁵⁰.

Sultanın alaylarında maiyetindeki **“teberdâr”** yani baltacılarla birlikte **“teber”** taşıyan ve sultanın etrafında siper olan on kişinin âmirine **“Emîr-i Teber”**¹⁵¹ denilirdi. Teberdârlar asker çocukları arasından seçilirdi.

Tabilhâne-i Sultânî ile buradaki hademelerin başına **“Emîr-i Alem”**¹⁵² denirdi. Sultanın bayraklarını muhafaza etmek, alaylarda ve törenlerde sultanın arkasından bayrağını taşımak vazifeleriydi. Emîr-i Alem'in mâiyetinde **“Mihtâr-ı Tabilhâne”** denilen bir muavin ile **“Debendâr”** adında

¹⁴⁵ M.G.Demombynes, *a.g.m.*, s. 7.

¹⁴⁶ Said Abdülfettah Aşur, Memlûk Sultanları Çağında Mısır Toplumu, *Kahire Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi*, Dâr en-Nahdatü el-Arabiyye, Kahire, s.1987, s.1

¹⁴⁷ Aşur, *a.g.m.*, s.1

¹⁴⁸ Aşur, *a.g.m.*, s.1

¹⁴⁹ Aşur, *a.g.m.*, s.2

¹⁵⁰ Aşur, *a.g.m.*, s.2

¹⁵¹ M.G.Demombynes, *a.g.e.*, s.61, *Medhal*, s. 343.

¹⁵² M.G.Demombynes, *a.g.e.*, s.61, *Medhal*, s. 343.

davulcular, “**Müneffir**” yani nefir çalan borazanlar ve “**Kûsî**” adı verilen zilzenler, zurna ve nekkâreciler bulunurdu. Her gece ve sabah ile seferde nevbet vurulduğu zaman buna “**Emîr-i Alem**” nezaret ederdi.

C- MUHTELİF VESİLELERLE DÜZENLENEN ALAYLAR

1-Cülûs Merâsimi Alayı

Genel kanâata göre sultanı seçen emîrlerdir. Sultan kendine veliahd tayin ettiği zaman bu tayin ancak emîrlerin onayı ile kesinlik kazanırdı. Türklerin âdetlerine vâkıf olan bu seçim müslim cemâat tarafından hükümdarın nasb ve tâyin usûlünü de devam ettirmiş oluyordu. Halife, emîrlerin seçimini onaylar ve iktidâr ve selâhiyeti sultana teslim eylerdi. Bu tevdî merâsimi, halifenin şahsında vücûd bulur. Usûlen halife söze başlar, intihâb olunan zâtı “**sultan**” diyerek resmen ihbâr ve tebliğ eder ve müslümanların işlerini ona merâsim ve alayla alenî sûrette tevdî eylerdi. Tatar sultanının vefâtından sonra halife ve kadılar içtimâ eder ve genç veliahd celb edilir ve halife onun vâsıl ve dâhil olduğunu görünce ayağa kalkarak onu yanına oturtur ve onu resmen sultan ilân eylerdi. Bu merâsimde halife daima Mısır’ın dört kadısı ile birlikte bulunurdu. Bunlar halife ile dinî ve adlî büyük bir encümen teşkil ederlerdi. Bu sûretle müslüman anânesi izhâr edilmiş ve Memlûk saltanatının üzerine peygamber ve ilk halifelerin sâyesi aksettirilmiş oldurdu. Sultan kendisine nüfûz ve iktidârın tevcîh olunduğu resmen ilân olunduktan sonra halife ile dört kadıya hil’at-i fâhireler verir. Bu şeref alâmeti sultanın nüfûz ve iktidâr ve hâkimiyetini isbât eden bir delildi ve halifenin vazifesinde ibkâ olunduğunu gösterirdi. Başlangıçta lakâbı **el-Mustansır** olan **Halife Ebû el-Kâsım Ahmed b. Ebirrebi Süleyman** tarafından, **el-Mansur Ebubekir**’e pek az süren sultanlığının tevcîhi **1341** senesinin başlarında şu şekilde gerçekleşmiştir:

“Kadılar ve emîrlere kaleye çıktılar ve **Dâru’l-Adl** salonunda toplandılar. Halife tahtın üçüncü kademesinde oturdu. Üzerinde resmî bir siyah hil’at, başında beyaz işlemeli turha mevcûttu. Sultan âdet gereğince sarayın bir gizli kapısından zuhûr etti. Sultanı gördükleri an halife, kadılar, emîrlere ayağa kalktılar. Sultan tahtın birinci kademesine gelip oturdu. Bu sûrette halifenin alt tarafında yerini almıştı. Halife ayağa kalktı ve “**Allah âdil ve ihsân emreder...**” âyetini okudu, ondan sonra sultanın teb’ası hakkında hayırhâh

olması, âdil ve hükümetin bekâsını temin etmesi, islâmiyet âlemini izhâr eylemesi, dinin muzafferiyetini te'yid etmesi husûsunda teşvikde bulundu ve konuşmasına “**Müslümanların idâresini kâmilten sana devrediyorum, din bâbında hâiz olduğum selâhiyeti kâmilten sana tevcih ediyorum.**” şeklinde devam etti.¹⁵³ Son olarak halife şu âyetleri okudu:

“Muhakkak ki sana bi’at edenler ancak Allah’a bi’at etmektedirler. Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Alla’a verdiği ahde vefâ gösterirse Allah ona büyük bir mükâfaat verecektir.¹⁵⁴

Sonra halifeye bir siyah elbise ve kenarı beyaz işlemeli bir siyah sarık getirdiler. Bunları sultana giydirdi ve ona bir kılıç kuşattı. Halife tarafından sultan lehine de yazılmış menşuru getirdiler. Bu yazı, **Kadı Alâeddin İbn Fazlullah** tarafından okunduktan sonra halifeye verildi. Halife ise selâhiyetini tevdî ettiğini yazarak imzaladı. Dört kadı da tevcih menşûruna yazılı olarak şehâdet ettiler. Daha sonra âdet gereğince ziyâfet tabaklarını getirdiler.¹⁵⁵

Halifenin sultanlık tevcihine dair bu merâsim, halifeye fiilî ve hakîkî pek az iktidâr istirdâd etmekte ise de halifeye vekâr, hasiyet, şan, şeref ve ehemmiyet temin etmekteydi. Bu şerefgâhı fiilî bir hal olarak kesbeden bazı mertebe de yok değildi. Halife **el-Mütevekkil**, **Sultan Berkuk** tarafından azl ve hapsedilmişti. Berkuk’un havâssı 1389 tarihinde Hz. Peygamber’in yüzüğü ile mantosunu **el-Mütevekkil**’e iâde eyledi. Halife **el-Mütevekkil**’in, **Berkuk**’la görüşmeye gittiğinde Sultan, onu karşılamak için ayağa kalkar ve bazen ona doğru birkaç adım yürürdü. Sonra kendi sandalyasının kenarına oturur, halifeyi de yanı başına oturturdu. **Berkuk**’un yerine on bir ya da on üç yaşındaki oğlu **Ferec** tevcih olunduğunda sultanlık menşûrunu tevcih eden

¹⁵³ M.G.Demombynes, *a.g.e*, s. 9

¹⁵⁴ “Fetih Sûresi, 10. âyet-i kerîme”, *Kur’ân-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Tercümesi*, İstanbul, 1982, s. 51

¹⁵⁵ M.G.Demombynes, *a.g.e*, s. 10

el-Mütevekkil 1408 tarihine kadar kendisine mahsûs bir hürmet ve şerefden istifâde edilerek şöyle anlatılmıştır: ¹⁵⁶

“Evvelâ Halife, **Şeyhü’l-İslam Serâceddin Ebulkini**, dört kadılar, ulemâ ve emîrler, **İstabl-ı Hümâyûn** tetemâtından olan ve “**Harraka**” tesmiye olunan salonda göründüler. Halife, salonun orta yerindeki bir mevkîe oturdu. Oturduğu yer kendisi için halı döşenmiş bir makamdı. Sonra salona o zaman pek genç bir adam olan Sultan girdi. Halifenin önüne oturdu. Şeyhü’l-İslam ona sünnî rüşde vâsıl olup olmadığını sordu. Sultan müsbet sûrette cevap verdikten sonra Halife, teşrifât usûlü mücebince sultanlık nüfûz ve iktisâr ve selâhiyetini kendisine tevcih eylediğini beyân etti. O zaman halifeye bir siyah elbise, işlenmiş bir siyah sarık getirdiler. Sarığın üstü işlenmiş siyah bir turha ile örtülüydü. Sonra Halife evvelce oturduğu yerin yanbaşıda yere tekrar oturdu. Halifenin oturduğu yerin yanbaşıda sultan için bir taht kurdular. Sultan orada yerini aldıktan sonra emîrler ve kadılar etrafına rütbelerine göre oturdular. Hükümdarlık tevcihine mukâbil Halife’ye verilen hediye bin dinar ile İskenderiye kumaşlarıydı.”

1408 tarihinde halifelik makamına hilâfetle saltanatı nefsinde toplamış olan on beş yaşındaki **el-Müstain Billah** geçti. **8 Mayıs 1412** senesinde **Şam**’ın surları önünde emîrler heyeti ile birklikte **Sultan el-Ferec**’i hal’ ettiğini ilân etti. Dört kadılar, **Ferec**’in hal’ini ve halifenin cûlûs lüzûmunu onaylamalarına rağmen Halife teklifi, örf ve âdetin kendisine tahsis ettiği ikinci derecede kalmayı bu tehlikeli zamanlarda tercih ederek reddeyledi. Fakat süt kardeşi **Emîr Nâsirüddîn**, Halife’nin hatalarından dolayı **Ferec**’i hal’ ettiğini ve kimsenin ona muâvenet etmemesini emrettiğini söyleyerek tevcihi almasını mecbûr ettiği vakit Sultan Halife, saltanatın alâmetlerinden olan **Kerimüddin Câmiî**’nin hatîbe mahsûs elbise odasından getirilen siyah elbiseyi giyerek tahta oturdu. **Kâhire**’ye dönüşünde, sultanlık ünvân ve selâhiyetini isbat edecek ve halifelik tarzı hayatını terkederek sultanların revşine uygun sûrette hareket etmek istediğini herkese izhâr edecek bir fiil ve

¹⁵⁶ Kalkaşandîden naklen M.G.Demombynes, *a.g.e.*, s.10

hareket olarak makbûl olan, halifeliğe mahsûs ancak kâfî muhafazada bulunmayan meskenini **Kal'atü'l-Cebel Sarayı**'na nakletti. Lâkin bu vaziyetin hiç işine gelmediği **Emîr Şeyh**, Sultan'ın mevkîbini lağvederek selâhiyet ve hükümdârın nüfûzunun alâmeti olan **Dâru'l-Adl** içtimâlarını kaldırdı ve hidemât şeflerini kendi sarayında içtimâ eyledi.¹⁵⁷

Sultan Şeyh'in saltanatı ele geçirmesi ve cülûs merâsiminde 1412 'de **Kâhire**'deki dört mezhep başkadıları, emîrlere ve bütün devlet ricâli **İstabl**'daki **Harraka**'da toplandılar. Adet gereğince merâsim yapıldı. Sonunda sır kâtibi **Fethullah** ayağa kalkarak hazır bulunanlara hitaben, durumun nazik olduğunu **Mısır** halkının halifenin emîrleri dinlemediğini ve alışlageldiği gibi bir sultan olmadıkça işlerin yoluna girmeyeceğini söyleyerek onları **Şeyh**'e sultan olarak biât etmeğe davet etti. **Şeyh**'in bu iş *“Ashâbü'l-hâl ve'l-akdin rızası olmadan olmaz.”* demesi üzerine orada bulunan bütün emîrlere hep bir ağızdan *“Biz büyük emîre razıyız.”* dediler. **Şafii başkadısı Celâleddin Ebû el-Fazl Abdurrahman el-Bulkini** hemen elini uzatarak **Şeyh**'e biât etti. Arkasından herkes birer birer biât etti. Bunun üzerine **Şeyh**, kalkarak bitişikteki odaya girdi. Adet gereğince siyah halifelik hil'atini giyip kılıç kuşandı. Dışarı çıkarak kapıda beklemekte olan ata bindi. Başının üzerinde çetr taşınarak, emîrlere ve diğer devlet ricâli yaya önünde yürüdükleri halde **Kal'atü'l-Cebel**'deki büyük saraya çıktı. Tahta oturdu. emîrlere önünde yeri, kadılar da elini öptüler.¹⁵⁸

el-Melik es-Salih el-Mansur Emîr Hac ibn el-Eşref Şaban bin Hüseyin bin Muhammed bin Kalavun'un saltanata dönüşü:¹⁵⁹

Onun ikinci saltanata gelişidir. Saltanat için biât edildi ve Sultan tahta oturdu. **Halife Ebû Rebî Selman**, kadılar, emîrlere vesâir devlet erkânı kutlama için hazır bulundular. Halife ona biât edince O'na **Bâbü's-Silsile**'de

¹⁵⁷ M.G.Demombynes, *a.g.e*, s.12

¹⁵⁸ Koprıman, *a.g.m*, s.113

¹⁵⁹ *en-Nücûm ez-Zâhire*, 9.cilt, s.10

saltanat hil'atini hazırladılar. Saltanat hil'atini **Bâbü's-Sitâre**'de¹⁶⁰ giydi. Bir minber getirilerek sultanlığa tayin emrini hâvî yarlıg okunup bitinceye kadar ayağı üzerinde durdu.¹⁶¹ Daha sonra emîrlar etrafında yürür vaziyette **Büyük Saray**'a girdi ve tahta oturdu, emîrlar onun için yeri öptüler. Saltanatın sembolü olarak sarayda serilen kilimin üzerine oturdu. Sonra ismi **Kâhire**'de ilân edildi. İsmi **Kâhire**'de duyurulunca insanlar ona dua ederek çığlık attılar. Kale'de müjde habercileri onun için davula vurdu. Saltanata geçmesi tamam olunca geçit töreni yapıldı.

Sultan, Çarşamba Günü **Hacc Berekesi**'nde **Dehliz**'de Bayram Namazı'nı kıldı. İnsanlar Sultan'ı "**el-Melik en-Nâsır**" olarak karşılamaya çıktı. Şâirler önünde methiyelerini sundu. Bu şâirlerden biri olan **Şeyh Şemseddin Muhammed bin Ali bin Musa ed-Dâî**: "**De ki; mülkün sahibi Allahım! Sen mülkü dilediğine verirsın**" âyetini okudu ve bazı şiirler söyledi.¹⁶²

Bu durum, emîrlar, nâibü's-saltana¹⁶³ ve askerlerin huzurunda yapılyordu. Sonra Sultan derecelerine göre büyük küçük herkesten ant aldı.¹⁶⁴

Sonra **Emîr Salar**, masrafı on iki bin dirheme ulaşan görkemli bir kilim takdim etti. Sultan, emîrlar, ileri gelenler ve askerler onun üzerine oturdu. Bittikten sonra Sultan orada gecelemeye karar verdi.¹⁶⁵

¹⁶⁰ *en-Nücûm ez-Zâhire*, 9.cilt, s.10

¹⁶¹ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I, s. 32

¹⁶² *en-Nücûm ez-Zâhire*, 9.cilt, s.13

¹⁶³ Eyyübîlerden Memlûklere intikâl ettiği bilinen bu lafız gittikçe inkişâf ederek, Berkuk Devri'nde en müttekâmil şeklini almıştır. XIV. Asırla alâkalı kaynaklar, nâib es-saltananın, sultandan sonra, tevkî ve menşûrlara sahip olup "**es-Sultân es-Sânî**" lakâbını aldığını ve bilfiil **Kal'atü'l-Cebel**'deki niyâbet dairesinde Divânü'l-Ceyş'i toplamak, iktâ işlerini tedvîr etmek sûretiyle, birtakım vazîfelileri, bu meyanda kâtipleri değiştirmek selâhiyetine hâiz olduğunu bildirirler. Bununla beraber, sultanın bulunmadığı zamanlarda, hükümet merkezinde kalarak, "**nâib el-gaybe**" vazîfesini de ifâ eden nâib es-saltananın vezîr, mezhep kadıları, kâtib es-sır ve divân el-ceyş kâtipleri gibi sâri devlet ricâlini değiştirmek için bizzat sultana müracaat edip mütâla'asını almak zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, s.83

¹⁶⁴ *en-Nücûm ez-Zâhire*, 9.cilt, s.13

¹⁶⁵ *en-Nücûm ez-Zâhire*, 9.cilt, s.13

Sultan el-Melik en-Nâsir'ın **Dimaşk**'ı ele geçirmiş olduğuna dair haberler gelmesi üzerine beyler ve bahriye memlûkleri meşveret ederek **Aybek**'e **el-Melik el-Muizz** lakâbını verdiler. O, aralarında diyâneti, civanmertliği ve fikrinin isabeti ile tanınmış idi. Onu ata bindirerek, önünden kaleye kadar birinden sonra diğeri olmak üzere sıra ile altınlanmış eğer örtüsünü taşıdılar. Onunla beraber saltanat sofrasına oturdular. Münâdî tarafından **Kâhire** ve **Mısır**'ın süslenmesi emri ilân edildi.¹⁶⁶

Sultan el-Melik en-Nâsir'ın cülûs günü emîrler, Sultan onların yanına, eyvâna çıkmadan evvel toplandığında, Şam vekili **Efram**, beraberinde **Dimaşk**'tan getirdiği munşide (şiir okuyucusu) işaret etti. Munşid, **el-Melik en-Nâsir**'ın **Mısır** diyârından Kerek'e yöneldiği sırada şiirini okudu.¹⁶⁷

Sultan çıktığında herkes ayağa kalktı. Çavuş bağırdı; emîrler yeri öptüler, hizmet¹⁶⁸ sona erdi ve Sultan Harem'e girdi. Hizmetin ardından **Nâib Emîr Salar** bir takım mülk, atlar ve develer ve kıymeti iki bin dirhem olan kumaş elbise takdim etti. Sultan bunların bazısını kabul, bazısını geri çevirdi.¹⁶⁹

el-Melik el-Eşref Musa ile **İzzüddin Aybek**'e sadakat andı yenilendikten sonra adlarının resmî kağıtlarda ve yarlığlarda anılması ve adlarına sikkeler darbolunması ve minberlerde hutbe okunması kararlaştırıldı. İki hükümdar, **el-Eşref** ile **el-Muizz Aybek** saltanat sancağı ile hayvanlarına binerek **Kâhire** sokaklarından geçtiler. **el-Muizz**, **el-Eşref**'e bu gezide

¹⁶⁶ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I, s. 94

¹⁶⁷ *en-Nücûm ez-Zâhire*, 9.cilt, s.14

¹⁶⁸ Büyük emirler, kaynaklarda geçen “Hizmet'e girmeden önce oturdular.” veya “Emirler hizmete durdukları zaman” veya “Emirlerin, hizmete durmaları sırasında”, şeklindeki cümlelerdeki hizmetten maksadın sultanın huzurunda bulunmak olduğu anlaşılmaktadır. Bu hizmet tâbiri muhtemelen bazen “sultanı selamlama” ve “saygı ve bağlılık /itaat bildirme” anlamında da kullanılmıştır. Yine, “Emirler, sultanın huzuruna geldiler ve ona hizmet ettiler” cümlesindeki hizmetin anlamı da böyledir. Hizmet tâbirinin iki anlamını bir araya getirerek şunu söyleyebiliriz: “el-Hizmet es-sultâniye (sultana hizmet)”, kumandanların, sultanın huzuruna gelerek bağlılıklarını bildirmeleri ve devlet işleriyle ilgili konuları ona arz etmeleridir. Çünkü bu anlamıyla hizmet eylemi, **Sultan Çakmak** devrinde, düzenli olarak, haftada dört kez cereyan etmiştir. Belirli zamanlardaki hizmet için, emirler sarayın kapısı yakınındaki gölgelikte beklerlerdi. Çünkü, onlara ancak tek bir memlûk ile birlikte sultanın sarayına girmelerine izin veriliyordu. Bkz. Aşur, **a.g.m**, s.1

¹⁶⁹ *en-Nücûm ez-Zâhire*, 9.cilt, s.17

hâciblik ediyordu. Beyler ise altın eğer örtüsünü sıra ile biri arkasından diğeri olmak üzere önünde taşıyorlardı.¹⁷⁰

Memlûkler'de hükümdarlık ırsî olmadığından vefat eden veya hal' olunan sultanın yerine geçecek olan zât, **Mısır**'daki büyük emîrlerin intihâbıyla sultan ilan olunurdu. **el-Melik el-Kâmil Şaban**'ın cülûsu:

“Çavuşların alkışları arasında Sultan, **Dîvânhâne**'ye yaklaşınca altındaki at, bağışmalardan ürktü. Hükümdar attan inip süratle **Eyvan**'a gitti. Halk bunun böyle attan inmesini uğursuz sayarak saltanatı çok durmayacağını söylediler. Sultan, Eyvan'a çıktığı vakit, ümerâ ayakta bekliyorlardı; saltanat tahtına oturdu, emîrler yer öptüler ve mushaf getirdiler. Evvela Sultan, ümerâya eziyet etmeyeceğine dair mushaf üzerine yemin etti, sonra emîrler de kendisine sadakat yemini ettiler. Yeni Sultan'a “**el-Melik el-Kâmil**” lakâbı verildi, beşâretler çalındı ve sultanlığı ilan olundu, cülûsunun ertesi Cuma günü nâmına hutbe okundu, saltanatı **Mısır** ve **Suriye**'ye yayıldı.”¹⁷¹

Yeni hükümdar Pazartesi günü **Dâru'l-Adl**'e gelip kadılar ve ümerâ hazır oldukları halde saltanatı, halife tarafından merâsim-i mahsûsa ile te'yid olundu.¹⁷²

1261 senesinde Abbâsî hilâfedinin vârisi olan **Baybars**'a bi'ât edilerek kendisine bütün islâm diyârını idâre etme hakkı verildi. **Baybars**; sırtında bu halifenin şîârı olan siyah cübbe ve başında menekşe renginde sarık ve boynunda altından boyunluk ve belinde bir Arap kılıcı olduğu halde halifenin huzuruna gelmiş ve burada umûmî bir ihtifalde halifenin islâm diyârını kendisine tevdi ettiği hakkındaki fermânı okumuş ve bundan sonra **Baybars**, bu kıyâfetiyle **Kâhire**'yi büyük bir alayla dolaşmış idi ki; bu alayda **Vezer Bahâeddin**, Halife'nin bu fermanını **Baybars**'ın önünde; başında götürüyordu. Bundan sonra her tarafta hutbe bunların ikisi nâmına okunuyor

¹⁷⁰ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I, s. 95

¹⁷¹ *Medhal*, s. 311

¹⁷² *Medhal*, s. 312

ve sikke bunların nâmına darpediliyordu. **Baybars**, bir milyondan ziyâde dinar sarfederek bu halifenin etrafında debdebeli bir teşkilât vücûda getirdi.¹⁷³

Saltanat tevcihi merâsimi ve halife tarafından ahidname verilmesi **1341**'de **el-Melik el-Mansur Ebu Bekir ibn el-Melik Muhammed**'in cülûsunda şu şekilde cereyan etmiştir:

Ümerâ, kadılar **Dâru'l-Adl**'de toplandılar. Buraya yeni hükümdarın cülûsu için taht kuruldu, üzerinde yeşil hil'at, başında beyaz ile siyah karışık bir baş atkısı olduğu halde **Halife el-Kâim bi-Emrillah Ebû el-Abbas Ahmed** gelip tahtın üçüncü basamağına oturdu. Bundan sonra Sultan, bir katıra binerek merâsimle **Dâru'l-Adl**'e geldi; bir küçük kapıdan salona girdi. Halife, kadılar ve ümerâ hep ayağa kalkıp onu karşıladılar.¹⁷⁴

Sultan, kendisine veliaht tayin etmek istediği zaman ümerânın tasdiki esas alınırdı. Halifenin ise buradaki vazifesi bu seçimi tasdikten ibaretti. Ayrıca bu seçime dînî ve hukûkî bir mana, halifenin yardımcıları olan dört mezhep **Kâzi'l-Kuzât**'ın şehadeti neticesinde olurdu¹⁷⁵. Halife ile dört mezhep kâdisının Sultanın saltanatı için birlikte onay vermesi halifenin statüsü hakkında bize önemli bir bilgi verir¹⁷⁶. Bu şekilde hükümdarlığı tasdik edilen yeni Sultan'a, halife bir "**ahidnâme**" vermek sûretiyle bu tasdiki belgelerdi. Sultanın cülûsundan birkaç gün sonra Halife, Sultan'a kara atlastan bir hil'at giydirip saltanat menşûru ve altın gerdanlık verirdi. Ayrıca Sultan'a kılıç kuşatarak onun iktidârının meşru olduğunu ilan etmesi de "**tecdîd-i ahd**" adlı bu törene tabiydi. Bu tören **Kal'atü'l-Cebel**'deki **İstabl-ı Sultanî**'de yapılırdı. Elbette Halife, bu törenin ardından yeni hükümdara sadakatini de arz ederdi.¹⁷⁷

¹⁷³ Şerâfeddin Yaltkaya, *Baybars Tarihi*, II. Cilt, T.T.K. Basımevi, Ankara, 2000, s.XV.

¹⁷⁴ *Medhal*, s. 312

¹⁷⁵ *Medhal*, s.302.

¹⁷⁶ P. M. Holt, *a.g.m.*, s. 228.

¹⁷⁷ P. M. Holt'un ifadesine göre; "**Memlûk Sultanlarının bi'at merasimleri**" alışılan aksine bir tablo sergiler. Çünkü biat, geleneğe göre teb'a tarafından ya halifeye İslâm toplumunun başı olarak veya Sultana, onun mümessili olarak edilirdi. Ama bir halifenin Sultana biat etmesi, ikisinin yasal

Veliaht olarak gösterilen sultanzâde küçük ise “**Nizâmü’l-mülk**” ismiyle kendisine bir mürebbî tayin edilir ve bu mürebbi yeni hükümdarın cülûsunda mali işlerin hâricinde bütün işlerde hükümdar namına hareket ederdi. Yeni sultanın cülûsunda maaşlı askerlere “**nafakâtü’l-bey’a**” adıyla cülûs bahşîşi verilirdi.¹⁷⁸

İkinci tabaka Memlûkleri zamanındaki merâsimde bazı tadilât görülüyor. Merâsimin **Dâru’l-Adl** yerine **İstabl-ı Sultanî**’de yapılması adet olmuştu. Halifeler icab edip de Sultan’ın huzuruna girdikleri vakit hükümdarlar ayağa kalkıp birkaç adım yürüyerek halifeyi kendi yanlarına oturturlardı.

Sultan Baybars Kâhire’nin dışındaki büyük bağda kendisi için dikilen çadıra, devlet ricâli ile berâber geldiği vakit Haffâce Arapları’ndan **Emîr Muzaffereddîn Vişah** ve **Halife Mustansır Billâh**’ın bir hizmetlisi tarafından hil’atler getirildi. Sultan diğer bir çadıra girerek, O’na Halife tarafından gönderilen hil’atler¹⁷⁹ giydirildi. Sultana bir bir at takdim edildi. Atın boynuna siyah şal bağlanmıştı ve atın üzerinde eğer ve altına konulan siyah renkli eğer altı minderi bulunuyordu. Halife biri arkasından diğeri olmak üzere beyleri çağırarak, onlara hil’atler giydirdi. **Başkadı Tâceddin**’e ve **Sâhib Bahâüddin**’e, yazı ve tahrîr işleri müdürü **Fahreddin b. Lokman**’a hil’atler sundu. Minber dikilerek sarı atlas ile örtüldükten sonra **İbn Lokman** minbere çıktı ve tarafından yazılmış olan halifenin sultanı tayinine dair olan yarlığını okudu.¹⁸⁰

İbn Lokman, Halife’nin mektubunu okuyup bitirdikten sonra Sultan, hil’atler giyerek ve altın madalyon ve zinciri takarak atına bindi. Halifenin **el-Melik ez-Zâhir**’i sultan tayinine dâir olan yarlığı önce sultanın saray nâzırı

pozisyonlarının garip bir tersine çevrilişi gibi görünüyor. Bkz. **a.g.m.**, s. 228

¹⁷⁸ *Medhal*, s.303

¹⁷⁹ Bu hil’atler altın ile işlenmiş siyah sarık, benfeşe renginde önü açık olan cübbe, altın madalyon, ayaklarına takmak üzere altın zincir, birkaç tane kılıç ki; sultan bunlardan kalan kılıçlar arasından getirilen yalnız bir tanesini kuşanmış idi. Başı üzerine iki bayrak çekilmiş ve yayılmıştı. İki büyük ok ve bir tane kalkan halife tarafından sunulmuş eşyalar arasında bulunuyordu. Bkz. *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I,böl.II., s.167-168

¹⁸⁰ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I,böl.II., s.167-168

Cemâleddin Necîbî tarafından götürüldü. Sonra **Sâhib Bahâeddin** yarlığı eline alarak sultanın önünden yürüdü. Vezirden başka bütün beyler ve onlardan aşağı derecedekiler yaya idiler. Sultan **Bâbü'n-Nasr**'dan şehre girdiğinde süslenmiş ve yollarının çoğu kıymetli kumaşlarla döşenmiş olan **Kâhire**'nin ortasından geçti. Halk, **Bâbü'z-Züveyle**'den çıkıncaya kadar, Sultan'ın saltanat günlerinin uzun sürmesini ve yardımı ile onu aziz eylemesi ve ondan razı olmasını dileyerek yüksek sesle dua ettiler. Sultan'ın **Kal'atü'l-Cebel**'e döndüğü o gün diller tavsifinden âciz olan büyük ve mümtâz bir gün yaşandı.¹⁸¹

1261 senesinde **el-Melik ez-Zâhir Baybars** sultanlığın belge ve alâmetleri ile hayvana binerek **Kal'atü'l-Cebel**'den **Kâhire**'nin dışına çıktı. **Bâbü'n-Nasr**'dan şehre girdi. Komutanlar ve askerler atlarından inerek süslenmiş olan **Kâhire**'ye girmek için **Bâbü'z-Züveyle**'ye doğru ilerlediler. Üzerine dinarlar ve dirhemler serpiyen Sultan, beylere ve başkanlara ve diğer devlet adamlarına hil'at giydirdi.

1246 senesinde **Sultan Baybars**, özengisi yanında yayan yüreyerek altınlanmış örtüyü taşıdığı halde oğlu **el-Melik es-Said**'i saltanat belge ve alâmetleriyle ata bindirdi. Sonra beyler örtüyü onun elinden alarak, **el-Melik es-Said**'in önünden taşımaya başladılar. Sultan bundan sora saltanatının merkezi olan **Kal'atü'l-Cebel**'e döndü. Beyler ve askerleri ise **el-Melik es-Said**'in hizmetinde bulunarak **Bâbü'n-Nasr**'a kadar ilerlediler ve **Bâbü'n-Nasr**'dan yürüyerek altınlanmış örtüyü taşıdıkları halde pek güzel bir sûrette süslenmiş olan **Kâhire**'ye girdiler. **el-Melik es-Said** ayakları altında atlas ve attâbî cinsinden kumaşlar döşenmiş olan atının üzerinde, bir tarafında **İzzüddin Aydemîr Bey** olduğu halde **Kal'atü'l-Cebel**'e ilerledi. Bütün beyler yere atlas kumaş döşedi. Bu döşemelerden yüklerle kumaş toplanarak Sultan'ın kölelerine dağıtıldı.¹⁸²

¹⁸¹ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I,böl.II., s.174

¹⁸² *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I,böl.II., s.223

Memlûk Sultanı **Baybars**'ın saltanat sürdüğü on yedi yıllık devrenin en göz alıcı olayı, yeni bir Abbâsi Halifeleri dizisini başlatmış olmasıdır; bu halîfeler, sadece ismen halîfe olup, fiiliyatta hilâfetle ilgili yetkilerden hiç birine sahip bulunmuyorlardı. Bu teşebbüsünde **Sultan Baybars**'ın asıl hedefi, üzerinde oturduğu taht ve tâcının meşrûluğunu sağlamak, hâkim olduğu saraya İslâm âleminde bir üstünlük havası vermek ve Fâtîmi halifelerinin iktidârdan uzaklaştırıldığı yıllardan beri özellikle **Mısır**'da sık sık rastlanan Şîî-Alevî entrikaları engellemekti. Bu hedefine varabilmek üzere, Bağdat'ta Moğolların gerçekleştirdiği ünlü kılıçtan geçirme olayından canını güçlkle kurtarıp kaçan son Abbâsi Halifesi'nin amcalarından ve **Halife ez-Zâhir**'in oğlunu, oturmakta olduğu **Dimaşk**'tan 1261 yılının Haziran ayında **Kâhire**'ye davet etti ve onu **Halife el-Mustansır** sıfat ve adıyla büyük bir merâsim ve tantanalı törenler içinde makamına oturttu. “**Adı var yetkileri yok**” bu Abbasi Halifesi, yola çıkarken hatta Yahudiler ve Hristiyanlar, ellerindeki Tevrat ve İncilleri başları üzerinde tutar vaziyette uğurlama topluluğuna katılmış olarak, büyük bir ihtişam ve debdebe içinde kendisine refâkat eden askerî kıtaların himâyesi altında **Suriye**'den dışarı adımını atmıştı. Bu halifelerin gördükleri en mühim ve başta gelen iş, dinî maksatlar uğruna vakfedilmiş mal ve mülkleri idâre etmek ve yeni bir sultan tahta çıktığında mûtaad merâsimi icrâ etmekten ibaretti.¹⁸³

Saltanat alaylarının bir tavsifi vardır, bu tavsif gerçi **Mısır**'da hükûmet süren Eyyübî ve Memlûk sultanlarının saltanat törenlerinden başkasını şâmil değilse de saltanat törenlerinin belli çağlardaki tertîb ve durumu hakkında bir fikir verebilir. **Kalkaşandî**, saltanat törenini şöyle tavsif eder: “**el-Melik en-Nâsir Muhammed Kalavun** oğullarından birisi memlekete sultan tayin edildiğinde komutanlar onun kaledeki konağına gelirler, sultan tayin edilen zâta halife tarafından sunulan siyah renkli hil'at giydirilir. Hil'atin altına yeşil renkli ferâce giyer. Yuvarlak bir şekilde başına siyah sarık sarılır ve altınlanmış Arap kılıcı kuşanır. Nöbet atına binmesinin akabinde komutanlar

¹⁸³ Philippe Hitti, (çev. Salih Tuğ), “Memlûkler”, *Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi*, IV, İstanbul, 1980, s. 1094-95

sultanın önünde yürürler, “**gâşiye**” önünde götürülür, çavuşlar seslenirler, sultanın mûsikîcileri mûsikî çalarlar, baltalarla müsella olanlar onun etrafını kuşatarak ilerlerler. Sultan, **Bâbü'n-Nahhas**'dan geçerek “**Dâru'l-Adl**” diye anılan sofanın basamağına kadar bu yolla geldiğinde Sultan, atından inerek tahta çıkar ve tahtın üzerine oturur. Komutanlar Sultan'ın önünde yeri öperler. Bundan sonra derecelerine göre Sultan'a doğru ilerleyerek elini öperler. Bundan sonra halka askerinin başkanları bu tarzda hareket eder. Bunların bu saygıları göstermeleri sona erdikten sonra kadı ve halifeler hazır bulunur, Halife'ye büyük saygı gösterirlerdi; Halife, Sultan ile beraber tahta oturur, akabinde kadılarla beraber meclisten çıkar, komutanlara sofralar hazırlanır, komutanlar yemekleri yedikten sonra Sultan, **Maksûre**'ye gider, komutanlar dağılırlardı.¹⁸⁴

Sultan Hüsâmeddin Laçın, **Kal'atü'l-Cebel**'e gitmek üzere atına bindi ve oraya vardıktan sonra bir âdet olmak üzere saltanat belge ve ziynetleriyle atına binerek sultan meydanına gitti. Halife tarafından verilen hil'atleri giydiği halde **Bâbü'n-Nasr**'dan girerek **Kâhire**'den geçti ve **Bâbü'z-Züveyle**'den çıkarak **Kal'atü'l-Cebel**'e döndü. Halife'nin verdiği kenarı yakalı, yenleri geniş siyah bir cübbeydi. **Laçın**, Halife'nin sultanlığa tayin kağıdını elinde taşıyordu. Halife eşliğinde kaleye döndü.¹⁸⁵

Hama Sahibi el-Melik el-Müeyyed İmâdeddin İsmail'e hil'at giydirilmesi:

“**Sultan en-Nâsır Muhammed**, saltanat belge ve süsleri ile **Beyne'l-Kasreyn**'deki **el-Mansuriyye Medresesi**'nden atına bindi. Arkasında silahını taşıyan **Emîr Kıcıs**, yanlarında ise yazı esbâbını taşıyan **Emîr Ulcay**, candâr emini **Emîr Baybars** ve teber (balta) taşıyan **Emîr Sultan** olduğu halde altınlanmış örtü ve saltanat bayrakları ve diğer saltanat belgeleri ile kaleye çıkıncaya kadar ilerledi. emîrlerin giydiği hil'atlerle beraber bağışlanmış şeref giyimlerinin sayısı yüz otuzu bulmuştu. Bu hil'atlerin üç tanesi atlastan, kalanı

¹⁸⁴ Kalkaşandî'den naklen *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I, böl. II, s.160

¹⁸⁵ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I,böl.III,, s.161

gence ve Sultan'ın tezgâhında yapılmış kumaşlardan idi. **Hama** sâhibi Sultan'ın sağ tarafındaki sıranın baş tarafına oturdu. Sultan, ona “**el-Melik el-Müeyyed**” lakâbını verdi.”¹⁸⁶

1285'te, **Nâsır Muhammed**, emîrleri toplayarak oğlu **en-Nâsırüddîn Anuk**'u kendine veliahd yapmak murâdında olduğunu bildirdi. Bu karardan sonra **en-Nâsırüddîn Anuk**'a saltanat belge ve süsleri ile ata binmesi emredildi. Vazife başında bulunanlara bağışlanmak üzere hil'atler hazırlandı. Fakat Sultan, sonradan bu karardan vazgeçti ve tüm tertîbât bozuldu. **en-Nâsırüddîn Anuk**'a emîrlere mahsûs giyimler giymesi emredildi. **Anuk**, altun ile işlenmiş ve süslenmiş kırmızı atlas giyim ve başına kenarları altın ve her türlü ziynetlerle süslenmiş olan serpûş giyim olduğu halde atına bindi, **Bâbu'l-Kurâfe**'den çıktı. Kalenin aşağı tarafındaki **Meydan-ı Sûku'l-Hayl**'a geçti, yeri öptükten sonra **Bâbü'n-Nasr**'a doğru çıktı. Oradan kaleye girdi, üzerine dinarlar ve dirhemler serpildi. Diğer vazife sahiplerine de hil'atler giydirildi. Büyük bir sofrâ hazırlanarak, günlerce süren şenlikler tertip edildi.¹⁸⁷

Hama sahibi **Efdal Nâsurüddîn Muhammed b. el-Melik el-Müeyyed İmâdeddîn İsmail**, **1331** senesinde **Beyne'l-Kasreyn**'deki **el-Mansuriyye Medresesi**'nden saltanat belge ve zîynetleriyle atına bindi. Önünde **gâşiye**, başı üzerinde biri halifenin olan siyah, ikisi sultanın olan sarı renkte üç sancak ile, altın ile işlenmiş nakışlı ve süslü atlas ve hil'at ve başında serpûş, belinde üç tane madenî ziynet ile işlenmiş altın kemer olduğu halde büyük bir alayla **Kâhire**'den geçerek **Bâbü'z-Züveyle**'ye vardıktan sonra **Kal'atü'l-Cebel**'e çıktı. Saraya geldiğinde Sultan'ın önünde yeri öptü.¹⁸⁸

¹⁸⁶ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.II,böl.I, s.224

¹⁸⁷ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.II,böl.II, s.41

¹⁸⁸ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.II,böl.II, s.42

2-Divân-ı Mezâlim (Divân-ı Adl-Adâlet Yurdu¹⁸⁹) Toplantısı

Suriye ve **Mısır**'da Rumca tutulan hesapların defterlerine **Dîvân** ismi verilmiştir. Daha sonra bu tâbir, malî işlerle meşgul daireye alem olmuştur. Manası daha geniş bir anlam kazanarak Abbasîler'de en büyük dairenin adı olarak kabul edilmiş ve ondan sonra muhtelif dairelere bu isim verilmiştir. Divân tâbiri, Abbasiler devrinden itibaren ve daha sonraları bütün İslâm devletlerince de kabul edilmiştir. Osmanlı padişahı memleketin sahibi olmak itibariyle tebaasının canı, malı üzerinde de tasarruf hakkı vardı. Vasıtalı-vasıtasız bunu kullanırdı. Her türlü kuvvet padişahıtan gelirdi; fakat bunu keyfî olarak değil, kanun, nizâm ve anânelere dayanarak ve muamelâtın icaplarına göre yürütürdü. Devlet işlerinde kesin bir karar vermeden evvel, ileri devlet dîvânında incelenir, görüşülür ve bundan sonra karar hükümdarın olurdu. Hükümdarın herhangi bir mesele hakkında verdiği karar ve kat'î olarak beyân ettiği mütâla'a kanun olurdu. Padişahlar zaman zaman devlet işlerini şerî ve hukukî mu'âmeleler hakkında icap edenlerle görüşüp kendilerinden fikir alırlardı. Bu mütâla'alardan anlaşılacağı üzere zâhiren geniş bir hudutsuz yetkiye sahip olduğu görülen padişah gerçekte birtakım kanunlarla kayıtlı idi. Bu da bir devletin devam ve bekâsı için zarûrî idi.¹⁹⁰

Memlûk Sultanı'nın kale içerisindeki merâsimlerinden biri de mezâlim davalarına bakmak üzere **Dâru'l-Adl** denilen büyük eyvanda oturması idi. Mezâlim davaları, davacının, kadıların verdiği kararlara razı olmayarak temyiz amacıyla sultana götürdüğü veya sultanın doğrudan baktığı özel davalardır. Memlûk sultanlarının çoğu haftanın bir veya iki gününü bu tür davalara ayırmışlardır. Sultan, bu mahkemeyi yönetmek üzere büyük salonda ipekle örtülü ahşap bir koltuğa otururdu.¹⁹¹

Sultan, **Dîvân-ı Mezâlim**'de bizzat bulunur, **Kâtibü's-Sır** mürâca'at edenlerin arz-ı hallerini sultana okur ve ona göre hüküm verilir. Mezhep

¹⁸⁹ Z. K. Ugan, tercümesinde Divân-ı Mezâlim tâbiri yerine hep adâlet yurdu tâbirini kullanmıştır.

Bkz. **a.g.terc.**, c.II,böl.I., s.89

¹⁹⁰ Ziya Kazıcı-Mehmet Şeker, **İslam-Türk Medeniyet Tarihi**, İstanbul, 1981. s.98

¹⁹¹ Aşur, **a.g.m**, s.5

Kâdılarına ait davalar bunlara havale edilir, asker ve iktâ‘ ile ilgili bir dava ise **Nâzır-ı Ceyş** ve **Hâcib**’in görüşleri alınır, örfî ve idarî konularda ise sultan konuyu emîrlerle görüşerek hallederdi. **Dîvân-ı Adl**’de başta sultan olmak üzere **Kâzi’l-Kuzât**, **Beytü’l-Mal Vekili**, **Hisbe**, **Vezir**, **Kâtibü’s-Sır**, **Nâzır-ı Ceyş** ve **Tevkî’î** denilen kâtipler, **Silahdâr**, **Candâr**, **Haseki** memlûklerinin küçükleri, Ümerâ-i Miîn’den yaşlılar ve diğer emîrler, **Hâcibler**, **Devâddârlar** bulunurdu. Dîvân müzâkerâtı bitince herkes dışarı çıkıp salon boşalır ve buraya sofra kurulurdu. Ayrıca burada Dîvân günlerinden hariç **Vezir**, **Kâtibü’s-Sır**, **Nâzır-ı Hâs** ve **Nâzır-ı Ceyş** huzura kabul edilir ve dairelerine ait mâruzâtları dinlenirdi. **Sultan Berkuk**, **Kal’atü’l-Cebel**’de ve sultanın sarayıyla devlete ait diğer binaların bulundukları yerde Pazar ve Çarşamba günlerinde daha sonraları da Cumartesi, Salı ve Cuma olmak üzere üç gün¹⁹² olarak **Dîvân-ı Mezâlim**’i toplamıştır.

Memlûk emîrleri, sultanın hizmetinde iken, özel başka protokol geleneklerini de korumuşlardır. Bu bağlamda her emîr, konumu ve rütbesine uygun, belirli bir mekanda durur, hiç birisi sultanın korkusundan başkasıyla konuşmaya veya etrafına bakmaya cesaret edemezdi.¹⁹³

Sultanın bir günü genellikle şöyle geçerdi: Sabahleyin saray içindeki odalarından birinden çıkar ve istablaların üstünde yükselen büyük saraya gider, orada padişahlık tahtına oturur, ardından yakın adamları ve emîrleri onun huzuruna girerdi. Yabancılar ise genel olarak, ancak zorunlu durumlarda bu meclise girebilirdi. Sultan, öğleden sonra saat üçe kadar sarayda kalır, ondan sonra da ülke meselelerini görüşmek üzere odalarından birine giderdi. Bu sırada **Vezir**, **Kâtibü’s-Sır**, **Nâzır el-Hass** ve **Nâzır-ı Ceyş** onun huzuruna gelerek devlet işlerini ona arz ederlerdi¹⁹⁴.

Memlûk Sultanları Pazartesi ve Perşembe günleri dışında ve muayyen saatte vezir, kâtib-i sır, nâzır-ı hass, nâzır-ı ceyşi huzurlarına kabul ederek

¹⁹² P. M. Holt, **a.g.m.**, s. 233–234.

¹⁹³ Aşur, **a.g.m.**, s.2

¹⁹⁴ Kalkaşandi, **Subh el-Aşâ**, c. IV, s. 44

kendi dairelerine ait işler üzerinde görüşüp izâhat alırlar ve icap eden direktifi verirlerdi.¹⁹⁵

Sultan, harp veya sulh kararı gibi önemli kararları tek başına almaz, **Meclisü's-Saltana**'yı toplayarak umûmun fikrine mürâca'at ederdi. Bu anlamda demokratik bir yapıdan söz edilebilir. Bu toplantılarda sultan, kendisine karşı farklı bir görüşün ortaya atılması sonucu otoritesinin sarsılacağı düşüncesi nedeniyle kendisi yerine başkası konuşurdu¹⁹⁶. Sultanlar ayrıca Pazartesi ve Perşembe günleri dışındaki günlerde devlet erkânını huzuruna kabul edip onlarla kendi dairelerine ait işler hakkında görüşüp gerekeni yapardı.¹⁹⁷

Dava konusu sultana okunurdu. Sultan, bazı davalarda, ihtiyaç duyarsa kadılara danışır ve onların söylediklerini dikkate alırdı. Bu davalardan askerlerle ilgili olanlarda ise sultan hâcib ve nâzır-ı l-ceyşe danışır, geri kalan davaları ise kendisi karara bağlardı. Zamanla sultanlar, eyvanda daha kısa süreyle oturmaya ve oturumlar sembolik bir hal almaya başladı. Artık sultanlar sadece bir protokol kuralını yerine getirmek için oturur oldular. Bu uygulama, özellikle de insanların şikayetlerini hakimlere arz etmeden sultana götürmemeleri, şayet hakimler adaletle hükmetmişse o zaman sultana başvurmaları ve bunun aksine hareket edenlerin cezalandırılacağından duyurulmasından sonra yerleşti.¹⁹⁸

Sultan, haftada bir kere hükümdârlık vazîfesini alenen ifâ ettiği; teb'asının isteklerini dinlediği memurları tayin ve idarî-siyâsî muhâberâtını göndermek maksadına hâiz meclis kurmak ve ehl-i kalem ve ashâb-ı seyften bir kısmı ile muhât olduğu sûrette huzura kabûl merâsimi icrâ ederdi. Meselâ **Sultan Muhammed b. Kalavun**, meclisi, **Kâhire**'de Kale'de ikâmet ederken devam eden bir i'tiyadla otuz gün zarfında hiç meclis kurmadığı Ramazan ayı müstesnâ Pazartesi sabahı toplama fikrindeydi. Bu meclis, sarayın kapısı

¹⁹⁵ *Medhal*, s.313

¹⁹⁶ K. Y. Koprman, "Memlûkler Döneminde Mısır'da Sosyal Hayat", s. 19.

¹⁹⁷ Ş. Tekindağ, *a.g.m.*, s. 128–129.

¹⁹⁸ Aşur, *ag.m.*, s.5

yanında, kapalı örtülü, tavanları yüksek ve sütunlar üzere mevzû, devletin büyük memurlarının menâfi‘-i umûmîyeye hizmet için dahil olundukları, ecnebî elçileri kabûl ettikleri geniş bir mahal olan sarayın hâricinde bir büyük salonda toplanırdı. Sultan, mezâlimi izâle temek için topladığı mecliste oturduğu zaman ayağının zemine zor ulaştığı, makarr-ı nüfûz-ı saltanatın makamı olan minberin yanına yerleştirilmiş bir tahtın üzerine otururdu.¹⁹⁹

Sultanın sağında dört sünnî mezhebinin kâzi‘l-kuzzâtı otururdu. **Muhammed b. Kalavun**’un saltanat zamanında değişen teşrifât usûlüne göre hazîne-i umûmiye vekili, sonra el-nâzırı fî el-hisbe/el-muhtesib otururdu. Sultanın solunda devlet nâzırı, bunun önünde ordu müfettişi ve bir hayli mukayyidîn ve muvakkî‘în tam bir daire teşkil edecek şekilde oturlardı. Mecliste ashâb-ı kalemden bir vezîr bulunursa sultan ile devlet nâzırının arasına oturur; bu vezir ashâb-ı seyften ise bir münâsip mesâfede hidemât-ı mütenevvî‘a şefleri ile ayakta dururlar, kezâ içlerinde bir nâib var ise onların arasında ayakta kalırdı.²⁰⁰

Sultanın arkasında ve sağında ve solunda ayakta olarak iki sıra teşkil etmiş zevât olan sarayın küçük memlûkleri (**silâhdâriye, câmedâriye, hasekiye**) vardır. Yine sultanın sağında solunda takrîben on beş dirsek mesâfede yüzler emîrinin en mu‘teber ve en yaşlılarından olan ve umerâ el-şûrî meclisinin emîrlерinden bulunan zevât oturmuşlardır; onlardan sonra ve onların alt taraflarında ayakta duran büyük emîrlер ve hidemât-ı mütenevvî‘a şefleri bulunurdu. Sultanın etrâfında halka yapan halka askerleri gurubu, hâcibler, devâdârlар ayakta bulunurlar ve haksızlığa mârûz kalmış olanların istid‘âlarını takdîm ederler ve zulüm-dîdeleri içeri alarak şikâyetlerini sultana okurlardı. Hükümdar, adliyeye ve umûr-ı dîniyeye müte‘allik mevâdd olan kadıların dâiresine gidecek işler olması hasebiyle oraya havâle eder, orduya müte‘allik olan umûr ve husûsât, iktâ‘ât-ı arâziye dâir ise bunun istid‘âları

¹⁹⁹ Bir sonraki mecliste bulunduğu zaman meclisin kademelerinden birine otururdu. Meselâ bir yeni sultana saltanat tevcih edildiği zaman mecliste bulunur ve böyle ahz-ı mevki ederdi. B.k.z.

M.G.Demombynes, *a.g.e*, s.118

²⁰⁰ M.G.Demombynes, *a.g.e*, s.119

nâzıru'l-ceyş tarafından okunur, bu bâbda sultana mürâca'ata ihtiyaç var ise sultan, hâcib ve nâzıru'l-ceyş ile görüşür; kalan işler için nâzıru'l-ceyş istediği vech ile karar verirdi.²⁰¹

Dört kâzi'l-kuzzâttan ikisi olan Şâfiî ve Mâlikî kadılarının sultanın sağında bulunması kâidedendi. Solunda ise diğer ikisi Hanefî ve Hanbelî olurdu. Mâlikî kadısından sonra sağ tarafta üç ordu kadısı; Şâfiî, Hanefî, Mâlikî, bunlardan sonra zikr olunan mezhebler sırasınca **Dâru'l-Adl** müftüleri, hazîne-i umûmiye vekîli, **Kâhire**'de nâzıru'l-hisbe bulunur, ilmen ve rütbeten üstün olursa muhtesib, hazîne vekîlinden evvel de mevkîi alabilirdi. Zikri geçen bütün zâtlar, eyvânın kapıya karşı olan duvarına yaslanmış sûrette sultanın sağında bir tek hat teşkil ederlerdi. Hanefî ve Hanbelî kadıları bu vech ile sol kolda kalıyorlardı. Vezîr eğer ashâb-ı kalemden ise solda tahtın yanında, biraz eğri oturmuştur. Ondan sonra devlet nâzırı gelir. İnsandan müteşekkil dâire, eyvânın içini çevirmiş ve bir kısmının arkası kapıya dönmüştür.²⁰²

Hâcibler ve devâdârlar, mazlûmların arz-ı hallerini takdîm etmek üzere sultanın **Dâru'l-Adl**'de kurduğu içtimâlarda, meclise kabul olunan emîrler ve memlûkler tarafından teşkîl olunmuş halakanın arkasında ayakta bulunurlardı.²⁰³

Resmî müdebdeb alay ve **Dâru'l-Adl**'deki içtimâ, kadılarla ashâb-ı kalemden olan memurların vazîfelerini bitirip çekilmelerini müte'âkib, sultanın hazır olan bütün emîrleri davet ettiği, hükümdarlığın resmî tezâhürâtından (nümâyizlerinden) biri olan çok debdebeli hazırlanmış büyük bir sofrayı hâvî bir ziyâfet ile tamamlanırdı. Sultan, sofranın yüksek ucuna oturur, emîrler sultanın kendilerine gösterdiği teveccüh dereceleri üzerine sağına soluna otururlar, lâkin hepsi aynı anda mevkî'i alamadıkları için bir gurub hafif bir ta'amdan sonra yerlerini başka bir guruba bırakırdı. Sultanın sofradan

²⁰¹ M.G.Demombynes, *a.g.e*, s.119

²⁰² M.G.Demombynes, *a.g.e*, s.120, Aşur, *a.g.m*, s.5

²⁰³ M.G.Demombynes, *a.g.e*, s.160

çekilmesini müte‘âkib sofra kaldırılırdı. Orada sultanın dahilî saray hayâtına en yakın mâiyetini teşkil eden memûr ve zâbitlerin isbat-ı vücûd etmeleri kaçınılmazdır; **candâr**, **mâbeynci**, **merâsimin mürettibi**, kadınlar dâiresinin muhâfızı olan **zemamdâr**, sultanın yatak odası hidemâtına mahsûs uşağı olan **câmedâr**, ayakkabılarına memur olan **başmakdâr** tarafından mu‘âvenet görürdü. **Haznedâr** yahut **hazînedâr** ki husûsî kasanın hazinedârı, **çaşnigîr başı** hükümdârın me‘külâtı ve meşrûbâtını tatmaya memurdur.²⁰⁴

Sultan Baybars, haklarına tecâvüz edilmiş olan kimselerin haklarını ihkâk etmek için **Kâhire**’de **Tahta’l-Kal’a**’da bulunan **Dâru’l-Adl**e²⁰⁵ geldiğinde haklarına tecâvüz edilmiş kimselerin haklarını istemeleri için câmilerin minberlerinde okunan kağıtlar yazılmasını müte‘âkib sokaklarda yüksek ses ile münâdîler nidâ etmek sûretiyle Sultan’ın huzurunda birçok dava görülürdü.²⁰⁶

Nâibler, pâ-y-ı tahtlarında mu‘ayyen günlerde resmî gezintide bulunurlar, bunu müte‘âkib **Dâru’l-Adl**’de huzura kabul merâsimi yapılır ve ziyâfet verilirdi. Bu içtimâ hükümet idâresi nokta-i nazarından çok mühimdir. Ve sultanın resmî kabûlünden farkı salonda hükümdarın tahtı, nâibin işgal eylediği makâmın yanı başında boş durmaktadır.

Sultan, emîrlerle imparatorluğun büyük memurlarının bulunduğu huzura kabûl salonunda sık sık gövde gösterisinde bulunurdu. En çok **Sadrü’l-Meclis** denilen giriş kapısının karşısındaki yerlerin ortasında bulunan ve kendi dairesiyle irtibatı olan bir küçük kapıdan dahil olduğu salonun sadrında, büyük makamât sahibi olan zevâtın sağında solunda teşrifât rütbelerine göre tanzim olunduğu sûrette otururdu. Hakk-ı tekaddüm mu‘ârazalarının zuhûr etiği vakitlerde **Emîr-i Meclis** tarafından hal‘ ve tanzim gerçekleştirilirdi.²⁰⁷

²⁰⁴ M.G.Demombynes, *a.g.e*, s.120

²⁰⁵ Sultan Baybars, saltanatının on dördüncü senesinde Muharrem’in yedinci Pazartesi günü şarktan gelen ve hil‘at giydirdiği kürdleri kabul etmek için Dâru’l-adl’i açmıştı. Detaylı bilgi için bkz., Yaltkaya, *Baypars Tarihi*, s.22

²⁰⁶ Yaltkaya, *Baypars Tarihi*, s.22

²⁰⁷ M.G.Demombynes, *a.g.e*, s.115

Sultanın huzurunda teb'adan her birinin yere varması,²⁰⁸ namazdaki secde vaziyetine gelmesi haline bakılacak olursa hükümdara ta'abbud derecesindeki İran perestişkârlığı adetinin devam ettiği anlaşılmaktadır. **Sultan Barsbay**, bu mezelletli adeti lağvederek yerine merâsimde el öpmeyi hürmetten icap ettirdi. Sonra eski secde adetini tekrar tesis ve ihyâ ederek rükû'a varır gibi ellerin uçları yere varacakmış fikrini vermek için yere temas ettirilir, sonra doğrulur vaziyete gelinirdi.²⁰⁹

Sultan Laçin, 1296 senesinde mazlumların şikâyetlerini dinlemek üzere haftada iki gün Adalet Yurdu'nda oturumlar akdetti. Bu yıl altın ile işlenmiş kaftan, sencefli ve fiyatları yüksek olan atlas libâs giymeyi yasakladı. Bütün eğlenceleri bıraktı.²¹⁰

Sultanın Kale içindeki merâsimlerinden birisi de haftada iki gün yapılan **Istabl**'daki merâsim idi. Bu merâsimde, maksat emîr ve memlûklerin ve iktâların durumu görüşülürdü. Sultan, bu merâsimde salonun baş kısmında otururdu, yanında da sağlı ve sollu olarak ipekli döşekler üzerinde **Mukaddemü'l-Elf** rütbesindeki emîrlar otururdu. Bu toplantıya kadılar katılmazdı. **Nâzıru'l-Ceyşin** iktâlarla ilgili raporu okumasından sonra sultan bunlardan istediğini imzalar. Sonra **Kâtibu's-Sır** huzura girerek mührü getirir ve ona ilgili evrâkı nasıl imzalayacağını gösterir, son olarak da ordudaki çeşitli gruplar itâatini bildirmek ve bağlılığını göstermek üzere sırayla huzura girerdi. Bu merâsimin bitişi sırasında da büyük bir sofrâ kurulurdu.²¹¹

²⁰⁸ Aşur, **a.g.m.**, s.2; Emirler sultanın huzuruna girdiklerinde, ona bağlılık ve itaatlerini bildirmek için önce yer öperlerdi. Onlardan biri eğer başka bir şey isteseydi sultanın huzurunda yer öpmekten kaçınırdı. Bu özel yer öpme adetini Mısır'a Fatımilerin ilk halifesi **el-Muizz** getirmiş ve bu merasim, ondan sonraki asırlarda da hiçbir vezir, emir veya memluk'un gözardı edemeyeceği yaygın bir gelenek halini almış, 1422 senesine kadar uygulanmıştır. Bu tarihte Sultan Barsbay bu geleneği iptal ederek insanları yer öpmekten alıkoymuş, onlar da sultanın elini öpmekle yetinmişlerdir. Emirler, sultanın elini öptüklerinde önce küçükler, sonra büyükler el öperdi.

²⁰⁹ M.G.Demombynes, **a.g.e.**, s116

²¹⁰ **Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi**, c.I,böl.III., s.169

²¹¹ Aşur, **a.g.m.**, s.5

3- Küre (Çevgân; Polo) Oyunu ve Gezinti (Serha; Tenezzüh)

Küre ya da kurre tâbirinden maksat zamanında “**polo**” adını taşıyan top oyunudur. Kalkaşandî, **Mısır**’da Eyyübîler ve Memlûklerin hüküm sürdüğü çağda sultanın top oynamak üzere büyük meydana gitmesini şöyle tasvir eder:

“Sultan bir âdeti olmak üzere **Nil**’in suyunun artması sona erdikten sonra sıra ile arkası kesilmeden top oynamak ve üç defa olmak üzere Cumartesi büyük meydana gelir. Sabahleyin sarayından çıkar, çetri olmadan²¹² bayram günlerinde olduğu şekilde atına biner ve ahır kapısından çıkar. Oyun alanına geldiğinde oradaki saraylara iner, beyler de kendi derecelerine göre evlerine inerler. Yanında beyler olduğu halde öğlen namazından sonra sultan, top oynamak üzere meydana gelir. İner ve istirahat eder. Beyleri ikindiye kadar top oynamaya devam ederler. Sultan, ikindi namazını kıldıktan sonra sabahleyin ne şekilde atına binmişse o şekilde atına binerek sarayına döner. Meydana gelince bu meydan, **el-Melik es-Salih Necmeddin Eyyüb** tarafından **Bâbu’l-Lûk**’da vücûda getirilmiş olan meydandır.”²¹³

Sultanlar, gayr-i muayyen günlerde²¹⁴ müsait vakitlerinde **Kal’atü’l-Cebel**’de “**Meydan-ı Şerif**” denilen yerde “**lu’bü’l-kürre**” denilen ve Türklerde “**top ve çevgân**”²¹⁵ adı verilen oyunu oynarlardı.²¹⁶ Senede bir kere ilkbaharda sultan, hoşdâşları²¹⁷ ile yeşilde olan atlarını görmek üzere gider, diğer bir tarihte kancalı bir sopa ile oynanan “**küre (çukan)**” oyunu icrâ

²¹² Bu sırada başı üzerinde çetr taşınmaz , geçeceği yolun baş tarafında ve nihâyetinde önünde “**gâşiye**” adı ile anılan örtü götürülür. Bkz. *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, C.I, böl. II, s.160

²¹³ Kalkaşandî’den naklen *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, C.I, böl. II, s.160

²¹⁴ M.G.Demombynes, *a.g.e*, s.117

²¹⁵ Takriben dört kode (yarım metre) uzunluğunda, bir odun parçası ile biten bir buçuk dirsek kadar çıkıntılı boyanmış bir değnek, topun itilip sürüldüğü rakettir. Detaylı bilgi için Bkz. Quatermere, *a.g.e*, s.37

²¹⁶ *Medhal*, s. .318

²¹⁷ Hucdaş ya da hocdaş ya da hoşdaş ya da huşdaş kelimesi cem’inde hoşdaşiye/Huşdaşiye/huşdaşiye şeklini alır. Farsça’daki hoca taş tâbirinden başka bir şey değildir. Mısır lisânında mühim bir zâtın hizmetinde bulunmuş olan bir memlûk ve keyfiyet bu adamların arasında mütekâbil bir arkadaşlık, dotluk, vefâkârlık idâme ederdi. Detaylı bilgi için Bkz. M.G.Demombynes, *a.g.e*, s.13

edilen **Meydân-ı Esb**'e alayla azimet ederdi. Şiddetli bir idman ve bedeni güçlendiren bu oyun, merâsim-i mezhebiye halini hâizdir. Bu iki halde de sultan, emîrlere atlar tevzî ederdi. Diğer bazı zamanlarda kendi memlûkleri bu at tevzî'inden istifâde ederlerdi. Memlûklerle bunların zâbitleri, halekanın mukaddemin-i sultandan ölmüş atlarının yerine at alırlar; haftalık yoklama günlerinde ölen atlarının etinden bir parça getirir gösterirlerse meydan günü sultan, emîrlere kemerler ihsân ederdi.²¹⁸ Asker ve ümerâ arasında da bu oyun te'ammüm etmişti.²¹⁹ Sultan oyuna giderken sopasını (**çevgân-mehcan**)²²⁰ taşıyan "**Çökendâr veya Çevgândâr**" isimli memurlar vardı. Bu memur kürre oyununda sultanın yanında bulunurdu. "**Çöken**", kürreye (savlıcan)²²¹ vurulan eğri çomaktır²²².

Mısır'da müslümanların fethinden beri at üzerinde top oyunu oynamak pek rağbet görürdü. Bu kıtada birbirini takip eden hükümdarların sarayında bu oyun pek sık icrâ edilirdi. Sülâle-i hükümrânîsinin ilk prenslerinden **el-Melik ez-Zâhir** lakâbını alan **Sultan Baybars**, bu top oyununu çok severdi. Bu eğlencelerin senenin hangi günlerinde icrâ olunacağı konusu üzerinde ciddiyetle duruyorlardı. Sözü'n kısası memâlike sultanları için bu meşgalenin ehemmiyeti büyüktü. Bu ta'limlere mahsûs olan mevkî'e kalabalık bir alayla gider, orasını bir merâsim mahalli gibi tutarlardı. Bu vesîle ile orada emîrlere ve sarayın diğer ricâline at, esbâb v.s. hediyeler verilerek kerem ve şerefe tâbi tutulurlardı.²²³

²¹⁸ M.G.Demombynes, *a.g.e.*, s.105

²¹⁹ *Medhal*, s. 318

²²⁰ M.G.Demombynes, *a.g.e.*, 117

²²¹ M.G.Demombynes, *a.g.e.*, s.51; İbn-i Sînâ insanların ittihaz etikleri eğlenceleri tedkik ederken büyük ve küçük top oyununu ve savlıcan ile oynananı o eğlenceler arasına koymaktadır. Anlaşıyor ki; bu oyunların birinci ve ikincisi evvelce görülen vech ile "**çükân**" diye tesmiye olunan bir nev'i âletle icrâ olunurdu. İkincisinde ise topu fırlatmak için ağaçtan bir nev'i tokmak kullanılırdı.

²²² Corci Zeydan, (çev. Zeki Megamiz), *Medeniyet-i İslâmiyye Tarihi*, IV-V, İstanbul, 1329, s. 279; Kürre oyunu (atlı top oyunu), Yakın Doğu'da Türkler arasında çok yayılmış olup "**gûy-ı çevgân**" olarak biliniyordu. Arapçaya "**gûy**" karşılığı "**kürre**" olarak geçmiştir. bkz. Ş. Tekindağ, *a.g.m.*, s. 114; *Medhal*, s. 310; Muammer Eroğlu, "Çevgan", *İ.A.*, III, s. 388-389.

²²³ M.G.Demombynes, *a.g.e.*, s.47

Öte yandan polo oynamak maksadıyla tertîb olunan mevkîblere, bu oyunun sopalarını taşımakla vazifeli **çûkandâr (çevgandâr)**ın katılmasına mukâbil, sultanın başına “**kubbe ve't-tayr**” tutulmadığı görülmektedir. ²²⁴

Sultan Baybars, Kâhire ile **Dimaşk**'ı sürat postaları teşkilâtı sâyesinde dört günde ulaşılabilecek şekilde birbirine bağlamıştır. Bu sistemde iki şehir arası kara yolu üzerine inşâ edilen posta istasyonlarında hazır durumda bekletilen değiştirme atları nöbetleşe posta paketini bir öteki istasyona dört nala ulaştırmaktaydı. Bu sâyede Sultan, bir hafta içinde her iki başşehirde de “**cirit oyunu**” oynayabilecek imkâna kavuşturmuş bulunuyordu. ²²⁵

Hülâgü'nün oğlu Abaka tarafından Anadolu'ya gönderilmiş olan **Songar Noyan** tarafından elçiler geldiğinde **Baybars**, elçilerin getirdikleri haberlerden memnun olduğu için onlara lütûflarda bulundu ve top oyunu oynamak için her sene büyük hazırlıkları hâvî merâsim olan meydana çıkma merâsiminde kendisine iştirâk etmelerine izin verdi. Bu merâsim icrâ edileceği zaman umûmiyetle memurlara merâsimde hazır oldukları için ferman ve atlar tevdi' edilirdi. ²²⁶

el-Melik ez-Zâhir Baybars'ın saltanat belge ve alâmetleri ile atına ilk binişinin hemen ardından top oynamak üzere alana gitmiş olduğu bilinmektedir. ²²⁷

Tarih bize bu tehlikeli oyundan dolayı maktûl olmuş veya ağır sûrette yaralanmış bir çok misaller göstermektedir. ²²⁸

1273 senesinde **Sultan Baybars**, Cize'ye gitmek için Nil'i geçmiş ve Dehşur'a gitmiş ve birkaç gün oturduktan sonra dönmüş ve Nil'i geçerek Cize'ye gelmiş ve Ehram yakınında bulunan köprülerin yanında çadırlarını kurdurmuş ve geri dönmüştü. Bu şekilde tenezzüh amacıyla çıktığı Ehram

²²⁴ Tekindağ, **a.g.m**, s.126

²²⁵ Hitti, **a.g.m**, s. 1092

²²⁶ Yaltkaya, **a.g.m**, s.6-7

²²⁷ **Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi**, c.I,böl.II., s.160

²²⁸ M.G.Demombynes, **a.g.e**, s.37

yolculuğu itmâm etmişti.²²⁹ **Sultan Baybars**, eski meydan civârında **Nil**'in çekilmesi üzerine **Nil**'in kenarında diğer bir meydan yaptırdı ve ona **Meydânü'z-Zâhirî** ismini verdi. Oraya hemşiresiyle gider, top oyunu ile tenezzühte bulunurdu. Hatta bir keresinde teslim olmaya gelen Moğollar onunla top oynamaya kabul olunmuşlardı.²³⁰

Meydân-ı Şam'da top oyununu icrâ eden, **Sultan Baybars**'ın gaybûbetinde bulunan **Hadım Şecâaddin** top oyunu ile müsâmere ederken atı devrildi ve onu yere attı. Birkaç gün sonra vefât etti.²³¹

1296 senesinde **Sultan Laçın**, atına binerek meydana gitti ve orada top oynarken atından yere yuvarlandı. Sağ kolunun bir tarafı kırılmış, kaburgalarından bazıları parçalanmıştı.²³²

1317 senesinde **Sultan en-Nâsır Muhammed**, Kâhire ile Mısır şehri arasında olup, **Kanâtîrû's-Sibâc**'a yakın olan **Meydan-ı Mihar**'ı yaptırarak, oraya toprak taşıttı ve hurma ağaçları diktirdi. Sultan, orada beylerle top oynadı ve oraya gidip gelmeye devam etti.²³³

Sultan el-Melik en-Nâsır Muhammed b. Kalavun devrinde **Birketü'l-Fîl** ve **Bulak** imâr olundu. Bulak, bundan önce oklar atmaya alıştırdıkları kumluktan ibâret idi. Bu kumlukta bundan önce beyler de top oynuyorlardı.²³⁴

Kalavun'un oğlu Muhammed 1324'te Kâhire'den uzak olmayan bir yerde Seryakos'un doğusunda; güzel saraylar ve emîrlere mahsûs köşkler, taraçalar ve meyve ağaçlarını hâvî geniş bir meydan yaptırdı. Vefâtına kadar kalabalık bir mâiyetle gider, birkaç gün orada ikâmet ederdi ve top oyunu ile eğlenirdi. Orada emîrlere hil'at verirdi. Bu seyahata ardı arkası kesilmeyen eğlencelere vesîle olurdu. Gerek yeme-içme gerekse hediyeler için hesapsız

²²⁹ Yaltkaya, *Baybars Tarihi*, s.31

²³⁰ M.G.Demombynes, *a.g.e.*, s.48

²³¹ M.G.Demombynes, *a.g.e.*, s.48

²³² *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I,böl.III,, s.169, M.G.Demombynes, *a.g.e.*, s.50

²³³ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.II,böl.I, s.232

²³⁴ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.II,böl.II, s.256

para sarfedilirdi. **Sultan Muhammed, ez-Zâhirî Meydanı'nı** yıktırarak **Kâhire'yi Fustat'tan** ayıran arazi üzerinde bir başka meydan (**Meydân-ı Nâsirî**) yaptırdı. Sıcakların en ziyâde hüküm sürdüğü zamanlarda **Nil'in** en çok yükseldiği mevsimde bu mevkîe giderek, özellikle Cumartesi günleri orada top oyunu ile meşgûl olurdu. Bu oyun her oynandığında birinci sınıftan iki emîre altın kemer, gümüş dizginleri olan eğerli atlar verilirdi. Bu sûretle bir sene zarfında yüz at ihsân aldıkları olurdu.²³⁵

²³⁵ M.G.Demombynes, *a.g.e*, s.49

4-Askerin Teftişı ve Sefere Gidiş-Dönüş Merâsimleri

Memlûk Devleti'nin esasî olan askerlerin ne sûretle toplanıp icrâ-yı harekâta başladıkları ve ne vech ile teşkilât-ı askeriyyenin mevkîe tatbîke konulduğu mevzû büyük ehemmiyet arzeder.

Her bin kumandanı emîre seferber hâle girmek için emîrlerinin emrine intizâr eden nazariyatta bin haleka cündîsi tekâbül eder. Emîrlerin hepsi az çok kalabalık bir memlûk gurubuna mâlik idiler. Sultanın elinde mevcûd olan hükümdârlık yâhut saltanat memlûkleri **Kâhire**'de **Kal'atü'l-Cebel**'in askere mahsûs “**tıbak (çoğulu: atbak)**” denilen koğuşlarında ikâmet ederlerdi. **Sultan Berkuk** bunlara şehirde ikâmet etmeğe, şehrin münâsip kadınlarıyla tehhül eylemelerine müsaade verdi; lâkin bunlar kendilerini sehil bir hayat cereyânına terkederek eski usûlleri unuttular.²³⁶

Halka askerleri kendi arazî ıktâlarından atlarını ve silahlarını tedârik ederler ve emîrlerle memlûkler sefere çıkmadan evvel zayıf ahlâklı gevşek bir sultandan içne-yi nakdiye isterler, bunu bulamayan sultan, at tevzî ederdi.²³⁷

Halka askerlerinin cemâ'atleri mukaddemin tarafından tanzîm olunmuştur. Bin kumandanı büyük emîrlerin emîrleri altındadır. Bunlara ikinci derecede olan emîrlere mu'âvenet ederler. Meselâ; **Kâhire** hâricinde karagâhta bulunan, seferde baş kumandanın emri ile değil de ananevî bir nizâma ri'âyet ederek yürüyen ve sultana refâkât için tâyin olunan emîrlere âit olan “**atlâb alayı**” denilen süvârî bölükleri; emîr-i silah, emîr-i meclis, devâdâr-ı kebîr, emîr-i âhur ve diğer bir bin emîri, üç tabilhâne emîri, on beş on emîrleri ve iki yüz saltanat memlûkleri ve emîrlerin kendilerine mahsûs olan küçük memlûk süvârî bölüklerinden teşkil olmuştur.²³⁸

Belbis'ten **Kâhire**'ye gitmek üzere yola çıkan **el-Mu'izz Aybek**, esirler önünde ve **en-Nâsır**'ın sancakları tersine çevrilmiş ve davulları delinmiş ve

²³⁶ M.G.Demombynes, *a.g.e.*, s.121

²³⁷ M.G.Demombynes, *a.g.e.*, s. 105

²³⁸ M.G.Demombynes, *a.g.e.*, s.122

atları ve malları önlerinde olduğu halde **Kâhire**'ye girdi. **Beyne'l-Kasreyn**'e bu şekilde ilerledi. Memlûkler süngülerle oynuyorlar, birbirlerini hamle ederek takip ediyorlardı. **Hüsâmeddin Ebû Ali Bey** bir yanında **el-Melik es-Salih İsmail** muhâfaza altında önünde bulunuyordu. **el-Melik el-Mu'izz Aybek** ise alayla ilerliyordu. **el-Melik Aybek Sultan el-Melik el-Salih Necmeddin Eyyüb**'ün türbesine gittikten sonra dönüşte **Kal'atü'l-Cebel**'e gittiler. **el-Mu'izz Aybek** kaleye gittiğinde **M.Eşref Musa** onu karşıladı, zafer ile kutladı. **Kâhire, Mısır, Cebel ve Ravza** kaleleri günlerce süs içinde bırakıldı.²³⁹

Haftada bir kere askerin yoklaması, eşya ve levâzımının teftişinin de icrâ olduğu askerin geçit resmi yapılırdı. Sultan saraydan at üzerinde mâiyeti ile çevrelenmiş; baltalarını taşıyan ve emîr-i teberin kumandasında olan **teberdâriyye**, hükümdârlık alâmeti olan ucu altın toplu şemsiyeyi taşıyan **bundukdâr**, hükümdârın bayrak mızrağını taşıyan **sancakdâr**, kendi muavinleri ile hükümdârın bayraklarını dalgalandıran **alemdâr**, muavini olan **ser-ahûr** ile **Istabl-ı Hümâyûn**'a bakan ahırın emîr-i kebîri demek olan **emîr-i ahûr**, sayd ve şikâr hayvanlarına v.s. umûr ve husûsâtına nezâret eden **emîr-i şikâr**, mevkîblerin tertîb ve tanzîmine bakan ve hükümdârın hayatına alâkadar olan **emîr-i candâr** ile birlikte âdet mücebince tertip edilmiş bir güzergâhı takip ederek, **Kâhire**'nin askerlerinin toplandığı bir manevra sahasına ulaşırdı. Hükümdâr, orada yoklama yaparak, kayıttan terkîn muâmeleler yaptıktan, bahşış ve ihsanda bulunarak mükâfaatlar icrâ eyledikten; silahlar v.s. malzemeyi tahkîk ve teftîş ettikten sonra alay, aynı usûl ve nizâm altında saraya avdet ederdi.²⁴⁰

Sultanın seferleri ise, doğa ve amaçlarının farklılığı sebebiyle, değişik merâsim ve şekillerde gerçekleşiyordu. Meselâ; sultan **Mısır** dışında bir yöne sefere çıkacaksa **Nâibü'l-Gaybe**'ye²⁴¹ hitâben ülkenin durumu ve işlerini hatırlatmak amacıyla bir mektup yazardı. Bu mektupta, onlara şeriati uygulamalarını, halka adaletle muâmele etmelerini, tutuklu ve esirlerin sıkı

²³⁹ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I, böl. II, s. 102

²⁴⁰ M.G.Demombynes, *a.g.e*, s.117

²⁴¹ Kopruman, *a.g.e*, s.60, Altan Çetin, *a.g.t.*, s.173

bir şekilde korunması tâlimâtını verirdi. Sultan, ülkeden uzak kaldığı süre içinde, muhtemelen emîrlerinden veya oğullarından birini kendisinin yerine saltanat nâibi tayin etmiştir. Memlûk sultanları, seferlerinde genellikle yanlarında ihtiyaç duydukları renkli ince pamuktan yapılmış çadırlar götürürlerdi. Bu çadırlar çeşit çeşit idi. Bazısı gezintilerde, bazısı savaşlarda ve bir kısmı da diğer amaçlarla kullanılırdı. Seferde “**Nâzıru’l-hass**”, sultana yolculuğu sırasında ihtiyaç duyduğu kapkacaklara bakar, bakla, pırasa, kişniş otu, nane, reyhan ve diğer baharatları hazırlar, yolculuk boyunca onun içeceklerini temin ederdi. Yolculuk sırasında gece olduğunda sultan çadırında dinlenmeye çekilirdi. Emîrlerinin çadırları onun etrafına kurulur, onların etrafında da diğer emîrler hiyerarşiye uygun olarak çadırlarını kurarlardı. Bütün çadırların etrafında muhafızlar nöbet tutarlardı. Nöbetçiler gecede iki defa sultanın çadırı etrafında dolaşırlardı. İlk defa sultan çadırında yatağa girdiğinde, ikincisinde de uykudan uyanacağı zaman çadırını kontrol ederlerdi. Her nöbet devriyesine, etrafında fanüsler , kandiller ve davullar olduğu halde **emîr-i candâr** eşlik ederdi.²⁴²

Harbe hazırlık emmâreleri, tabilhâne-i sultânî üzerine rekzolunan sancağın (**çâliş**)²⁴³ zuhûru ile ilân olunurdu. Azimet günü sultan, ordunun uğrayacağı yerlerdeki nâibleri hazırlık yapmaları için ikâz ettikten sonra²⁴⁴ **Kâhire**’nin **Kal’atü’l-Cebel**’nden çıkar, önü sıra en büyük lükse sahip cengâver kıyâfetine²⁴⁵ olan emîrlerden mürekkeb bir cemâat gider. Bunları tâkiben üç bin yedek at ve mevcûdunda harp malzemesinin olduğu öküz koşulu yük arabaları, üzerinde silahların hızanetel silahın yahut zerdhânenin ve üstü muhtelif renkte kumaşlarla kaplı sandıkların içinde, dört yüz bin dinardan fazla meblağı muhtevî hızanetel malın bulunduğu bin deve, süvârî

²⁴² Aşur, **a.g.m.**, s.5

²⁴³ Detaylı bilgi için bkz., Altan Çetin, **a.g.t.**, s.167; Memlûk ordusu sefere çıkacağı zaman Kale’nin altında bulunan et-Tabilhâne es-Sultâniyye’ye kırk gün önceden çâliş/şâliş/eş-şâlis es-sultâniyye adı verilen bayrak asılırdı. Bazı hallerde bu bayrağın sefere çıktıktan iki ay sonra dahi asılı kaldığı görülmektedir. Belki de sultan seferden dönünceye kadar asılı kalıyordu. **Sultan el-Gûrî**, bu âdete uymamıştır. Çâliş asılması âdet olarak yapılırdı; ecnad el-halka ve el-memâlik es-sultâniyye gibi gruplara sefer hazırlığı ikâzı mâhiyetindeydi.

²⁴⁴ Altan Çetin, **a.g.t.**, s.169

²⁴⁵ Eğer, kıymetli taşlarla tezyîn olunmuştur. Sırmalı ve incilidir. Gâşiye ipek ve sırma ile münakkaş kumaşlardandır, dizgin gümüş ve altundur. Bkz. M.G.Demombynes, **a.g.e.**, s.123

trampetesi takımı (**tubal**) ve kavalcılar (**zummâr**), sonra sultanın harem takımı, sultanın hademe ve mutbah takımı arabaları mekkâreleri, ardından bir sürü koyun süt ihtiyacını temin için bir sürü inek ve manda gelir.²⁴⁶

Resmî geçitlerde cünd efrâdının kıyafetlerini gözetmeye memur olan **nakîbu'l-cuyûş**, resmî alaylarda ve seyahatlerde muhafız askerlerinin müdüriyetine hâizdi. Bu vazife ünvânının bazen **mukaddemü'l-cuyûş** yahut **âmiru'l-cüyûş** yahut **nakîb-i nukba'l-cuyûş** ve hatta **atabekü'l-asâkir** olduğunu göstermiştir.²⁴⁷

Haftada iki defa Pazartesi ve Perşembe günleri askerî rütbesini hâiz olan emîrlar başlarında bu vazife mevcûd ise hükümdârlık kâimmakâmı (**nâibü's-saltana**), mevcûd değil ise büyük mâbeynci (**hâcibü'l-hüccâb**) olduğu halde ata binerek alay teşkil ederler, kalenin surları önünden müte'addid defalar geçerler ve müzâyede ile satılan atların arz edildiği, rahit takımının aksamının, çadırların, harkâhların (ahşab ve keçeden kubbeli çadır) ve hatta arazinin bile satıldığı **Meydân-ı Esb'e (sûku'l-hayl)** giderlerdi.²⁴⁸

Her akşam namazından sonra saraydan icrâ-yı âhenk eden ve saray halkını seyahatte de harpte de takip eyleyen müzika, bütün hükümdarların alâmetidir. **İskender**'in kırk batarya tabilhânelerinin varlığı gereksiz değildi. Gizli bir maksadı harbde düşmanı korkutmak olan bu çalgılar ruhlarda harbe teşvik etmek ve cesâreti takviye eylemek maksadıyla icrâ-yı âhenk ederlerdi.

249

Sultan Baybars cülûsunu müteâkip **Halife Mustansır Billâh**'ı sefere çıkmak için hazırlamaya başladı. Onun için askerler istihdâm etti. **Emîr Sâbıkuddin Bozbay**'ı bin süvâri komutanı rütbesiyle halîfe askerinin atabeyliğine, **Hadım ağası Bahâeddin Sandal Şekibi**'yi beş yüz süvâri

²⁴⁶ M.G.Demombynes, *a.g.e*, s.124

²⁴⁷ M.G.Demombynes, *a.g.e*, s.61

²⁴⁸ M.G.Demombynes, *a.g.e*, s.121

²⁴⁹ M.G.Demombynes, *a.g.e*, s.48

komutanı rütbesi ile halîfenin içmelikleri müdürlüğüne, **Emîr Serimüddin b. Sayrami** iki yüz süvârî komutanı rütbesiyle hazînedârlığa, **Emîr Şerîf Necmeddin Câfer**'i beş yüz süvârî komutanı rütbesiyle saray nâzırlığına, **Devâdâr Seyfeddin Balaban Şemsî**'yi beş yüz süvârî komutanı rütbesiyle devâdârlığa, yani halifenin yazı ashâbını idâreye, **Emîr Fârisüddin Ahmed b. Özdemir Yağmur**'u da devâdârlığa, **Sincarlı Kadı Kemâleddin Muhammed b. İzzüddin**'i vezirliğe, **Şerâfeddin Ebû Hamid**'i kâtipiliğe ve göçebe Arapları'ndan birkaç tanesini emîrliğe tâyin etti. Sultan bunların hepsine pek çok para sarfederek hazineler, silahlar ve sancaklar ve mûsikî esbâbı verdi. Büyük ve küçük olmak üzere yüz köle satın aldı. Silahdârlar ve câmedârlar²⁵⁰ tayin etti ve her birine üçer at ve esbâb ve eşyalarını taşımak üzere develer vererek, Halife'nin ihtiyacı olan diğer şeyleri de hazırladı. Sultan bunların hepsini hazırladıktan sonra Halife ve Sultan'ın otakları **Kâhire**'nin dışarısına çıkarıldı. Halife ve Sultan Ramazan'ın on dokuzunda Çarşamba günü atlarına binerek **Berke**'ye geldiler, her biri kendi otağına indi. Halife, askerinin ülüşleri verilmesine devam etti. Ramazan Bayramı gününde Halife ile Sultan gölgeliğin (çadırın) altında oldukları halde atlarına bindiler. 'İyd namazını kıldıktan sonra Halife, Sultan'ın çadırına gelerek büyüklerin huzurunda Sultan'a fütüvvet pantolonunu giydirdi.²⁵¹

Sultan Baybars'ın, askeri teftiş²⁵² edip önünden geçirmesi şu şekilde cereyan etmiştir:

Her komutan savaş esnasında giyilen zırhını giymiş olduğu halde öncü bölüklerini ileri sürdü. Savaş yarak ve esbâbı üzerinde olduğu halde yedekte

²⁵⁰Elbise tutan mânâsında olup; sultan ya da büyük emirlerin memlûkleri ile ilgili işlere bakardı. Bkz. Kopruman, *a.g.e.*, s.19, Mevkiblerde Sultan'ın ardında bohça taşımakla vazifeli kimsedir. Sultan, aynı zamanda bunlara husûsî sûrette mahbûs olup kendisinden başka kimsenin bilmediği mahbûslara nezaret vazifesini de vermişti. Detaylı bilgi için bkz. Yaltkaya, *Baypars Tarihi*, s.121

²⁵¹ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I,böl.II., s.175

²⁵² Ordu sefere çıkmadan evvel sultana arzolanarak teftiş edilir, askerlerin yoklaması yapıldı. Buna "arz" da denilirdi. Bu arzı bizzat sultan ya da görevlendirdiği bir emir yapardı. Bu yoklama neticesinde sefere çıkacak olan askerler tespit edilirdi. Arz sırasında **nakibü'l-ceyş** askerin başında bulunurdu. Askerlerin bu arzı sırasında isimleri sefer için hazırlanan defterlere yazılıyordu. Bu sırada askerlere aynî ve nakdî sefer ödemesi yapıldı. Bkz., Altan Çetin, *a.g.t.*, s168

olan atlar önünden geçirilen Sultan, o gün herkesin sadece savaş giyimi²⁵³ giymesini emretti. Sultan, Adalet Yurdu'nun önündeki sofada otururken, savaş giyimleri giyen askerler önünden geçiriliyor, ordu dâiresi erkânı Sultan'ın önünde bulunuyordu.²⁵⁴ İlk önce askerler beşer beşer, sonradan onar onar olarak Sultan'ın önünden geçmeye başladılar. Halk, o kadar çok toplanmış idi ki; az kalsın izdihamdan öleceklerdi. Sayılamayacak kadar çok asker geçti. Hatta izdihamdan bir kaç adam öldü. **İzzüddin Aydemîr Bey**'in kölesi **Aybek**, bu ölenlerden biridir.²⁵⁵

Sultan'ın bu usûl ile bir gün içinde askeri hayvanlarına bindirerek teftiş etmesi “*Askerlerin gereken silah ve yarakları²⁵⁶ ve başkasını diğerlerinden âriyet almışlardır.*” denilmesi içindir. Teftiş edilerek gözden geçirilen askerler **Bâbü'l-Karrâfe**'den giriyor ve dağ tarafında **Bâbü'n-Nasr**'a ve orada dikilmiş ve Sultan'a mahsûs olan çadıra doğru gidiyorlardı. Güneş batmaya yaklaştığında Sultan, yanında silahtârlarından pek az kişi ve havâssıyla berâber üzerinde sadece beyaz abasıyla askerlerin arasından geçerek otağına geldi ve konak yerlerini tertip ettikten sonra akşam vaktinde kaleye döndü. Bunun akabinde ahâli askerî oyunlara başladı. Atlarına zırhlı göğüslükler giydirerek savaş günlerine mahsûs olan eğerlerle eğerlediler ve beygirlerinin eğerlerini süsleyen maden parçaları ve gümüş ve altın hilâller ve hatta atlasları ile süslediler. Sultan atından indikten sonra yedekten götürülen atları ileri sürülüyordu. O günkü manzara insanların akıllarını hayrette bırakacak derecede güzeldi.²⁵⁷ Eğerleri süslemek üzere sarfedilen maden on bin dirhem kıymetinde, sarfedilen nesneler sayısızdı. Sultan, Bayram namazını müteâkip meydana giderken yedek atları önünden götürülüyordu. Sultan hedefe isabet ettiren her beye bu yedek atlardan birini bütün süsleri ile beraber mükâfaat olarak vermeyi şart etti. Mefâride bölüğünden olan ya da

²⁵³ Detaylı bilgi için bkz., Altan Çetin, **a.g.t.**, s.170, Bir memlûk askeri tam techizâtıyla giyindiğinde miğfer, kalkan, mızrak, kılıç, tirkeş ve nüşşâbtan oluşan bir düzeni olurdu. Askerlerin savaş giysileri “**la‘mât el-hurûb**” adını alırdı.

²⁵⁴ **Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi**, c.I, böl.II s.224

²⁵⁵ **Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi**, c.I, böl.II s.225

²⁵⁶ Bu tâbir, techizât, levâzım, silah anlamına kullanılmaktaydı. Bkz., Altan Çetin, **a.g.t.**, s.170

²⁵⁷ **Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi**, c.I, böl.II s.225

köle ya da askere hil‘at²⁵⁸ giydirmeyi vaad etti. İlk önce Sultan ile beyler, sonra mefârîde ve bahriyye memlûkleri ve **el-Melik ez-Zâhir**’in köleleri ve askerleri ve âdi askerler yarıştılar. Ahâlî ertesi günün sabahında süngülerle geldi. Sultan, namaz vaktinde namaz kılmak ve yemek vaktinde yemek yedirmek üzere atından iniyordu. Namaz kıldıktan ve yemek yedikten sonra ahâlî atlara bindiler, savaş giyimlerini giydiler. Sultan, kendi de ok atmak üzere atına bindi, başlılarda bulundu, hil‘at giydirdi. **Berke Han**’ın elçileri de bugün savaş oyunlarında hazır bulundular. Askerinin çokluğu ve kıyafetlerinin güzelliği, Sultan’ın bu savaş oyunlarına önem vermesi, atların güzelliği onların akıllarını hayretler içinde bıraktı. Elçiler Sultan’ın bir tarafında durarak oyunları ve askerlerin hareketlerini ve hedefte olan kabağa isabetini gözleriyle gördüler. Sultan, ayın dokuzunda hükümdarlara, beylere, bahriyye memlûklerine, kapıcılara, halka askerlerine ve sarıklılara, vezirlere, kadılara ve asâletli asillere mensup olanlara hil‘at giydirdi. Bunlar hil‘atleri giyerek geldiler. Savaş oyunları günün kalan kısmında da devam etti.²⁵⁹

1268 senesinde **Sultan Baybars** ok atmak ve savaş oyunları için toplantı yaptı. **Kâhire**’nin **Bâbü’n-Nasr** dışarısındaki Bayramyeri’nde bir seki bina etti. Her gün öğle vakti ok atmak üzere oraya geliyor, meydandan ancak yatsı vakti dönüyordu.²⁶⁰

1277 senesinde **Haleb**’ten **Mısır**’a dönen **Sultan Baybars**, **Kal‘atü’l-Cebel**’e girdikten sonra asker geçidi ve teftişi için gereken hazırlıkların görülmesini emretti. Bunun üzerine asker hazırlık görmeye başladı. Memlûk askerlerinin seferden önce savaş giysilerini kuşanıp, karşılıklı tutulan iki kılıcın altından geçmeleri gibi bir âdetleri vardı.²⁶¹ At ve silahın fiyatları yükseldi. Eylül’ün beşinde geçit resmi yapıldı. Bütün askerler bir gün içinde hayvanlarına bindi. Askeri en güzel silah ve savaş giyimini giymesi, esbâb ve

²⁵⁸ Sefer çıkılacağı zaman emirlere **hil‘atü’s-sefer** verilirdi. Sefer sırasında el-memâlik es-sultâniyye hazırlanır, maaşları (cevâmik) dağıtılır, elbise gibi ihtiyaçları verilirdi. Bunun yanında ecnâdın ihtiyacı olan at, deve, giysi gibi teçhizat kendilerine dağıtılırdı. Bu teftiş sırasında memlûklere silahlar dağıtılırdı.; Detaylı bilgi için bkz., Altan Çetin, **a.g.t.**, s.169

²⁵⁹ **Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi**, c.I, böl.II s.226

²⁶⁰ **Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi**, c.I, böl.II s.275

²⁶¹ Altan Çetin, **a.g.t.**, s.169

silahı vs. savaş için gereken şeyleri birbirinden âriyet yolu ile almalarına mani olmaktı. Sultan, kölelerine mükemmel silah ve esbâb dağıtmıştı. Rum'dan gelen beyler atlarına bindiler. Sultanın katına gelen elçiler geçit resminde hazır bulundular. Bütün bunlar sultanın önünden geçtiler.²⁶²

Ertesi gün savaş oyunları oynamak üzere meydanlara geldiklerinde sultanın köleleri zırhlar ve tuğulgalar giymişlerdi. Ahşap burçlar fillere yükletildi. Halkaya girip hayvanlarını sürdükten sonra kalenin altındaki siyah meydanda kabak dikildi. Sultan kabağa isabet ettiren emîrlere kendisinin has yedek atlarından eğeri ve oyanı ve gümüş mervatlı çullarıyla beraber bir at ve kölelerden ve askerden hedefte olan kabağa isabet ettiren herkese hil'at verdi. Sultan dolaşıyor ve çalışıyordu. Savaş giyimlerinin her çeşidini giymişti. Sultan süngü oyunu oynayarak atını sürdü. Hazır bulunanlar onun binicilikteki uzmalığında ta'accüb ettiler. Üçüncü gün Sultan, atına bindi. Asker savaş oyunları ve hedefte olan kabağa atmaya devam ederken Sultan, süngü ile süngüleşiyordu. Ertesi gün asker iki taraf olarak tertip edildi. İki taraf birbirleriyle çarpıştı. Süvârilere süngüleştiler. Sultan saldırmaktan ve kaçmak hareketi yapmaktan usanmıyordu.²⁶³

Salı günü Sultan üzerinde, sonradan **Emîr Seyfeddin Kalavun**'a bağışladığı, mükemmel serpûşuyla beraber teşrifât giyimi olduğu halde, bütün emîrlere ve başkanlara ve kadılara ve sarıklılara hil'at ve şeref verici bağışlarda bulundu. Mûtat olan savaş oyunları oynanarak, binlerce koyun kesilmek sûretiyle asker ve ahâlinin hizmetinde olarak Sultan'ın hazır bulunduğu sofralar hazırlanmasını müte'âkib giyimlik ve süngüler ve diğer bazı nefis şeylerden oluşan hediyeler bağışlandı.²⁶⁴

Dimaşk'ta bulunan **Sultan Baybars**, Tatarlar'ın Bire üzerine gelmiş olduklarını haber alınca askerlerine 600.000 dinardan fazla para vererek Tatarlar'ın Bire'den çıktıkları gün **Dimaşk**'tan çıktı. Tatarlar'ın mağlûbiyetinin

²⁶² *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I, böl.II s.324

²⁶³ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I, böl.II s.325

²⁶⁴ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I, böl.II s.326

duyulması akabinde **Dimaşk**'a geri girdi. Buradan askerleriyle **Kâhire**'ye gittiğinde **Kâhire**'de bulunan **Yemen** hâkimi **el-Melik el-Muzaffer** ve Enberur ve Cenevizliler ve Tatar müslimlerinin hükümdârı **Mengü Temur**'un ve İstanbul padişâhının elçilerinden mürekkeb yirmi beş elçi, **Kâhire** dışında **Birketü'l-Cüb**'de altlarında has ahırdan çıkarılmış atlarla, İslâm sultanlarının hiçbirinde görülmemiş bir debdebe ile karşılandılar. Sultan bunları gördüğü an atlarından inerek yeri öptüler. Bunlara selam veren Sultan, tekrar atlarına binmelerini emrederek, hep beraber Kale'ye gittiler.²⁶⁵

1283 senesinde **Sultan Kalavun**, **Kâhire**'ye döndüğünde **Bâbü'n-Nasr**'ndan şehre girdi ve **Bâbü'z-Züveyle**'den çıkarak Kale'ye geldi. Sultan'ın dönüşü dolayısıyla şehir ve kale süslenmiş, kaleler yapılmış, birçok şey hazırlanmıştı. Tavsîf hâricinde çok mumlar yakılmış, ahâli Sultan'ı benzerlerinin çok fevkinde olan büyük bir hazırlık ve törenle karşılamıştı.²⁶⁶

Sultan en-Nâsır Muhammed, 1316 senesinde yaptırdığı büyük salonda arpalıklar verildiğine dâir emîrlere yazmak üzere oturum akdetti. Oturumdan önce askerlerin nakipleri bütün askerin arasında dolaşarak Sultan'ın katına gelmeye çağırdılar. Askerler geldiler. Kendisinin komuta ve idaresindeki asker ve adamları ile beraber hergün iki emîre arpalık (iktâ) kağıtları dağıtılmasına karar verildi. Her komutan kendi askeri ve adamları ile bir arada duruyor, Sultan herkesi adı ile çağırıyordu. Çağırılan adam katına geldiğinde Sultan onu; nereli olduğunu, kimin kölesi olduğunu velhâsıl bütün hal ve durumunu anlayıncaya kadar soruşturur, akabinde tahsis edilen arpalık senedini eline verirdi. Dolayısıyla Sultan, askeri önünden geçirmek usûlüyle askerlerin ve ordusunun komutanlarının bütün hallerini öğrenirdi. Asker teftiş edilerek Sultan'ın önünden geçirilirken emîrlerin büyükleri Sultan'ın hizmetinde bulunarak oturuyorlar, emîrlere askerlerden birini överek onun ülüşünün arttırılmasını istediklerinde, Sultan, tersine hareket ederek emîrlerin

²⁶⁵ Yaltkaya, *Baypars Tarihi*, s.60

²⁶⁶ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I,böl.III,, s.117

ümit ettiklerinden az verirdi. Sultan, bu hareketiyle meclisinde kimsenin söz söylememesini istiyordu.²⁶⁷

Askeri, saffı harp nizâmına koymakta mahareti çok olan ve bu sanatta ustalıkta şöhrat bulan **Sultan el-Müeyyed, 1417** senesinde **Şam**'dan çıktığında ilerledi ve emîrlerin atlâbından her birini kendi sırasına, tabakasına, sınıfına koyarak; atlâbı saf haline kendisi getirdi. Bu mertebenin, sarayın resmî içtimâlarında emîrin işgal eylediği mevkî ile mütenâsip olmamasına rağmen ancak kendi vazîfesinden dolayı bu dereceyi bulmuştur. Gerçekte her vazîfe sahibinin bir sırası vardır ve bu sıra mûcibince tulbunu²⁶⁸ sultanın önü sıra yürütür. Sultan kendi tulbu başında yürür ve içtimâlarını ve onu müteâkip ziyâfetlerde hacîb yahut devâdâr gibi bazı yüksek emîrler, sin ve sâl ile rûtbedeki kadem ile teveccüh-i sultânî ile muayyen bulunmuş sûrette mevkî alıyorlardı, halbuki seferberlikte yahut onun bir tasvîri olan mevkîb-i hümayûnlarda emîrlerden her birinin yeri sırası hâiz olduğu memûriyete göre tanzîm olunmuş bulunuyordu.²⁶⁹

²⁶⁷ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.II,böl.I, s.178

²⁶⁸ Selâhaddin Eyyübî devrinde ortaya çıkan bu tâbir saflar hâlinde savaşa girme düzenini ifâde etmektedir. Memlûk ordusu da savaşta saflar hâlinde düzen alıyordu. **Tulb/atlâb** önceleri 200 kişiyi idâre eden emîr anlamına gelirken sonraları manâsı değişerek sefer tertibinde askerlerin safları oluşturdıkları düzen anlamına gelmeye başlamıştır. **Sultan en-Nâsır Muhammed** ikinci saltanatında Moğollarla muhârebe düzeni alındığında askerlerden safından çıkanın öldürülmesini emretmiştir; Detaylı bilgi için bkz., Altan Çetin, **Memlûk Devleti'nde Askerî Teşkilât**, Doktora Tezi, Ankara, 2002, s.177

²⁶⁹ M.G.Demombynes, *a.g.e*, s.123

5-Dinî Bayramlar ile Nikâh ve Sünnet Merâsimleri

Memlûk sultanları bu merâsimlere saltanat sembolleriyle çıkmayı adet edinmişlerdi. Ancak bu tür merâsimlerin tek bir şekli yoktu. Aksine, mevkiblerden her birisi, önemine ve uygulama amacına göre farklı bir görünüm arz edebiliyordu. Meselâ sultan bir bayram namazına çıktığında mevkib en güzel şekilde hazırlanırdı.²⁷⁰

Sultanın ve büyük emîrlerin birbirleriyle görüşmeleri çeşitli vesilelerle olurdu. Resmî geçitlerde, sefer öncesi toplantılarında, zafer alaylarında, kutlamalarda, cülûs merâsimlerinde, resmî toplantılarında büyük emîrler bir araya gelirlerdi. Dinî bayramlarda, sünnet ve düğünlerde, sultanın verdiği ziyâfetlerde de görüşme imkânları bulurlardı. Memlûk Sultanları'nın sevdikleri ve sık sık oynadıkları küre oyunu, ava çıkmalar ve **Kâhire**'nin dışındaki gezme yerleri de onları bir araya getirme vesilelerindendi. Büyük emîrler, eğer kölelikleri beraber geçtiyse, birbirlerine sıkı bağlarla bağlanmış olurlar ve birbirlerini sık sık ziyaret edip çeşitli konular üzerinde konuşurlardı. Sultan da huşdâşları ise o zaman ona en yakın kimseler olurlardı ve onun yanına daha rahat girebilirlerdi.²⁷¹

Memlûk Devleti'nde üst yönetime halife de dahil sayılırdı. Siyasî bir rolü ve etkisi olmayan Abbâsî Halifesi, İslâm âleminin mânevî lideri olarak saygı görürdü. Halife Memlûk Sultanı ile büyük emîrler kadar sık görüşemezdi. Her sultanın cülûs merâsiminde halife de hazır bulunurdu. Bu, onun en önemli göreviydi; çünkü sultana haklarını devredip onun hükümdarlığını meşrû kılması gerekiyordu. Ayrıca kendisi hilâfet makamına geldiği zaman sultan da tören de bulunurdu. Dinî bayramlarda, merâsimlerde, düğün alaylarında, ziyâfetlerde halifenin sultanla görüşme imkanı doğardı. Ayrıca halifenin her

²⁷⁰ Aşur, **a.g.m.**, s.5

²⁷¹ Samira, Kortantamer, *Bahrî Memlûk Döneminde Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, İzmir, 1990, s.48

hicrî ayın ilk gününde sultana gidip onu tebrik etmesi, halifenin sultanla başbaşa konuşma fırsatını ortaya çıkarırdı.²⁷²

Memlûk Sultanları bayram vesair merâsim münâsebetiyle saraydan dışarı çıktıkları vakit bazıları üzerinde “**kubbe ve’t-tayr**” veya “**mizalle**” veya “**çetr**” taşırlardı. Bu çetr veya kubbe altın işlemeli sarı ipekten mâmul bir şemsiyeydi ve tepesinde gümüşten altın yaldızlı bir kuş bulunurdu. Mizalle, Fâtîmî Devleti’nde de vardı.²⁷³

Umûmiyetle Cuma ve Bayram namazlarının kılınması maksadıyla tertîb olunup, Ridâniye’ye kadar devam eden mevkîblerde, halife tarafından verilen saltanat hil’atini giyerek aynı yoldan kaleye avdet eden Sultan’ın muhâfazası ile mükellef ümerâ ile memlûkler, önden yürürler, “**ve’l-ümerâ ve’l-memâlik yamşunâ havlehû**”, mukaddem-i elf rütbesini hâiz bulunan **emîr-i candâr** ise, başına kubbe ve’t-tayr (çetr) tutardı. Bu sırada önden giden uşaklar ile arkadan yürüyen silâhdârlar sultanı şiddetle muhâfaza ettikleri gibi **emîr-i teber**’ın emrinde olup, umûmiyetle, **Evlâdü’l-Cünd**’den seçilen teberdârlar ellerindeki baltalarla “**ve’t-tabardâriyye emâmehû muşât bi-eydihim el-etbâr**” olurlardı.²⁷⁴

Hâsılı ehl-i seyf²⁷⁵, ashâb-ı kalem ve dînî memûrlar, sultanın âdeti sevki ile veya kendi rey’i ile tevzî ettiği îtâlardan istifâde ederlerdi. Sultan, Hac Bayramı’nda (**‘lydu’l-Kurban**) elbise, kurbanlar ve para, Oruç Bozma

²⁷² Kortantamer, **a.g.m.**, s.13

²⁷³ **Medhal**, s.314, Aşur, **a.g.m.**, s.5

²⁷⁴ Tekindağ, **a.g.m.**, s. 123

²⁷⁵ Bkz. M.G.Demombynes, **a.g.e.**, s.65 Kılıç ehli manasını taşıyan bu tâbirden maksat Mısır’da pâytaht hâricinde memuriyetlerini yapanlardır. Birincisi; İskenderiye nâibidir ki; bunun selâhiyet ve kudreti Suriye’de Trablus ve Hama ve Safed nâiblerinin iktidâr ve nüfuzu kadar geniştir. İskenderiye’de üzerine hükümdara mahsûs bir hançer olan namçe konulan bir taht-ı hükümdârî vardı. Kumandan emir olan nâibin teşkil edilmiş bir cünd efrâdı vardır ki; müdebdeb alaylar tertip eder, denizden tarafı olan kapıdan alayla çıkar, sonra “**Dâru’l-niyâbe**”ye yani kendi sarayına emirlerle beraber döner; orada bir ziyafet verir, kadıları kabûl eder ve takdîm edilen istid’âları okutturarak dinler.

Bayramı'nda (**'İydu'l-Fitr**) mahmilin avdetinde hil'atler, ramazan geceleri şeker ve halviyât, muayyen vakitlerde mum ve zeytinyağı tevzî ederdi.²⁷⁶

1246 senesinde **Kal'atü'l-Cebel**'de sofralar hazırlandı, hükümdarların ve beylerin oğulları hizmetinde bulunduğu halde **el-Melik es-Said** gelerek sünnet edildi. Ondan sonra **Atabey Emîr İzzeddin Hilli'nin** oğlu **Şemseddin Sungur, Eşkar oğlu ve Seyfeddin Sekiz Bey'in** oğlu ve **Hüsâmeddin b. Berek Han'ın** oğlu ve **Musul sahibi el-Melik Mücahid b. Sâhib'in** oğlu, **Kerek sâhibi el-Melik Mugis'in** üç oğlu ve **Hımıslı Fahreddin'in** oğlu ve diğer bir kısım beylerin oğulları sünnet edildi. Bu sünnet düğününden önce **Mısır ve Kâhire**'deki yoksulların çocukları için giyimler yaptırılmıştı. Bu çocuklar da bugün getirildiler ve sünnet olundular.²⁷⁷ **Baybars**, Ramazan'ın yirmi beşinci günü ise ümerâdan ve asker kumandanlarından birçok kimselerin çocuklarıyla beraber **Hızır'ın** sünneti için **Meydân-ı Tahtu'l-Kal'a**'da donanma ve şenlik yapılmasını ve burada Ramazan'ın sonuna kadar sürececek oyunlar ve koşular icrâ edilmesini emretti.²⁷⁸

el-Melik ez-Zâhir'in oğlu **Muhammed Berke Han** ile **Emîr Seyfeddin Kalavun'un** kızına iki bin dinarı mu'accel ve üç bin dinarı müeccel olmak üzere beş bin dinar mihr ile **el-Melik ez-Zâhir** ve vezirler ve kadılar, ümerâ, ayân ve asker kumandaları eşliğinde nikâh kıyıldı. Nikâhnâme sûretini okuyan **Kadı Muhyiddin Ubeydullah ibn Abdüzzâhir'e** düz dinar ile hil'at ihsân buyurulmuştu.²⁷⁹

Sultan Baybars, Şam'dan Kâhire'ye döndükten sonra oğlu **el-Melik es-Said'e** düğün hazırlığı yapılmasını, **Tahtu'l-Kal'a'daki Meydân-ı Esved'e** askerlerin güzel giyimli olarak çıkmalarını emretti. Pek parlak bir şekilde giyinmiş olarak meydana gelen, sırtlarında zırhlar ve başlarında tolgalar ve ellerinde kılıçlar olan, sırtlarındaki zırhlardan başka sadece başlarındaki tolgaların değerinin bin dirhemden üç bin dirheme kadar olduğu söylenilen

²⁷⁶ M.G.Demombynes, *a.g.e.*, s.115

²⁷⁷ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I, böl.II s.227

²⁷⁸ Yaltkaya, *Baybars Tarihi*, s.31

²⁷⁹ Yaltkaya, *Baybars Tarihi*, s.65

askerlerin atlar üzerinde beş gün birbiri ardınca yaptıkları muhtelif askerî oyunlar ve yarışlar gözleri ve gönülleri doldurmakla kalmıyor, dost ve düşmanı hayrette bırakıyordu. Altıncı gün ikiye ayrılarak birbirlerine hücum ettiklerinde birisi öldü, birinin de ayağı kırıldı. Birçoğu da ayak altında kalarak ezildiler. Yedinci gün geldiğinde bütün emîrlar, vezirler, kadılar, kâtipler, tabibler ve başkalarına derecelerine göre 1300 hil‘at giydirildi. ²⁸⁰

Perşembe günü Meydan-ı Esved’de Sultan’ın çadırın ortasında bin dinar sarfedilerek²⁸¹ altın kaplamalı ve gümüş kakmalı abonoz ve fildişinden yapılmış bir taht üzerinde oturduğu çadırında, kaledeki ve bütün ahâlinin evlerindeki tencerelerin toplanması sûretiyle hazırlanan düğün yemeğine en yüksek tabakadan en aşağı tabakaya, hatta orada bulunan ve Sultan tarafından hil‘at giydirilen elçilere kadar herkes iştirak etti. Ziyâfetin akabinde emîrlar at, silah v.s hediyelerini takdim ettiler.

1266 senesi başladığında **Emîr Seyfeddin Kalavun**, Muharrem ayında memlekete sığınmış olan Tatarlar’ın **Cûri Seyfeddin Keremun**’un kızı ile evlendi. **Sûku’l-Hayl**’da saltanat otağı dikildi. Sultan, sofrâ hazırlanması için gerekli her şeyi verdikten sonra yemek yenilmesi esnasında sofrada hazır bulundu. Hepsi dahil olmak üzere bütün emîrlar **Emîr Kalavun**’a at ve boğaçlarla giyimler takdim etti. **Emîr Kalavun** gönderilen at ve giymelikleri kabul, köleleri ise **“Onlar Sultan’ın hizmetinde bulunduğum kölelik çağımda arkadaşlarımdır.”** diyerek reddetti. ²⁸²

el-Melik ez-Zâhir’in ölümünden sonra **Dimaşk**’tan askerinin **Mısır**’a dönüşlerinde; **el-Melik es-Said** ve **el-Mevlâu’s-Sâhib el-Vezir**, memleketin idâresine âit olan vazîfelerden vakit bularak câmilerde sultanlar için yapılması âdet olan ta’ziye merâsimini icrâ edememişlerdi. 1266 senesi çıktıktan sonra Vezir tarafından icrâsına başlanılan merâsim her gün muayyen olan bir

²⁸⁰ Meydan-ı Esved’de bulunan askerlerden hiçbiri yedi gün bitinceye kadar evlerine dönmemişti.

Bkz. Yaltkaya, *Baypars Tarihi*, s.82

²⁸¹ Sultan’ın bu düğüne sarfetmiş olduğu tezyînât masrafları ve mobilyalara ve hil‘atlara ve elden verilen ihsanlara ve yiyeceğe verilmiş olan paralar hep padişahın şefarini düşünen vezirin himmetine bağlıdır. Bkz. Yaltkaya, *Baypars Tarihi*, s.82

²⁸² *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I, böl.II s.248

verde havâss ve avâmın toplanarak, tekkelere de gönderilen yemeklerin yendiği ve içlerinin kıymetli halılarla döşendiği, gecelerin tamamının hâfızlar ve vâizler ile geçirildiği, sabah namazını müteâkib vezir, ümerâ, kadı, fakih vesâireden oluşan meclisin dağıldığı sultan çadırlarında on bir gün sürmüştür. En sonuncu gün hil'at giydirilen şâirlerin hazır bulunarak mersiyeler okuduğu, yüz bin dirheme yakın paranın sarfolunduğu merâsim **Câmi'î-i Hakimî**'de yapılmıştır.²⁸³

²⁸³ Yaltkaya, *Baypars Tarihi*, s.115

6-Ava Gidiş-Dönüş Merâsimi

Av maksadıyla tertiplenen mevkîblere, mâiyetinde “**bazdâriya**”²⁸⁴ ve “**hundâriyalar**”ın²⁸⁵ bulunduğu ve sultanın av kuşlarına bakan gılmanların başı olan “**emîr-i şikâr**” katılırdı. Av esnâsında sultan ile birlikte yer alırdı. Bundan başka “**hirâsetü’t-tayr**” denilen kuşların bulunduğu ve indiği yerleri bilip onları muhâfaza ile sultanın avlanmasını temin eden vazifeliye de “**hârisü’t-tayr**” denirdi. Bundan başka “**havandâr**” yada “**hayvandâr**” denilen turna ve balıkçıl gibi av hayvanlarının muhafaza ve idaresinden sorumlu bir memur vardı.²⁸⁶ Hükümdâr bununla mevrû ve gayr-i mevrû yerlerde avlanmak istediği vakit; mevrû yerlerde uçuşan bu kuşları terbiye ve tâlim edildikleri yere götürürdü.²⁸⁷

Muhammed b. Kalavun’a âit bir av hâdisesi şu şekilde nakledilmiştir: “Şam nâibi tarafından bir deveci, kaçmış bir doğan ve ve bir turna götürmek için bir mektupla sultana izân edildi, **Şam Kâfili**²⁸⁸ kaçağın şikârhâne-i hükümdâriyeye âit pençesindeki altun plaktan (levha) anlamış idi. Çünkü üzerinde sultanın adı yazılı idi.”²⁸⁹

²⁸⁴ M.G.Demombynes, *a.g.e.*, s.64

²⁸⁵ Tekindağ, *a.g.m.*, s. 128

²⁸⁶ Tekindağ, *a.g.m.*, s. 128

²⁸⁷ M.G.Demombynes, *a.g.e.*, s.64

²⁸⁸ Şam’da Sultanın mümessili olup derece, teşrîfât, ünvân ve itibar yönünden Mısır’da Saltanat Nâibi ile denk idi. Ümerâ sınıfından olan Nâib-i Saltana, Sultan Dîvânından “**Taklîd-i Şerîf**” denilen bir ferman ve bir de kılıç gönderilmek suretiyle tayin olurdu. Sultan tarafından kendisine yazılan fermanlarda yalnızca buna mahsus olarak “**Kâfil es-Saltana eş-Şerîfe**” tabiri kullanılırdı. Şam Nâib-i Saltanalığı “**Garbiyye, Kıbeliyye, Şimâliyye, Şarkıyye**” diye dört mntıkaya ayrılmıştı. Her bölgede merkeze bağlı (Gazze, Kudüs, Sarhad, Aclun, Baalbek, Humus, Mısyaf gibi) Nâiblikler vardı. Bunların en küçüğüne “**Vilayet**” adı verilir. Bunlara yazılan emirler “**en-Nâib bi-Humus**” gibi bölgenin adıyla birlikte hitap olunurdu. Nâib-i Saltanaların Sultana gönderdikleri arzular hariç, diğer haberleşmelerinde “**Melik el-Ümerâ**” tabirini de kullanmışlardır. Fakat Sultan bunlara her zaman Nâib-i Saltana şeklinde hitap etmiştir. Şam Nâib-i Saltanası kendi bölgesinde bir Sultan gibi hareket etmiştir. Bunlardan çıkan “**buyruldu**”ların ve mersûmun sonuna “**Mersûm-ı şerîfe itimat oluna**” veya “**Tevkî’-i şerîfe itimat oluna**” şeklinde ibareler yazılırdı. Sultanın Mısır’daki teşrîfatı, müesseseleri vs. her türlü ayrıcalığı burada da Nâib-i Saltana için daha az olmak kaydıyla geçerliydi. Bkz. *Medhal*, s. 393–398.

²⁸⁹ M.G.Demombynes, *a.g.e.*, s.64

Avda iyi bir şikâr sayd eden emîre sultan tarafından hil'at verildiğinin görülmesi, sultanların ava ne kadar ehemmiyet verdiğinin medlûlüdür.²⁹⁰

Şam nâibine fâik sayılacak birincisi **Haleb** diyârından **Fırat**'ın garb sâhili üzerine geçerek takrîben on gün kaldığı ve orada ceylan saydettiği, ikincisi ise sayd ve şikâr tatilinde Fırat'ı aşıp ve nehrin şarkından Mâbeynü'n-Nehreyn Ovası'na vardığı her ikisini de ava hasrettiği iki tatili vardır. **Mısır** toprakları dâhilindeki ve etrâfında bulunan civârları dolaşır, ceylan v.s. vahşî hayvanât avlar ve aşağı yukarı ard arda bir ay vakit geçirirlerdi.²⁹¹

el-Melik es-Salih Ali, kardeşi **Halil** refâkatinde **Abbase**'ye gitti. O devirde funduk atma emîri olan **Emîr Baybars Fârikânî** onun mâiyetindeydi. Avlanmak sûretiyle orada birkaç gün kaldılar, atıcılardan birçok kitleler onlarla beraber Abbâse'ye gelmişti. Atıcılar oyuna başladıklarında **el-Melik es-Salih**, bir kuşu vurdu. Sonra kardeşi Halil de bir kuş vurdu. **Emîr Fârikânî** bunu müjdelemek üzere sultana adam gönderdi. Sultan'dan Melk Salih'in atıcılıkta kime nisbet edilmesi, diğer tâbirle kimi pîr edinmesi husûsunda Sultan'ın fikrini sordu. Sultan, **Hama** sahibi **el-Mansur**'u pîr edinmesini istedi. Bunun üzerine **el-Melik el-Mansur** tarafından vurulan kuş, beraberinde kıymetli hediyeler ve Sultan ile oğlu **el-Melik es-Salih**'in mektupları ile **Hama**'da bulunan **el-Melik el-Mansur**'a gönderildi. **el-Melik el-Mansur**, bunları getiren postacıya hil'at giydirerek, kuşu başı üzerine kodu. Akabinde **el-Melik es-Salih**'e beş kese altun funduk gönderdi. Gümüş ile işlenmiş rengârenk atlas kâse içinde bin dinar ve çevresi çiçeklenmiş olan eğer kulamı bağı ve gümüş ile işlenmiş funduklar, yirmi tane ok ve daha birkaç hediye hâvî atlas heybe gönderdi.²⁹²

Sultan Kalavun, avlanmak üzere **Kalyubiyye** taraflarına gittiğinde; avlanırken sırtı üzere yere yuvarlanması üzerine elini kırdı. İyileştikten sonra **Kâhire** ve **Mısır** şehri süslendi. Ahâliyi eğlendirenler bütün mûsikî âletleri ile

²⁹⁰ M.G.Demombynes, *a.g.e*, s.64

²⁹¹ M.G.Demombynes, *a.g.e*, s.199

²⁹² *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, C.I, Böl. III, s. 60

şehrin birçok yerlerinde toplandılar. Kalede ve bütün emîrlerin konaklarında bir hafta sevinç izhâr edildi. Benzeri az günlerden olan Sultan'ın sarayına döndüğü bugün bütün emîrlerin konaklarında sevinç izhâr edildi. Büyük bir sofra hazırlatıldı.²⁹³

Kalavun, avlanmak üzere Nevşu'ya gideceği vakit, **Emîr Tingiz'e** ihtiyaçlarını tamamlamasını emretti. Bundan sonra Sultan, Tingiz refâkatinde, avlanmaya gitti. Sultan, av emîri ya da kuşçulardan biri vasıtasıyla kuş gönderdiğinde Emîr, kuşu getirene altın ile işlenmiş “**kellefte (serpûş)**” ile beraber kâmil bir hil'at bağışladı. Gönderilen adam Sultan katına döndüğünde önünde yeri öper, Sultan onu yanına çağırır, hil'atini gözden geçirir ve teftiş ederdi.²⁹⁴

Sultan Kalavun, öldüğünde arkasında sayıp tükenmez derecede çok çakır ve şahin ve köpekçileri ile beraber dağda yuvalar yaptırdığı seksen sürü av köpeği bıraktı.²⁹⁵

²⁹³ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.II,böl.II, s.13-14

²⁹⁴ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.II,böl.II, s.170

²⁹⁵ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.II,böl.II, s.246

7- Seddlerin Kırılması

Sıcak bölgenin yağmurları kıt, çöl gibi memleketinde **Nil** ve onun muntazam feyezaları kalabalık bir çiftçi ahâliyi beslemek imkânını verir; bir devlet teşkiline kifâyet edecek kadar kuvvetlenmiş olan bu ahâli yalnız şimâl ve cenup cihetlerinden ecnebî nüfûzun tehlikesine mârûzdur. Nehir aynı zamanda mahsullerin mübâdelesini ve dolayısı ile ticaret ve sanâyiin inkişâfını temin eden emsalsiz bir tabii muvâsala yolu teşkil eder. Buna ikinci derecede, beyne'l-milel ticaret mübâdeleleri bakımından memleketin müsâit vaziyeti inzimâm eder.

Ortaçağda **Nil**'in feyezaları bütün iktisâdî hayata hâkimdir. Vergi hâsılâtı **Nil**'e bağlıdır. **Nil**'in yükselmesinin ilk alâmetleri Assuan'da haziranın son haftasında ve **Kâhire**'de 15 Ağustos'a doğru, yarı yüksekliğe ve eylül nihâyetinde âzamî yüksekliğe varır. 15 gün sonra alçalmaya başlar; Teşrin II ortalarına doğru tekrar yarı yüksekliğe iner ve mayıs sonunda en alçak seviyeyi bulur. En yüksek seviye ile en alçak seviye arasındaki zirâ' ve parmak hesâbı ile ölçülürdü. Araplar devrinde **Asvan, Dendere, Ansina ve Hulvan**'da mikyaslar inşâ edilmiş ve sonra en meşhur mikyas Ravza adasında yapılmıştır. İslâm devrinin ilk asırlarında feyezânın matlûp yüksekliği 16 zirâ' idi. 12 ve 18 zirâ' suların azâmî lâzım gelen hadler idi; çünkü mahsûlde ifrat mümkün idi. Ortaçağın sonlarına doğru IX. asırdan itibaren, toprağın seviyesi o kadar yükselmiş idi ki, 16 zira' artık kifâyet etmemekte idi; tabi seviye 17 yahut 18 zirâa çıkmış idi; hatta suların bazan 20 zirâ'a kadar çıktığı olurdu. Nehir yalnız ekseriya hayli yüksek olan kıyıları basmakla kalmazdı; asırlar boyunca değişikliklere uğrayan mükemmel bir cetvel şebekesi ile iki taraftaki toprakların içerilerine sevk olunurdu. **Nil** muayyen bir yüksekliğe çıkıncaya kadar cetveller kapalı tutulurdu.²⁹⁶

Kâhire civarında Haliç'in açılması senenin en büyük bayramlarından biri idi. Pek eskiden kalma merâsim ve hükûmetin iştirâki ile parlak bir sûrette

²⁹⁶ İ.A, "Mısır" Maddesi , VII, MEB, İstanbul, 1979.

icrâ edilirdi; zîrâ eski **Nil** bayramları, hemen hiç değiştirilmeksizin müslümanlar tarafından kabûl olunmuş idi. Bu cetvellerin en büyükleri ve en ehemmiyetlileri, müellifler tarafından etraflı bir sûrette târif edilmiştir. Feyizli sular bütün memleketi kapladıktan sonra, münbit rûsûmunun toprağa çökmesi için bir müddet o halde bırakılıp sonra tekrar akıtılırdı. O vakit henüz nemli kalan toprağa hububat tohumları saçılıp, ibtidâi bir merdane geçirme usûlü ile gömülürdü. Birkaç ay sonra mahsûl yetiştiği vakit, kuru toprak gelecek feyezana kadar ekinsiz bırakılırdı. Su basan toprakların bu yıllık ekimine kış ziraaati denilirdi.²⁹⁷

Nil'in yıllık kabarmaları, bütün devletler boyunca, **Mısır**'ın toprak verimliliğini ve zenginliğini borçlu olduğu hâdiselerdir; zirâ' bu kabarmalar memleketin hemen tamamıyla yağmurdan mahrum oluşunu telâfi ederek, kenarlarında ve delta üzerinde bulunan tarlaları tabi ve hemen hemen intizamlı bir şekilde sulamaya yarar; bütün ziraat hayatının temelini teşkil etmek suretiyle nehre çok defa verilen mübârek sıfatını haklı gösterir. Aynı düşünce yolu ile **Nil** de **Fırat** gibi bir İslâm nehri sayılmaktadır. **Nil**'in taşmaları köy ve şehirler halkının husûsî ve umûmî hayatlarına derin bir tesir yapmakta ve **Mısır**'a dair en eski İslâm rivayetlerinde **Mısır** halkının bu husustaki hayranlık ve minnetdarlık duyguları aksetmektedir. Kabarmaların yokluğu veya yetersizliği ile kıtlık ve felaket seneleri olmuştur.²⁹⁸

en-Nâsır Muhammed devrinde 1294 senesi Ağustos ayında **Nil**'in artması durmuş idi. Fakat sonradan arttı, 16 arşın yükseldikten sonra haliç açıldı. Açıldıktan sonra İyd gününde **Nil**'in suyu pek azalmıştı. Bundan sonra tekrar attı. Pahalılık arttı, insanlar fena düşüncelere yöneldi. Yiyecek maddeleri azalmış, işler durmuş, ağlama ve sızlamalar çoğalmıştı. Kıtliktan dolayı pazarlarda ahâlînin yardım isteyerek feryâd etmesi çoğaldı. **Kâhire**

²⁹⁷ **İ.A.** "Mısır" maddesi .

²⁹⁸ **İ.A.**, "Nil" maddesi, **VIII**, MEB, İstanbul, 1979.

kapılarının her birinden her gün yedi yüzden fazla ölü çıkarılıyordu. Ölüler kefensiz yıkanmadan gömülmeye başlandı. Köyler âdeta boş kaldı.²⁹⁹

1277 senesinde Makas'ın dışarısındaki haliç açıldı. **Nil**, 16 arşın ile en yüksek irtifa derecesini buldu. **Sultan Baybars**, atına binerek mikyasın³⁰⁰, yanına geldi ve âleti düzenledi. Bundan sonra "**Harraka**"ya; yakıcı, neft atan vs. yakıcı maddeler atmaya mahsûs olan gemiye bindi. Büyük Haliç'i açtı. Bugün bayram gibi mümtaz bir gün oldu. Ertesi gün münâdî tarafından **Nil**'in suyunun 16 arşın 2 parmak yükselmiş olduğu ilân edildi. Bir âdet olmak üzere **Nil**'in suyunun irtifa'ının matlup dereceyi bulduğu müjdelenerek mektuplar yazıldı.³⁰¹

Sultan Baybars, Hama sahibi **el-Melik el-Mansur** ve silahtârı **Aydoğdu**, hazînedârı **Aybek** ve çevkendârı **Emîr Karasungur** refâkatinde, **Emîr Alâeddin Sencer eş-Şucâî**'yi kalede bırakarak **Cezîre Sahrası**'na oradan **Tayriyye** adı ile tanınmış olan halici kazmak üzerine **Buhayra**'ya gitti. **Kâhire** vâlisi **Emîr Aleâmüddîn Hayyat** yanında emîrlerden birkaç tanesini ikinci namazı vaktinde başlayarak her gece kalenin ve **Kâhire**'nin etrafında dolaşmaları için bıraktı. **Kâhire**'de bulunan askerlerin münâdî tarafından haliçi kazmak üzere **Buhayra**'ya gitmeleri ilân edildi. Büyük menfaatler elde edilen haliç kazılmaya başlandı ve on gün içinde bitirildi. Haliç'in uzunluğu hâkimiye arşını ile 6520, eni üç arşın, derinliği dört arşındı.³⁰²

Nil'in suyunun irtifa'ı azâmî haddini bulduğunda Memlûkler zamanında seddleri kırma merâsimi Kalkaşandî tarafından *Subh el-Aşâ* cilt 4, sayfa 47-48 de şu şekilde tavsif edilmektedir:

"Sultan halici açmak üzere atına binmektedir. Sultanın bu binişinde çetr, at boynu ve gâşiye-altınlanmış eğer örtüsü... ile binmesi âdet değildir. Sultan, yalnız sancaklar, teberdâriyeler, çavuşlar ve başkaları ile binmekle

²⁹⁹ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I,böl.III,, s.153

³⁰⁰ Nil'in suyunu ölçen âlet.Bkz, *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, C.I, Böl. III, s. 17

³⁰¹ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, C.I, Böl. III, s. 18

³⁰² *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, C.I, Böl. III, s. 47

kanaatlenmektedir. **Nil**'in suyunu ölçmesini idâre eden memur bir vakit gelerek **Nil**'in suyunun matlup olan irtifâ'a yükselmiş olduğunu haber verdiği taktirde hemen atına binerek mikyasin yanına gelir, kapısından girer, orada sofra hazırlanır, sultan, yanında bulunan emîr ve köleleri yemek yer, bir tabakta zafran ezilir, mikyasa müdürü, bu ezilmiş zafranı aldıktan sonra mikyasin fıskiyesinden sırtına gelinceye kadar yüzerek ilerler, sütünü, yani ölçek âletini, düzenler; bundan sonra arkasına döner, fıskiyesinin etrâfını düzenler. Bu esnada sultana mahsûs olan harraka gemisi ile beylerin harraka gemileri her türlü ziynetlerle süslenmiş bulunurdu. Mikyasin Fustat cihetinden **Nil**'e bakan parmaklığı açılır, parmaklığın üzerine perde çekilmiştir. Sultanın harraka gemisi parmaklığın karşısına getirilir. Sultan gemiden iner, beylerin harraka gemileri etrafında bulunduğu halde yüzer. Bu sırada **Nil**'in her tarafı seyircilerin gemileriyle dolmuştur. Onlar halicin ağzına gelinceye kadar harrakalrı arkalarından takip ederler. Sultanın "**Zehebiyye**" adıyla tanınmış olan büyük harraka gemileri sultan gemisi yoluna devam ettiği müddetçe onunla oynarlar, önünde neft atarlar. Sultan; gemisi ile seddin baş tarafına kadar gelir, bundan sonra onun huzuruyla sedd açılır. Akabinde sultan, atına binerek kaleye döner." ³⁰³

Baybars Çaşnigir devrinde (1310) Ağustos ayına kadar **Nil**'in suyunun artması durdu. Bundan dolayı buğdayın fiyatı yükseldi. **Hatip Nureddin Ali b. Muhammed b. Hasan b. Ali b. Kastalânî** ahâlî ile beraber yağmur duasına çıktı. O gün mümtâz bir gün oldu. Ertesi gün sabahında **Nil**'in üç parmak yükselmiş olduğu ilân edildi. **Nil**'in suyunun irtifa'ı 16 arşını bulmadan önce Nevruz Bayramı geldi. Cumâziye'l-evvelin on birinde Cuma günü haliç açıldı. ³⁰⁴

1324'te **Sultan en-Nâsır Muhammed, Siryakus Nâhiyesi**'nde saraylar yaptırmaya başladı. Bu sene **Nil**'in irtifa'ı 61/2 arşındı. Ağustos'un on yedisinde **Nil**'in suları yükselmeye başladı. Sular **Haşşab Bostanı** tarafında

³⁰³ el-Kalkaşandî, *Subh el-Aşâ fi-Sinâ'at el-İnşâ*, C.IV, s.47-48, Kâhire, 1919-1922

³⁰⁴ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.II,böl.I., s.68

bir yeri yarararak bulağa aktı. Bostanlar su altında kaldı. Sultan köprüler yaptırmak üzere bizzat geldi. Bu sırada **Nil**'in suyunun artması kuvvetlendi. Bulak ile **Mısır** arası deniz gibi bir hâle geldi. Sultan, mühendisleri çağırarak diğer su baskınlarından **Kâhire**'yi korumak üzere seddler yapmalarını emretti.³⁰⁵

³⁰⁵ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.II,böl.I, s.273

8- Elçi Kabûlü

Sultana gelen elçileri ve devlete bağlı küçük beylikler ile hükümetlerden gelen memur ve misafirleri karşılayıp, mevkî ve derecelerine göre münâsip yerlerde ikâmetini sağlayan ve iâşelerini karşılayan kişiye “**Mihmandâr**”³⁰⁶ denilirdi. Bir elçi sınırdan içeri girer girmez bölgenin Nâib-i Saltanası tarafından Sultan bildirilir, gelmesine müsâade edilirse yola çıkmasına izin verilirdi. Eğer gelen elçi büyük bir devletin elçisi ise gelecekteki ilişkiler için “**Hâcibü’l-Hüccâb**” gibi önemli bir emîr gönderilir ve elçi en mükellef olan sultanın top ve çevgân oynadığı yerde bulunan kasırlardan birinde ağırlanırdı.

Memlûk sultanı, yabancı bir elçinin karşılanması sırasında en görkemli bir biçimde görünmeye özen gösterir, en kıymetli elbiselerini giyinirdi. Aynı şekilde emîrleri de en pahalı giysileri içerisinde etrafında hazır bulunurdu. Sultan, hükümdarlık tahtına, camilerde minberin konumuna benzeyen, eyvanın ortasındaki mermerden yapılmış bir minber üzerine otururdu.³⁰⁷

Sultan Baybars tarafından Abbâsilerden **Ebû Kasım** büyük saygı ile **Mısır’a** gönderildi. Geldiğinde Sultan, Receb ayının dokuzunda Perşembe günü onu karşılamak üzere **Kal’atü’l-Cebel**’den indi. Veziri **Sahib Bahâeddin b. Hamna**, **Başkadı E’azz**’ın kızının oğlu **Taceddin** ve diğer beyler ve askerler ve **Kâhire** ve **Mısır**’ın eşrâfı ve adâlet tanıklarının ve müezzinlerin çoğu onu karşımaya çıktılar. Yahudiler Tevratları, Hristiyanlar İncilleri ile onu karşıladılar. **Sultan Ebû el-Kâsım** ile beraber **Bâbü’n-Nasr’a** geldi. **Ebû Kâsım** Abbâsiler’in alâmeti olan siyah giyimler giymiş olduğu halde **Kâhire**’ye girdi. Ahâli onu görmek için çıkmıştı. Bugün **Kâhire**’nin geçirdiği en büyük günlerden biri oldu. Ebû Kâsım şehirden geçerek **Bâbü’z-Züveyle**’ye geldi ve **Kal’atü’l-Cebel**’e çıktı. Burada kendisi için hazırlanmış

³⁰⁶ *Medhal*, s. 359–360.

³⁰⁷ *Aşur, a.g.m*, s.3

olan saygılı bir yere indi. Sultan ona son derece saygı gösterip, onun şerefini artırmıştı.³⁰⁸

el-Melik el-Mansur Nasreddin Muhammed Kâhire'ye geldiğinde **Sultan Baybars**, kendisini **Kâhire**'nin dışında karşıladı. Yanında kardeşi **Nureddin Ali** ve oğlu **Mahmud** da vardı. Kendileri **Mısır** Eyyübîleri'nden **Necmeddin Eyyüb** tarafından binâ edilen **Birketü'l-Fil**'e bakan bir seyrangâh olan "**Kebş**" denilen mahalde ağırlandılar. Sultan tarafından gönderilen sofrayı getiren **Şemseddin**, sofra kurulup yemek yenilmeye başlanınca **Baybars**'ın yemek yediği esnâda ayakta durduğu gibi burada da ayakta duruyordu. Daha sonra **Baybars**, **el-Melik el-Mansur**'a kendisini teşekkürden âciz bırakacak derecede, hil'atler ve hediyeler bir tarafa şarap içmek ve mûsikî dinlemek v.s. zevkler ile eğlenmesine müsâade etmek gibi kendi havâssından kimseye yapmamış olduğu ikrâm ve hürmeti yaptı.³⁰⁹

Hülâgü'nün oğlu **Abaka** tarafından Anadolu'ya gönderilmiş olan **Songar Noyan** tarafından elçiler geldiğinde **Baybars**, elçilerin getirdikleri haberlerden memnun olduğu için onlara lûtûflarda bulundu ve top oyunu oynamak için her sene büyük hazırlıkları hâvî merâsim olan meydana çıkma merâsiminde kendisine iştirâk etmelerine izin verdi. Elçilerin dönüşlerinde kendileriyle beraberinde **Abaka**'ya bir zırh ve **Songar Noyan**'a bir ok ve perdedârlarından birini **Abaka**'ya elçi olarak gönderdi. Bu heyet Konya'ya geldiklerinde Cuma namazı esnasında ahâlinin **Baybars**'a candan dua ettiklerini gördüler. **Baybars**'ın şükranlarını ifadeden ibâret olan elçilik görevlerini ifâ etmiş oldular.³¹⁰

Dimaşk'a **Sultan Şeyh**'in elçisi geldiği vakit elçi, **Şeyh**'e hil'at getirmişti. **Şeyh Dârâ**'ya kadar çıktı ve hil'ati giydi. Muhteşem bir alayla **Dârü's-Saâde**'ye indi. Şaban'ın dokuzunda **Yeşbek el-Musâvî**, **el-Ahkâm**'a geldi. **Şeyh** onu karşılamak için çıktı. İkramda bulundu ve konukladı. Kendisine

³⁰⁸ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I,böl.II., s.165

³⁰⁹ Yaltkaya, *Baypars Tarihi*, s.44

³¹⁰ Yaltkaya, *Baypars Tarihi*, s.6-7

lâyık olduğu şekilde hizmet etti. Bundan sonra **Yeşbek**, Sultan'ın kendisine tevdi ettiği diğer görevleri yerine getirmek için öteki şehirlere gitti.³¹¹

Sultan el-Melik el-Müeyyed Şeyh, diplomatik faaliyetlerini sürdürüğü günlerde **Dulkadiroğlu Nasıreddin Muhammed**'e bir elçi ile hil'at ve **Kâmilî** kumaşından bir takım elbise ile hanımı için de bir kadın elbisesi gönderdi. Bir müddet sonra **Muhammed** ile kardeşi **Ali Bey** arasında anlaşmazlık çıkınca, **Ali Bey** Anadolu'ya gitmiş, bunu duyan **Şeyh, Yeşbek es-Sâkî** ve **Tatar'ı Dulkadiroğlu Muhammed**'e göndermişti. Bu elçiler **Muhammed Bey'i Elbistan**'da gördüler ve onunla **Ayıntab**'a geldiler. **Muhammed Bey** yukarıda anılan hil'at ve elbiseler gelinceye kadar **Ayıntab**'da kaldı. Sonra hil'ati giydi ve ülkesine döndü.³¹²

1422 senesinde **Floransa Devleti**'nin temsilcisi **Brancacci**, **Sultan Barsbay** ile ticari bir anlaşma yapmak üzere **Mısır**'a gelmiş ve sultanla görüşünceye kadar karşılaştığı aşamaları tasvir etmiştir. O, önce **Devâdâr**'la görüşmüş ve ona güven mektubunu sunmuştur. Devâdârın onu karşılaması iyi geçmiştir. **Brancacci**, bundan sonra, **Kâtibü's-Sırr** ile görüşmüş ve o da elçiyi aynı şekilde iyi karşılamıştır. Son olarak da ona sultanla hangi gün görüşeceği bildirilmiştir. Elçi, kendisine bildirilen gün, erkenden kaleye gitmiştir. Kaleye girişte sayısız memlûk ve emîrlerin arasından geçmiş ve en sonunda saltanat tahtının bulunduğu geniş salona varmıştır. Sultan, salonun baş kısmında tahtında oturmuş ve silahlı büyük emîrler etrafında dizilmişlerdi. Salonun köşelerinde ise şarkıcılar belli bir tonda rebab, ud ve benzeri müzik aletleri çalıyorlardı. **Brancacci** bu salonda, sultana doğru yürümüş ve ona 25 arşın (zira') kadar yaklaşmıştır. Bu sırada ona durması emredilmiş, müzik faslı durdurulmuş ve elçi yer öperek sultana talebini sunmuştur. Bu gibi elçilerin sultan ve çevresindekilerle anlaşması zor olmamıştır. Çünkü **1336** senesinde **Mısır**'ı ziyaret eden **Mandville**, sultanın yakın adamları arasında Fransızca'yı akıcı

³¹¹ K.Yaşar Koprıman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, Ankara, 1989, s.57

³¹² Koprıman, a.g.m, s.98

bir şekilde konuşan dört tercüman bulunduğunu ve sultanın **(en-Nâsir Muhammed)** kendisinin de bu dili anladığını müşahade etmişti.³¹³

25 Ocak 1425 tarihinde **Şahruh**'tan **Barsbay**'a bir elçinin geldiği görülmektedir. Kaynaklar bu elçinin ne sebeple geldiğini belirtmiyor olmasına rağmen, yolculuğunun dokuz ay sürdüğü ve kendisi için gelişinden üç gün sonra 28 Ocak tarihinde görkemli bir kabul töreni yapıldığı ifade edilmektedir. Bu elçinin gelişinden dört yıl sonra **Şahruh** tarafından bir diğer elçilik heyeti **Kâhire**'ye **13 Ekim 1429** tarihinde ulaştı. Elçiler Memlûk Sultanı'na **Şahruh**'tan ve oğlu **Şiraz** hakimi olan **İbrahim Sultan**'dan birer mektup ile pek çok değerli hediyeler getirdi. **Şahruh**, **Barsbay**'a gönderdiği mektup vasıtasıyla ondan, bazı Memlûk müelliflerinin eserlerini isterken yine Kâbe'ye kisve göndermek ve Mekke'ye su yolu yapmak isteklerinden söz etmekteydi. **Şahruh**'un eserler ile ilgili isteklerine olumlu cevap verildi. Ancak kisve ve su yolu ile ilgili istekleri reddedildi. Çünkü bu görev o dönemde bir nevi hâkimiyet alâmeti olarak kabul ediliyordu.³¹⁴

İşbiliyye-Sevil hükümdârı **Alfonse**'un, **el-Melik ez-Zâhir**'e dostluğunu talep etmek amacıyla yüksek hediyelerle birlikte **Dinâr** adında bir elçi göndermesine mütekâbil Sultan da **Seyfeddin Belban el-Celdekî** ve tercüman **İzzeddin Aybek el-Küyegi** ve **Hüseyin ibn Hümâm** nâmındaki fakihten mürekkebi bir heyeti yüksek hediyeler ve tabâbette kullanılan ağaç kökleri ile karadan ve denizden gidilen Barselona'ya, oradan Valensia'ya gönderdi. Burada üç gün kalmalarının akabinde bu şehrin hükümdârı elçileri huzûruna alıp veziri vasıtasıyla kendi dillerinde bir diyeceklerinin olup olmadığını sordu. Bunların diyeceklerinin olmadığını söylemeleri üzerine yerlerine iâde edildiler. O tarihte **İşbiliyye** hükümdârı **Alfonse**, **Netburiyye** denilen şehirde olduğundan bunları oraya çağırdı. **Netburiyye**'ye giderlerken yolda uğradıkları her şehir ahâlîsi tarafından sevinçle karşılandılar. Oraya vardıklarında bütün süvari ve piyâdeler kendilerini şehrin dışında karşıladı.

³¹³ Aşur, a.g.m, s.3

³¹⁴ Cüneyt Kanat, "Memlûk-Timurlu Münasebetleri (1382–1447)", *Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 1996.

Üç gün zarfında hükümdar tarafından büyük bir hürmet içinde huzura kabul olundular. Bunlar da beraberinde getirdikleri hediyeleri takdim ettiler.³¹⁵

Sultan Baybars, Şam'a teveccühü esnâsında Hama sahibinin oğlu **el-Melik el-Mansur en-Nâsireddin Muhammed** kendisini ziyâret ettiğinde; yüz dirhem para verilmiş, yanında kaldığı müddetçe defalarca kendisine hil'atler giydirilmiş ve at, eğer, kılıç ve tırazlarda dokunmuş kıymetli kumaşlardan verilmişti.³¹⁶

Sultan Kalavun'a 1283 senesinde on üç hadım ağası, on at ve fil ve gergedan, sekiz tane yabanî bakar, sekiz tane papağan kuşu, her parçasını iki kişinin taşıdığı üç parça öd ağacı, bir yük kargı ve yetmiş deve yükü baharat ve **Yemen**'in nadir eşyalarından oluşan yüz tabaktan oluşan hediyelerle **Yemen** hükümdarının elçileri geldi. Hediyeler kabûl edilerek, elçilere bağışlarda bulunuldu.³¹⁷

Hükümdar **Özbek**'in ve **Gürcü** hükümdarının ve **Özbek**'in akrabasından olan **Togay**'ın elçileri hediyelerle **Sultan en-Nâsır Muhammed**'in katına geldiler. Cevaplar verildikten sonra memleketlerine iâde edildiler. **1327**'de **Çoban**'ın, **Ebû es-Said**'in, **Özbek**'in, **Togay**'ın, **Barselona** sahibinin, **İstanbul** sahibinin, **Nisbe** sahibinin ve **Gürcü** hükümdarının elçilerinden oluşan sekiz tane elçilik heyeti bir arada toplandı. Bu hükümdarların her biri itâatlerini bildiriyorlardı. Türk Devleti hükûmet sürdüğü çağda hiç bir vakit bu hâl görülmemişti. **el-Melik ez-Zâhir**'in hüküm sürdüğü çağda en çok beş elçinin **Kâhire**'de birarada toplandığı görülmüştü. Bu sene **Özbek** memleketine yazının kölesi **Harezmlî Emîr Alâmüddin Muhammed** hediyelerle elçi olarak gönderildi. Halka askerleri başkanlarından **Hüsâmeddin b. Sarua** onun mâiyetine verildi. Bu hediyeler; zırh, tuğulga ve altınla işlenmiş at çulu, kırmızı atlastan altından işlenerek yapılmış olan iç giyim, beyazlıkta kâfura benzeyen baş şalı, üst giyim olarak giyilecek yukarı

³¹⁵ Yaltkaya, *Baypars Tarihi*, s.63

³¹⁶ Yaltkaya, *Baypars Tarihi*, s.122

³¹⁷ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I,böl.III,, s.63

tarafı damgalanmış ve muhtem olarak dokunulmuş ve gümüş ve altın ile işlenmiş olan bagultak ve altın ile süslenmiş kılıcı hâvî tam iki yüz tane eşyadan tereküb ediyordu.³¹⁸

³¹⁸ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.II,böl.I, s.186

III. BÖLÜM

MEMLÛK SULTANLARI'NIN ALAY MERÂSİMLERİ'NİN SİYÂSÎ, İDÂRÎ, İKTİSÂDÎ, SOSYAL BAKIMDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mısır tarihinin Memlûkler idaresi devri, Haçlı Franklardan geri kalabilen son Hristiyan kuvvetlerden **Suriye**'yi temizleyen ve bu arada, Moğollar ile onların hedefi olan dünya hakimiyeti arasına girip başarı ile bu hedefe varılmasını engelleyen muzaffer ve mağrur sultanlar ile başlamaktadır. Bununla beraber bu devrenin sonuna yaklaşıldığında ortaya çıkan bir oligarşi, hakim sınıf arasında görülen hizip ve klikler, paranın değer kaybetmesi, yüksek vergiler, can ve mal emniyetinin ortadan kalkmış olması, zaman zaman ortaya çıkan sârî hastalıklar, kıtlık ve sık sık görülen isyan hareketleri, iç savaşlar yüzünden **Mısır** ve ona bağlı bir ülke olarak **Suriye**'den oluşan Memlûkler ülkesi, virâne haline gelmişti. Özellikle **Nil** vadisinde hüküm süren eski ve demode bâtil itikadler ile sihir-büyü tatbikatının hâlâ halk arasında tutunabilmeye devam etmesi reaksiyoner bir Sünnî düşünce sistemi ile birleşmiş olarak teknik ve müsbet alandaki ilimlerin daha ileri gitmesine engel teşkil etmiştir. İşte bütün bu sosyal-siyâsî şartlar içinde **Mısır**'da yüksek seviyede herhangi bir entellektüel faaliyet beklenemezdi. Gösterilen gayret ve çalışmalar sonucu ortaya çıkan zihin ve muhâkeme yorgunluğu, bu arada elde edilip toplanan servet ve her alanda kuvvet ve kudret sahibi olunması neticesi hâsıl olan rûhî-mânevî bezginlik ve gevşeklik, her yerde açıkça hükmünü sürdürmekteydi.³¹⁹

Hükümdarın gelirini, emlâk vergisi, baş vergisi, fakirler için alınan vergiler, tımarlardan alınan ziraat mahsulleri, mallardan ve alışverişten alınan ve Kuran'da zikredilmediği için gayr-i meşrû sayılan fevkalâde vergiler teşkil ederdi. Hükümdar bu gelirlerden ordu mensupları ve memurlar için lüzumlu bir kısım ayırmakta idi. Ayrıca hükümdar bazen mecburî alış-verişten de para temin ederdi. Hükümet belli bir fiyata zorla eşya almakta idi. Nihayet

³¹⁹ Hitti, a.g.m, s. 1105-6

inhisarlar var idi ki, hükümdar bunlar üzerinden belli bir hisse alırdı. Ayrıca hükümdarın eşrâfa yaptığı ziyâfetler vesilesi ile, onlardan külliyetli miktarda para alınırdı.³²⁰

Mısır'ın ekonomik yapısını ziraat ve ticaret oluşturmaktadır. Ziraatin gelişmesinde en önemli amil **Mısır** topraklarının hayat kaynağı olan **Nil** nehridir. **Nil**'in su seviyesinin değişimi, tarım için takip edilmesi gereken bir durum olmuştur³²¹. **Mısır**'da ekimi yapılan tarım ürünleri; buğday, keten, pirinç, şeker kamışı, susam, pamuk ve bilumum sebze idi. **Mısır**'ın konumu ise ticaretin gelişmesinde çok etkili olmuştur. Bölgenin Avrupa-Hindistan ticaret yolu üzerinde bulunması ticaretin de gelişmesini sağlamıştır. Bu anlamda en önemli ticaret kenti aynı zamanda liman kenti de olan İskenderiye olarak görünür³²². Sanayi mamülleri olarak da dokumacılık, silah, kumaş, boyalı malzeme, bakır, züccaciye, ahşap, şeker ve gemicilikle ilgili malzemeler yapılmakta ve ihraç edilmektedir³²³.

1294 senesinde **en-Nâsır Muhammed** devrinde **Nil** yeter derecesinde artmamıştı. 16 arşın 17 parmak yükseldi ise de o gece bunun üzerine pahalılık arttı, kıtlık şiddetlendi. Bereka'da dahi kıtlık hüküm sürdü. **Mısır**'da buğdayın bir erdebi elli gümüş dirheme satıldı. Ölüm vakaları arttı. Açlık şiddetli olduğundan insanlar ölümler, köpekler, kediler ve eşekler yediler. Adamlar birbirinin etini yediler her gün adı dîvânda kayıtlı olmayanların hesâba katılmadığı bin adam öldü.³²⁴

Yeryüzünde bulunan başlıca zenaatlerin tamamı; altın, gümüş, demîr, pamuk, keten, cam ve pirinç gibi hemen hepsi Dimaşk'ta mevcut idi. Bu bölgenin ovalarında genel olarak, mükemmel bir gül suyu üretimi yapıldı ve yıllık olarak üretilen gül suyunu taşımak için dört bin katıra ihtiyaç duyulurdu.

³²⁰ İ.A., “Memlûkler” maddesi, VII., s.690

³²¹ Ş. Tekindağ, a.g.m., s. 170–171; İ. Yiğit, a.g.m., s. 224.

³²² Ticaret hakkında daha geniş bilgi için bkz. Altan Çetin, *Memlûk Döneminde Mısır-Anadolu İktisadî Münasebetleri*, Ankara, 1998, s. 51–107.

³²³ Ş. Tekindağ, a.g.m., s. 171–172; İ. Yiğit, a.g.m., s. 224.

³²⁴ *Zâkir Kadîrî Ugan Tercümesi*, c.I,böl.III., s.148

Yine aynı şekilde her yıl sekiz atölyede üç veya dört bin şeker kavanozu üretilirdi ve Dimaşk'taki bu zenaat o yıllarda çok meşhur idi.

Ülkenin ekonomik durumunun göstergesi olan imar faaliyetleri cami, han, hamam, köprü, vakıf, hastane, çarşı vakıf, ribat, zaviye gibi binalar Memlûk Devleti'nin bu alandaki başarısıdır. Çerkes Memlûkleri döneminde küçük hacimli cami modelleri görülmektedir³²⁵. Ayrıca Timur'un **Suriye**'ye gelişinden önce başlatılan alt yapı çalışmaları ancak 1429/30 yılında tamamlanabilmiştir.

Yeni bir sultanın cülûsu ıkta' dağıtılmasına bir vesileydi. Ayrıca memlûk sultanları asker teftişi sırasında da ıkta' dağıtırlardı³²⁶. **Mısır** arazisi bu dönemde 30 yılda bir kere tahrîr edilmiş, toprak verimlilik ve kıymetine göre sınıflandırılmıştır. Bu tahrir işlemine "**Ravk**" denilmiştir. Tahrîrlerden sonra Sultan, ıkta'ları bizzat dağıtırdı. İkta' sistemi memlûk tarihi boyunca çeşitli değişikliklere uğramış, devletin sonlarına doğru bu nizam da bozulmuştur. XIV. yüzyıldan sonra ümerâ ve askerler ıkta'larını satmak veya başkalarına devretmek gibi yollara başvurarak bu nizamı olumsuz etkilemişlerdir. Ordu ile ıkta' arasında bir bağ olduğundan bu düzenin bozulması ordunun da zayıflamasına neden olmuştur³²⁷.

Sultanın maliyesi ile devlet maliyesi arasında bir fark olmadığı görülmektedir. Şerî veya gayr-i şerî olarak toplanan vergiler çeşitli hizmetlere sarfedilirdi. Bunların başında Memlûk satın alınması gelmektedir. Ayrıca sultanın husûsî ve resmî hayatındaki bütün harcamalar bundan yapılırdı. Bununla ilgili kaynaklarda akıl almaz masraflar anlatılmaktadır. Gayr-i şerî gelir kaynakları diye tâbir edilen, sadece Memlûk Sultanları'nın kendilerinden ihdâs ettikleri vergiler olmayıp, eski asırlardan devam eden vergiler değildi. Bir sultan bunu kaldırırken, diğeri miktarını artırarak toplardı. Hubûbât alım-satımından alınan vergi, valilerin çarşı kethüdâlarından aldıkları vergi,

³²⁵ İ. Yiğit, **a.g.m.**, s. 369.

³²⁶ K. Y. Koprıman, "Memlûkler Döneminde Mısır'da Sosyal Hayat", s. 17.

³²⁷ **Medhal**, s. 411.

hapishânelerde alınan vergi, şekerkamışı ve şirahânelerden alınan vergi, fetih müjdesi getirilen şehirden alınan vergi, kayıklardan ve deniz araçlarından alınan vergi, **Nil**'in taşması sebebiyle alınan vergi gibi çok çeşitli vergilerdi.

Saltanatın, ululuk ve izzetin icaplarından olmak üzere, sultanı diğerlerinden ayırt eden birtakım alâmet ve kıyafetler vardır. Hükümdarlığın alâmetlerinden biri de sancak ve bayraklar çekmek, davul ve borular çaldırmaktır. Hükümdarlar, seyrüseferleri esnasında kullanmak üzere bu gibi aletler yaptırırlardı. Aristo, kendine nispet edilen siyâset kitabında bu aletleri kullanmaktan maksadın savaşlarda düşmanları korkutmak olduğunu söyler. Bu aletleri kullanmaktan asıl maksat bu değildir. Hakiki sebep ise musikî nağmeleri ve güzel sesler işitildiğinde kalplerde neşe ve sevinç husûle gelmesi ve bu yolla insanların ağır olan işleri kolay telakki etmeleri ve yapmak istedikleri işleri yapmak üzere canlarını feda etmek duygusunun husûle gelmesidir. Güzel sesleri işittiklerinde ruhlarında sevinç husûle gelir. Arapların savaşlarında, şarkıcıların alayın önünde durarak şiir ve şarkılarla askerin kalbinde sevinç ve neşe husûle getirerek bahadırları heyecan içinde bıraktıkları görülmüştür. Şairler safların önünde durarak, şiirler söyleyerek askeri savaşa teşvik ederler; şairler yerlerinden kımıldamayan dağları bile harekete getirecek derecede tesirli olan şiir ve türkûleri ile kendilerini ölüme atacakları zan ve tahmin edilmeyenleri dahi canlarını feda etmek üzere harekete getirirler. Çok sayıda bayrak kullanmak, renklerini çoğaltmak ve yükseklerle kaldırmaktan maksat da kalplerde korku yaratmaktır, başka hiçbir sebebi yoktur.

SONUÇ

Türk Devletlerinin farklı bölgelerde siyasî teşekküller oluşturmaları Türklerin liderlik ve devlet adamlığı kimliği ile doğru orantılıdır. Farklı coğrafyalarda devlet kuran Türk yöneticilerinin yerli halk ile uyum içerisinde olarak devletlerini idame ettirmeleri onların bu özelliği ile ilgilidir. Bu anlamda Mısır'da, Türk kültür ve medeniyetinin yerleşmesinde rol oynayan devletlerden biri 1250–1517 yılları arasında hüküm süren Memlûk Devletidir.

Devlet teşkilatını selefleri olan Türk devletlerinden aldığını bildiğimiz Memlûk Devleti'nin en belirgin özelliği ve diğer Türk devletlerinden farkı, adından da anlaşılacağı üzere memlûk teşkilatının yönetime sahip olması ve kurumlarını da bununla belirlemesidir. Belki de Türk devletleri içerisinde bu devleti farklı kılan özelliklerin başında memlûk sistemi gelmektedir. Memlûkler, hemen güneybatısında İslâm'ın doğduğu yerlerdeki kültür temasına bizzat şahit olurken bir yandan da memlûk teşkilatı nedeniyle anavatanından sürekli olarak beslenen, kan tazeleyen ve böylece kimliğini her daim canlı tutan bir atmosferin içerisinde varlık göstermişlerdir. Bunun yanında Memlûk Devleti, Abbasi hilafetine de sahip çıkarak İslâm âleminin yeni hâmi'si olmuştur.

Resmi karşılama ve toplantı merâsimleri sultanın resmi hayatının, büyük bir parçasını oluşturmaktadır. Bunlar da çok sayıda ve çeşitlidir. Bu merâsimler, Kale'nin surları içerisindeki kısım, diğeri ise surların dışında meydana gelen kısım olmak üzere iki kısımda incelenebilir. Birinci türden olan en ünlü merâsim, yabancı elçi ve temsilcileri karşılama, eyvân ve ıstabl merâsimleridir. Kale dışındaki merâsimlere gelince, bunlar av ve eğlence merâsimleri, Ramazan ve Kurban Bayramı merâsimleri veya Haliç Merasimleridir. Memlûk sultanları bu merâsimlere saltanat sembolleriyle çıkmayı adet edinmişlerdi. Ancak bu tür merâsimlerin tek bir şekli yoktu.

Memlûk sarayındaki resmi hayata gelince, karmaşık bir yapı göstermekte olup değişik saygı ve yüceltme şekilleriyle çevrilidir. Hatta

bazı çağdaş tarihçiler bu hayatın çağımızdaki en büyük sarayın protokol kurallarına ihtiyaç duyduğunu söylemişlerdir. Sarayın başında sultan bulunurdu. Onun, burada sayılması zor olan, çok sayıda ünvân ve lakâbı vardı. Sultanın etrafında, her birisinin rütbesi, lakâbı, belli bir konumu ve görevi olan pek çok emîr (kumandan) ve saray görevlisi bulunurdu. Meselâ Emîr-i Candâr denilen görevli, kumandanların sultanın huzuruna girmeleri işini organize eder, onların önünde Dîvân'a girerdi. Emîr-i Candâr'ın bir görevi de sefer sırasında, sultanın koruması için, sabah ve akşam devriye çıkarmak da bulunuyordu. Üstaddâr (İstadar)'ın görevi mutfak, şaraphâne vs. gibi saray bölümlerindeki işleri düzenlemektir. Emîr-i Silah, silahdarların başı olup, sultana ait silahların taşınmasından sorumluydu. Devâdâr'ın görevi sultanın yazdığı mektupları gerekli mercilere ulaştırmak ve meydana gelen olayları ve diğer bütün işleri ona bildirmektir.

Netice olarak bakıldığında; resmî alay (mevkîb), Memlûk sultanının iktidâr, selâhiyet ve nüfûzunun istediğini yapmaya olan kudretinin alâmet-i mümeyyizesidir.

KAYNAKÇA

ABİDİN, Adile, “‘Aynî’nin “İkd el-Cumân fî Tarihi Ehl ez-Zemân” Adlı Tarihinde Osmanlılara Ait Verilen Malumatın Tedkiki”, **Tarih Semineri Dergisi**, II, İ.Ü.E.F.Y., İstanbul, 1938.

. AKDAĞ, Mustafa, **Türkiye’nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi 1243–1453**, I, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.

AKTAN, Ali, “Memlûklerde Saltanat Değişikliği Usulü”, **Atatürk Ü.İ.E.F.D.**, S. 9, Erzurum, 1990.

_____, “Mısır’da Abbasi Halifeleri”, **Belleten**, LV/214, Ankara, 1991.

AŞUR, “Abdulfettah, “Memlûk Sultanları Çağında Mısır Toplumu”, Kâhire, 1987

AYALON, David, (çev. Salih Özbaran), “Memlûkler ve Deniz Kuvvetleri”, **İ.Ü.E.F.D.**, S. 25, İstanbul, 1971.

_____, (çev. Samira Kortantamer) “Memlûk Devleti’nde Kölelik Sistemi”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, IV, 1989.

BABİNGER, Franz, (çev. Coşkun Üçok), **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, , K.B.Y., Ankara, 1992.

BARTHOLD, W, **İslam Medeniyeti Tarihi**, (Fuad Köprülü tarafından başlangıçla izahlar ve düzenlemeler kısmı ilave edilmiştir.), 2. Baskı, TTK, Ankara, 1963.

_____, “Türklerde ve Moğollarda Defin Merâsimine Dair”, (çev. Abdülkadir İnan), **Belleten**, XI/41–44, 1947.

BROCKELMAN, Carl, (çev. Neşet Çağatay), **İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi**, TTK, Ankara, 1992.

_____, “Makrîzî”, *İ.A.*, VII, MEB, İstanbul, 1979.

_____, “Tanrıverdi”, *İ.A.*, IV, MEB, İstanbul, 1977.

CORCİ ZEYDAN, (çev. Zeki Megamiz), **İslam Uygarlıkları Tarihi**, I, , İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

_____, **Medeniyet-i İslâmiyye Tarihi**, IV-V, (çev. Zeki Megamiz), İstanbul, 1329.

ÇETİN, Altan, **Memlûk Devleti'nde Askerî Teşkilât**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2002.

_____, **Memlûk Döneminde Mısır-Anadolu İktisadî Münasebetleri**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998.

DAĞLI, Yücel-Cumhure Üçer, **Tarih Çevirme Kılavuzu**, III, TTK, Ankara, 1997.

DÂNİŞMEND, İsmail Hâmi, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971.

DEMOMBYNES, Mélanges Gaudetfroy, **Memlûkler Devrinde Suriye**, Basılmamış, TTK, Ktp. terc. nr. 15

DUKAS, (çev. Viladimir Mirmiroğlu), **Bizans Tarihi**, , İstanbul, 1956.

ERDEM, İlhan, “Akkoyunlu Devletinin Kurucusu Kara Yülük Osman Bey'in Hayatı ve Faaliyetleri”, **D.T.C.F.D**, XXXIV / 1–2, Ankara, 1990.

ERGİN, Muharrem, **Orhun Âbideleri**, 1. Baskı, MEB, İstanbul, 1970.
(1000 Temel Eser)

_____, **Dede Korkut Kitabı**, 2. Baskı, MEB, İstanbul, 1971.
(1000 Temel Eser)

EROĞLU, Muammer, “Çevgan”, *İ.A.*, III, MEB, İstanbul, 1945.

GENÇ, Reşat, **Karahanlı Devlet Teşkilatı**, TTK, Ankara, 2002.

GÜNALTAY, Şemseddin, **Tarih ve Müverrihler**, Endülüs Yayınları, İstanbul, 1991.

HEYD, W., **Yakın Doğu Ticaret Tarihi**, (çev.Enver Ziya Karal), 2. Baskı, TTK, Ankara, 2000.

HİTTİ, Philippe, (çev. Salih Tuğ), “Memlûkler”, **Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi, IV**, İstanbul, 1980.

HOLT, P. M., (çev. Samira Kortantamer), “Memlûk Sultanlığında Devlet Yapısı”, **Belleken**, LII/202–203, 1988.

İBN HÂCER, Şihabeddin Ahmed b. Ali el-Askalânî, **‘İnbâ el-Gumr bi-Ebnâ el-‘Umr, II**, neşr. Dr. Hasan Habeşî, **Kâhire**, 1971.

İBN HALDUN, Veliyuddin Abdurrahman b. Muhammed, **Mukaddime**, (Haz. Süleyman Uludağ), 3. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2004.

İBN TANGRİBİRDÎ, Cemâleddin Ebû el-Mehâsin Yusuf, **en-Nücûm ez-Zâhire fî Mûlûk Mısır ve el-Kâhire, I – XII**, neşr. Dârü'l-Kütüb el-Mısıriyye, **Kâhire**, 1929–1956, **XIII**, neşr. Fehim Muhammed Şaltut, **Kâhire**, 1970.

İNALCIK, Halil, (çev. Ruşen Sezer), **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300–1600)**, 3. Baskı, YKY, İstanbul, 2003.

İNALCIK, Şevkiye, “İbn Hâcer’de Osmanlılara Dair Haberler”, **A.Ü.D.T.C.F.D**, VI/3–4, 1948.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, 15. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1997.

KALKAŞANDÎ, Şihabeddin el-Abbas Ahmed b. Abdullah, **Subh el-Aşâ fî Sina’at el-İnşâ**, 14 cilt, Kahire, 1919-1922

KANAT, Cüneyt, **Memlûk-Timurlu Münasebetleri (1382–1447)**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 1996.

_____, “Ortadoğu’da Hâkimiyet Mücadelesi (1382–1447), Memlûk Timurlu Münasebetleri”, **Türkler Ansiklopedisi**, V, Ankara, 2002.

_____, “Makrîzî’nin Kitâb es-Sulûk’undaki Osmanlılar İle İlgili Kayıtlar”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, IV, İzmir, 2000.

KAŞGARLI MAHMUD, **Dîvânu Lugât et-Türk**, I, (çev. Besim Atalay), TDKY, Ankara, 1985.

KOCA, Salim, **Türk Kültürünün Temelleri**, Kültür Yayınları, Ankara, 2003.

_____, **Türkiye Selçukluları Tarihi**, II, Karam Yayınları Çorum, 2003.

_____, “Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus’un Aldığı ve Kullandığı Hâkimiyet Sembolleri”, **Belleken**, LIX/224, 1995.

KOPRAMAN, Kâzım Yaşar, **Mısır Memlûkleri Tarihi, Sultan al-Malik al-Mu’ayyad Şeyh al-Mahmûdî Devri (1412–1421)**, K.B.Y., Ankara, 1991.

_____, “el-Ayni’nin ‘İkd el-Cumân’ında XV. Yüzyıla ait Anadolu Tarihi ile ilgili Kayıtlar”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1971.

_____, “Mısır Memlûkleri (1250–1517)”, *D.G.B.İ.T.*, VI, İstanbul, 1986.

_____, “Tolunoğulları”, *D.G.B.İ.T.*, VI, Çağ Yayınları, İst. 1986.

_____, “Memlûkler Döneminde Mısır’da Sosyal Hayat”, *D.G.B.İ.T.*, VII, Çağ Yayınları, İstanbul, 1992.

_____, “al-Malik al-Mu’ayyad Şayh al-Mahmûdî Devrinde (1412–1421) Mısır’ın Mâlî ve İktisâdî Durumuna Umumî Bir Bakış”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 10–11, 1981.

_____, “Mısır Memlûkleri (1250–1517)”, *Türkler Ansiklopedisi*, V, Ankara, 2002.

_____, “Mısır’da Türk Sultanlığı”, *Tarihte Türk Devletleri Sempozyumu*, Ankara, 1983.

KORTANTAMER, Samira, “Bahrî Memlûklerde Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler”, *Ege Ü.E.F.Y.*, No.75, İzmir, 1993.

_____, “Memlûklerde Devlet Yönetimi ve Bürokrasi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, II, 1984.

KÖPRÜLÜ, Fuad, “Orta Zaman İslam Feodalizmi”, *Belleten*, V/19, TTK, 1941.

_____, “Türk-Moğol Sülalelerinde Hanedan Azasının Kan Dökme Memnuiyeti”, *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, I, 1941–1942.

_____, “Anadolu Selçuklu Tarihi’nin Yerli Kaynakları”, **Belleten**, TTK, VII/27, 1943.

_____, “Berîd”, *İ.A.*, II, MEB, İstanbul, 1943.

_____, “Ata”, *İ.A.*, I, MEB, İstanbul, 1940.

Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî, T.D.V.Y, Ankara, 1993.

KURAT, Akdes Nimet, “Peçenekler, Uz (Oğuz)’lar ve Kumanlar”, *Türk Dünyası El Kitabı*, I/23, Ankara, 1992.

LAMMENS, H., “**Suriye**”, *İ.A.*, XI, MEB, İstanbul, 1979.

LEWIS, Bernard, (çev. Hakkı Dursun Yıldız), **Tarihte Araplar**, İ.Ü.E.F.Y, İstanbul, 1979.

el-MAKRÎZÎ, Takıyyüddin Ahmed b. Ali, **Kitâb es-Sülûk li-Ma’rifeti Düvel el-Mülûk**, III-IV, neşr. Dr. es-Said Abdülfettah Âşur, Matbaatü Dâr el-Kütüb, Kâhire, 1971–1972.

_____, (çev. İbrahim Hakkı Konyalı), **Eski ve İslami Paralar**, İstanbul, 1946.

_____, (çev. İbrahim Artuk), “en-Nukûd el-Kadîme ve el-İslâmiye”, **Belleten**, XVII/67, 1953. (Ayrı Basım)

MERÇİL, Erdoğan, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, TTK, Ankara, 1991.

MORDTMANN, J.H., “Dulkadırlılar”, (Tamamlayan, M. Halil Yınanç), *İ.A.*, III, İstanbul, 1943.

NİZÂMÜ’L-MÜLK, **Siyâsetnâme**, (Haz. M. Altay Köymen), 2. baskı, TTK, Ankara, 1999.

OSTROGORSKY, George, (çev. Fikret Işıltan), **Bizans Devleti Tarihi**, , TTK, Ankara, 1981.

ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Mitolojisi**, TTK, Ankara, 1989.

_____, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları, II**, İstanbul, 1972.

ÖMER HALİS, **Timur'un Anadolu Seferleri ve Ankara Harbi**, İstanbul, 1934.

ÖZBEK, Süleyman, “**el-Melik'üz-Zâhir Rükne'd-din Baybars Hayatı ve Eserleri**”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1988.

ÖZER, Yusuf Ziya, “Timur'un Yaptığı İşlere Toptan Bir Bakış”, **Belleten**, IX/36, 1945.

PAKALIN, M. Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB, İstanbul, 1993.

PRESGRAVE Donald Little, **An Introduction to Mamluk Historiography**, Wiesbaden, 1970.

SARAY, Mehmet, “Altın Orda Hanlığı”, **D.İ.A.**, II, İstanbul, 1989.

_____, “Berkuk”, **İ.A.**, II, MEB, İstanbul, 1943.

_____, “Memlûkler”, **İ.A.**, VII, MEB, İstanbul, 1979.

SÜMER, Faruk, **Karakoyunlular**, I, 2. baskı, TTK, Ankara, 1984.

_____, “Memlûkler ve Türk Tarihi”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, 4/46, Ekim, 1990.

_____, “Anadolu'da Moğollar”, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, I, Ankara, 1969.

_____, “Çukurova Tarihine dair Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, I/I, Ankara, 1963.

_____, “İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed Celâyir”, **Belleten**, LII/206–208, Ankara, 1989.

_____, “Ramazanoğulları”, **İ.A.**, IX, MEB, İstanbul, 1964.

_____, “Akkoyunlular”, **D.İ.A.**, II, İstanbul, 1989.

ŞEŞEN, Ramazan, **Müslümanlarda Tarih ve Coğrafya Yazıcılığı**, (Takdim eden, Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul, 1998.

_____, **Salâhaddîn Devrinde Eyyûbîler Devleti (Hicrî 569–589 / Milâdî 1174–1193)**, İ.Ü.E.F.Y, İstanbul, 1983.

TEKİNDAĞ, M.C. Şehabeddin, **Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı (XVI. Yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar)**, İstanbul, 1961.

_____, “Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış”, **İ.Ü.E.F.D.**, XXV, 1971.

_____, “Mısır ve Suriye’de Kurulmuş Türk Devletleri”, **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara, 1976.

_____, “XIV. Asrın sonunda Memlûk Ordusu”, **İ.Ü.E.F.D.**, 11/15, İstanbul, 1960.

_____, “Mısır, Suriye ve Hicaz’da Yazılmış Arapça Eserlerin Osmanlı Tarihi Bakımından Önemi”, **Türk Tarih Kongresi**, VII/II, Ankara, 1973.

TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, 7. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2002.

TOGAN, Zeki Velîdî, **Umumî Türk Tarihine Giriş**, 3. Baskı, Enderun Yayınları, İstanbul, 1981.

UNAT, Faik Reşit, **Hicrî Tarihleri Miladî Tarihe Çevirme Kılavuzu**, 6. Baskı, TTK, Ankara, 1988.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, I, TTK, Ankara, 1998.

_____, **Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal**, 4. Baskı, TTK, Ankara, 1988.

_____, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, TTK, Ankara, 1988.

_____, “Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed”, **Belleten**, XXXII/126, 1968.

ÜNER, Mehmet Orhan, “**Memlûklerde Dinî ve Adlî Kurumlar**” Atatürk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Basılmamış Doçentlik Tezi, Erzurum, 1978.

WENSINCIK, A.J., “Memlûk”, *İ.A.*, VII, MEB, İstanbul, 1979.

YALTKAYA, Şerefüddin, **Baypars Tarihi**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 2000

YAVUZ, Orhan, **Kansu Gavri'nin Türkçe Divânı** (Metin-İnceleme-Tıpkıbasım), Konya, 2002

YILDIZ, Hakkı Dursun, **İslamiyet ve Türkler**, Kamer Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 2000.

YINANÇ, Refet, **Dulkadir Beyliği**, TTK, Ankara, 1989.

YINANÇ, Mükremin Halil, “Akkoyunlular”, *İ.A.*, I, MEB, İstanbul, 1940.

_____, "Bâyezid I", *İ.A.*, II, MEB, İstanbul, 1943.

YİĞİT, İsmail, "Memlûkler (648–923/1250–1517)", *Siyasi, Dini, Kültürel, Sosyal İslam Tarihi*, VII, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1991.

_____, "Aynî'yi Yetiştiren Memlûkler Dönemi İlmî Hareketine Genel Bir Bakış", *M.Ü.İ.F.D.*, 11–12, İstanbul, 1997.

YUSUF HAS HACİB, *Kutadgu Bilig*, (Tıpkıbasım, Reşit Rahmeti Arat), 3. Baskı, TDKY, Ankara, 1991.

YÜCEL, Yaşar, *Kadı Burhaneddin Devleti*, A.Ü, Ankara, 1970.

_____, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393–1402)*, TTK, Ankara, 1989.

_____, "XIV-XV. Yüzyıllar Türkiye Tarihi Hakkında Araştırmalar, III, Sivas-Kayseri Hükümdarının Kişiliği ve Devleti'nin Yapısına Dair Düşünceler", *Atatürk Konferansları*, V, TTK, Ankara, 1975.

_____, "XIV-XV. Yüzyıllar Türkiye Tarihi Hakkında Araştırmalar, II, Türkiye ve Yakındoğu Üzerinde (1393/94) Timur Tehlikesi", *Bellekten*, XXXVII/146, 1973.

_____, "Timur Tarihi Hakkında Araştırmalar, I, Timur'un Türkiye ve Yakın-Doğu İle İlişkilerine Dair Gözlemler (1394–1400)", *Bellekten*, XL/158, 1976.

_____, "Timur Tarihine Dair Araştırmalar, II, Timur'un Türkiye ve Yakın-Doğu İlişkilerine Dair Genel Gözlemler (1400–1402)", *Bellekten*, XLII/166, 1978.

ZİYADE, Muhammed Mustafa, "Makrîzî ve Çağdaşları", (çev. Cüneyt Kanat), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 8, 1990.

EK I:**MEMLÛK SULTANLARI****Bahrî Memlûk Sultanları**

1. el-Melik el-Mu'izz İzzeddin Aybek (648–655/1250–7)
2. el-Melik el-Mansur Nureddin Ali b. Aybek (655–7/1257–9)
3. el-Melik el-Muzaffer Seyfeddin Kutuz (657–8/1259–60)
4. el-Melik ez-Zâhir Rükneddin Baybars el- Bundukdarî (658–76/1260–77)
5. el-Melik es-Sa'îd en-Nâsirüddin Muhammed Berke Han b. Baybars (676–8/1277–9)
6. el-Melik el-'Âdil Bedrüddin Sülemiş b. Baybars (678/1279)
7. el-Melik el-Mansur Seyfeddin Kalavun (678–89/1279-90)
8. el-Melik el-Eşref Selahaddin Halil b. Kalavun (689-93/1290-3)
9. el-Melik en-Nâsirüddin Muhammed (693-4/1293-4, 698-708/1299-1309, 709-41/1310-41)
10. el-Melik el-'Âdil Zeynüddin Ketboğa (694-6/1294-6)
11. el-Melik el-Mansur Hüsameddin Lâçin (696–8/1296–9)
12. el-Melik el-Muzaffer Rükneddin Baybars el-Çeşnigîr (708–9/1309–10)
13. el-Melik el-Mansur Seyfeddin Ebû Bekr (741–2/1341)
14. el-Melik el-Eşref Alâeddin Küçük b. Muhammed b. Kalavun (742/1341–2)
15. el-Melik en-Nâsir Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed b. Kalavun (742–3/1342)
16. el-Melik es-Sâlih İmâdüddin İsmail b. Muhammed b. Kalavun (743–6/1342–5)
17. el-Melik el-Kâmil Şaban (746–7/1345–6)
18. el-Melik el-Muzaffer Zeynüddin Hacı b. Muhammed b. Kalavun (747–8/1346–7)
19. el-Melik en-Nâsir Bedrüddin Hasan b. Muhammed b. Kalavun (748–52/1347–51, 755–62/1354–61)
20. el-Melik es-Sâlih Selahaddin b. Muhammed b. Kalavun (752–5/1351–4)

21. el-Melik el-Mansur Selahaddin Muhammed b. Hacı b. Muhammed b. Kalavun (762–4/1361–3)
22. el-Melik el-Eşref Zeynüddin Şaban b. Hüseyin b. Muhammed b. Kalavun (764–78/1363–77)
23. el-Melik el-Mansur Ali b. Şaban b. Hüseyin b. Muhammed b. Kalavun (778–83/1377–81)
24. el-Melik es-Sâlih Zeynüddin Hacı b. Şaban b. Hüseyin b. Muhammed b. Kalavun /al-Mansur Hacı (783–4/1381–2, 791–2/1389–90)

Burcî Memlûk Sultanları

1. el-Melik ez-Zâhir Ebû Sa'îd Seyfeddin Berkuk (784–91/1382–9, 792–801/1390–9)
2. el-Melik en-Nâsır Zeynüddin Ferec b. Berkuk (801-8/1399-1405, 808-815/1405-12)
3. el-Melik el-Mansur İzzüddin Abdülaziz b. Berkuk (808/1405)
4. el-Müsta'în Billah Ebû el-Fazl el-Abbas b. Muhammed el-Mütevekkil Alâllah (815/1405)
5. el-Melik el-Mu'eyyed Seyfeddin Şeyh el-Mahmûdî (815-24/1412-21)
6. el-Melik el-Muzaffer Ebu's-Saadât Ahmed b. Şeyh (824/1421)
7. el-Melik ez-Zâhir Seyfeddin Tatar (824/1421)
8. el-Melik es-Sâlih en-Nâsırüddin Muhammed b. Tatar (824-5/1421-2)
9. el-Melik el-Eşref Seyfeddin Barsbay (825-42/1422-38)
10. el-Melik el-'Aziz Cemâleddin Yusuf b. Barsbay (1438)
11. el-Melik ez-Zâhir Seyfeddin Çakmak (842-57/1438-53)
12. el-Melik el-Mansur Fahreddin Osman b. Çakmak (857/1453)
13. el-Melik el-Eşref Seyfeddin Aynal (857-65/1453-61)
14. el-Melik el-Müeyyed Ebû el-Feth Ahmed b. Aynal (1461)
15. el-Melik ez-Zâhir Seyfeddin Hoşkadem (865-72/1461-7)
16. el-Melik ez-Zâhir Ebu'n-Nasr Yelbay (872/1467)
17. el-Melik ez-Zâhir Ebû Sa'îd Temürboğa (1467-1468)

18. el-Melik el-Eşref Kayıtbay (1468–1496) el-Melik en-Nâsır en-Nâsırüddin Muhammed b. Kayıtbay (901–4/1496–8)
19. el-Melik ez-Zâhir Ebû Sa'îd Kansuh (904–5/1498–1500)
20. el-Melik el-Eşref Ebu'n-Nasr Canbolat (905–6/1500–1501)
21. el-Melik el-'Adil Ebu'n-Nasr Tumanbay (906/1501)
22. el-Melik el-Eşref Ebu'n-Nasr Kansuh Gûrî (906–22/1501–16)
23. el-Melik el-Eşref Ebu'n-Nasr Tumanbay (922/1516–17)

ÖZET

[Güler, Hatice], [Memlûk Sultanlarının Alayları (1250-1517)], [Yüksek Lisans Tezi], Ankara, [2009]

Mısır'da, Türk kültür ve medeniyetinin yerleşmesinde rol oynayan devletlerden biri olan, 1250–1517 yılları arasında hüküm süren Memlûk Devleti teşkilatını genel olarak değerlendirdiğimizde devlet idaresinin askerî bir idare olduğunu görürüz. Özellikle askeri ve idari alanda Selçukluların ve Moğolların etkisi bu devlet içinde net bir şekilde görülmektedir. Memlûklerde idarî, askerî ve siyasî devlet işleri bunlarla görevli emîrlar ve onlara bağılı memlûkler tarafından görölürdü. Memlûk sultanı, düzenlenen muhtelif merâsimlerde verdiği muhteşem ziyâfetler vasıtasıyla beyler ve halk için ne kadar büyük fedâkarlıklar yapabileceğini gösteriyordu. Sultanın devletine karşı sorumlu olduğunu gösteren en önemli delil, tahta çıkma esnâsında düzenlenen müdebdeb alaydır. Yabancı hükümdarların kabullerinde yapılan görkemli dekoru oluşturmaktan kasıt ise devletin kuvvetli ve kudretli olduğunu başka devletlere inandırmaktı. Sosyal hayatın vazgeçilmez unsurlarından biri oyunlar ve törenlerdir. Satranç, top, mızrak, ok atma, ata binme, avcılık, yüzücülük gibi faaliyetlerin yanısıra mübarek gün ve gecelerin kutlanması, Hac yolculuğu, yılbaşı gibi zamanlar ile Sultanın cülûsu, Nil Nehri'nin yeterli su seviyesine ulaşması ve Nevruz halkın gündemini oluşturan konular olmuştur.

Anahtar Sözcükler

1-Alay

2-Cülûs

3-Küre-Çevgân

4-Bayram

5-Teftiş

ABSTRACT

[Güler, Hatice], [Cortege of Mamluk Sultans (1250-1517)], [Post Graduate Thesis], Ankara, [2009]

In Egypt, one of the states who played an important role in the Turkish culture and civilization, when we analyze the organization of the Mamluk States in general who reigned between the years of 1250-1517 we can see that the government administration was of a military governance. Especially in military and management areas the effect of the Seljuk and Mongolians can clearly be seen in this state. The administrative, military and political state affairs in the mamluk's were seen by the official orders and those dependant to the Mamluk. By the means of organizing incredible festivities the Mamluk sultan would show his great generosity to the lords and public. The most important evidence which showed the responsibility to towards the state of the Sultan is the flamboyant cortege organized during the accede to the throne. The reason for the flamboyant decorations made was make the governors of the other states who were present at the ceremony believe to the strength and might of the state. One of the Essentials of the social life was games and ceremonies. Activities such as chess, ball, archery, horseback riding, hunting, and swimming, celebrating holy day and nights, Crusade voyages, days like new year, enthronement of the Sultan, the water level of the Nile reaching a certain level and subjects which forms the agenda of the Nawruz public.

Key Words

1-Cortege

2-Enthronement

3-Globe-Çevgân

4-Festivities

5-Inspection